TAPIOLAN LEIMUNIITTY – KUNNOSTUS- JA UUDISTUSSUUNNITELMA

Ria Ruokonen

Kartta 6. Leimuniityn sijainti Espoon Tapiolan kaupunkirakenteessa.

- Leimuniitty on osa Tapiolan keskustan laajaa avointa puistokokonaisuutta, jonka pinta-ala on noin 12 hehtaaria.
- Puisto kuuluu Tapiolan Valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön RKY.
- Kunnostettavan puiston pinta-ala: 6 ha.
- Alkuperäinen puistosuunnitelma: Jussi Jännes, 1959, rakennuttajana Asuntosäätiö, 1960–1961.
- Kunnostus- ja uudistussuunnitelma, puistosuunnittelu: 2010–2012 Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy.
- Kunnostus- ja uudistussuunnitelma, toteutussuunnittelu: 2013–2015 Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy.
- Rakentaminen: 2015–2016.

Espoon Tapiolan Leimuniityn laaja puistokokonaisuus on osa Tapiolan valtakunnallisesti arvokasta kulttuurimaisema, joka ilmentää suomalaista puutarhakaupungin identiteettiä. Leimuniitty oli 1950–1960-luvuilla rakentuneen Tapiolan puutarhakaupungin ensimmäinen rakennettu puisto ja kansainvälisestikin merkittävä modernin puutarhataiteen esimerkkikohde. Alkuperäisen puistosuunnitelman laati puutarha-arkkitehti Jussi Jännes vuonna 1959, ja puiston rakennutti Asuntosäätiö vuosina 1960–1961. Leimuniityn tunnusmerkkejä olivat rohkeat massaistutukset, joiden alkuperäisessä sommitelmassa oli punaisena ja violettina hehkuvia leimukukkia. Voimakas kasviaihe oli tarkoitettu ihastuttamaan ja hätkähdyttämään niin asukkaita kuin uudessa puutarhakaupungissa vierailevia. Maastoa myötäilevä polveileva som-

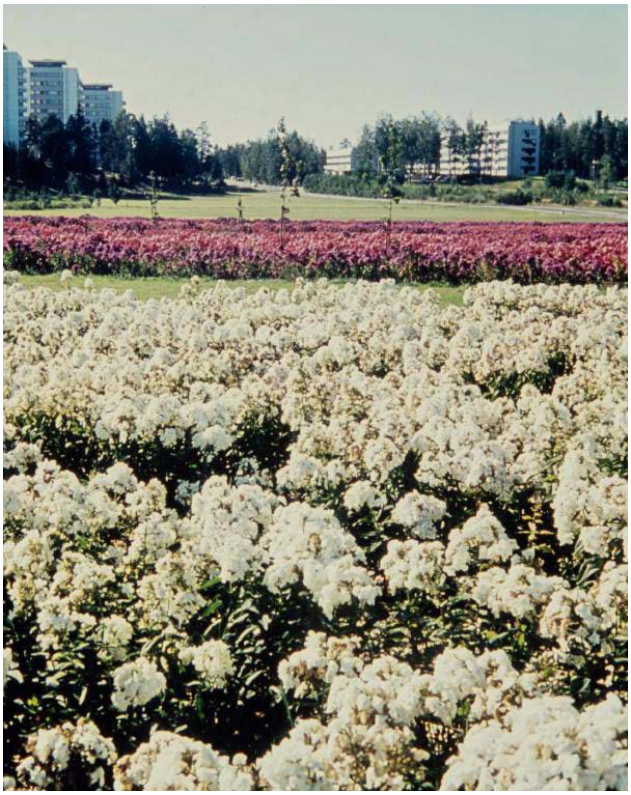

Kuva 1. Tapiola, Leimuniitty taustallaan Keskustorni. Valokuvaamo Pietinen, 1961-1965.

mitelma jatkui massiivisina pensasistutuksina Tapiolantien toisella puolella ja avautui useista näkymäsuunnista erilaisina pintoina, muotoina ja väreinä.

Leimuniityn alkuperäiseen ilmeeseen kuului Aarne Ervin kaupunkisuunnitelmaan perustunut liikenneympyrä. Puistosommitelmalle keskeisestä liikenneympyrästä viheralueen keskellä tuli yksi Tapiolan tunnetuista maamerkeistä. Autoilijan perspektiivistä avautuva panoraama oli lähtökohtana mittavalle maaston käsittelylle ja kasvisommitelmalle.

2000-luvulle tultaessa Leimuniityn puisto oli menettänyt osan vetovoimaisuudestaan. Hehkuvana kukkineet leimukukat oli poistettu kasvilajin menestymisongelmien takia, liikenneympyrä oli korvattu tavanomaisella risteysratkaisulla ja tärkeät näkymät Otsolahdelle olivat kasvamassa umpeen. Pehmeiköllä rakennetun puiston maasto oli painunut ja rakenteet olivat rapistuneet.

Kuva 2. Tapiola, Leimuniitty taustallaan Länsirannan asuinrakennuksia. Tuntematon valokuvaaja, 1965-1975.

Kuva 3. (Oikea) Etualalla Kontionkujan asuinrakennuksia. Keskellä Leimuniitty, Tapiolan kirkko, keskusallas, uimahalli, keskustorni, Heikintori ja Raitinlukko. Taustalla Länsikorkee ja nk. Taskumatti-talot. Tuntematon valokuvaaja, 1969-1970. Kuva 4. (Vasen) Kontionkenttä, asemapiirrustus. Jännes, Jussi, 1959.

Leimuniityn puiston kunnostus ja Tapiolan ympyrän palauttaminen liittyivät Tapiolan keskustan kehittämiseen, joka käynnistyi 2000-luvun alussa, kun Länsimetroa alettiin rakentaa.

Leimuniityn kunnostuksen jälkeen, vuonna 2017 vahvistetussa asemakaavassa määrätään, että Leimuniityn puistoa tulee hoitaa ja kunnostaa siten, että sen alkuperäiset 1960-luvulla toteutetut ominaispiirteet säilyvät. Alueen suunnitelmista tulee lisäksi neuvotella museoviranomaisten kanssa. Asemakaava määrää myös, että alueen kaikki rakentaminen, kunnostaminen ja muu miljöön muokkaaminen tulee luontevasti sopeuttaa Tapiolan valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön .

Puistosuunnitelman tavoitteena oli puutarhakaupungin aikaisen maisematilan palauttaminen alkuperäiseen asuun ja sen hienovarainen uudistaminen niin, että nykypäivän tarpeet huomioidaan. Leimuniityllä kaiken uuden suunnittelun lähtökohtana ja visiona oli puhdaslinjaisen tapiolalaisen modernismin jatkaminen yksinkertaisilla ja selkeillä muodoilla sekä Tapiolalle

Kuva 5. Leimuniitty, illustraatio. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen, 2016.

tyypillisillä materiaaleilla.

Suunnittelun aikana ilmeni tarve Tapiolan keskustan ja metrotunnelin tulvasuojaukselle, ja se tuli sijoittaa puistoon. Merkittävin muutos vanhaan oli avoimen nurmikentän poikki pohjois-eteläsuunnassa rakennettu tulvavalli, joka estää korkean merivesitulvan pääsyn Tapiolan keskustan maanalaisiin tiloihin. Tulvavalli toteutettiin laakeana maastonmuotona, joka liittyy loivilla luiskilla olevaan maanpintaan. Vallin harja nousi lähes kaksi metriä alkuperäistä maanpintaa korkeammalle. Valli on avoimella alueella nurmipintainen, metsäisillä reuna-alueilla luiskiin istutettiin uutta puustoa. Puistoon tuli runsaasti uutta kunnallistekniikkaa ja siihen liittyviä rakenteita, kuten tulvapumppaamo, maanalainen jätevesisäiliö ja puistomuuntamo, jotka sulautettiin maisemainstallaatioina ja taiteen keinoin osaksi puistokokonaisuutta. Pumppaamo ja tulvavesisulut sijoitettiin maan alle ja maisemoitiin nurmikolla.

Alkuperäisistä rakenteista uusittiin vanhan sommitelman mukaisesti kanava ja siihen liittyvä allas sekä silta. Jänneksen suunnitelman

Kuva 6. Ilmakuva Leimuniityn kanavasta. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen.

Kuva 7 ja 8. Leimuniityn yksityiskohtia. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen.

Kuva 9. Näkymä Leimuniityn kanavalta luoteeseen. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen.

mukainen kanavan parrumuuri korvattiin betonisella reunarakenteella, joka kestää paremmin savikon liikkeitä. Uudet tekniset rakennelmat liitettiin osaksi oleskelurakenteita ja toiminnallisia kiintopisteitä. Tulvavalliin liittyvä pato sulkuluukkuineen ja pumppaamoineen kätkeytyy kaarevien istuskeluterassien sisään. Myöhemmin rakennettu romanttinen puusilta korvattiin teräs- ja betonirakenteisella modernilla siltarakenteella. Usein toistuvaa hulevesitulvaa varten rakennettiin ojan kylkeen viivytysallas, jossa pystytään käsittelemään luonnonmukaisesti osa alueelta virtaavista hulevesistä.

Puiston itäpuoli, joka alun perin oli kosteaa vesijättömaata, säilytettiin avoimena nurmialueena. Sen pohjoisreunalla sijaitsevan Karhulahden pumppaamon uusi jätevesisäiliö naamioituu betonimuurein rajattujen kukkuloiden lomaan. Veistosmainen kiipeilyseinä on puistossa uusi toiminto.

Puiston laaja avoin maisematila kokoaa yhteen Tapiolan keskustan vanhan ja uuden kaupunkirakenteen ja liittää sen Otsolahden vesipeiliin. Tärkeät näkymäakselit keskustan suunnasta avattiin poistamalla puustoa ja pensaikkoa. Istutukset uusittiin valtaosin. Nurmipinta jouduttiin perustamaan uudestaan maaston tasauksen muuttuessa.

Leimuniityn tunnusmerkki oli alusta asti ollut näyttävä ja värikkäänä kukkiva leimukukkien sommitelma. Ne eivät kuitenkaan menestyneet alavalla, hallan aralla ja paahteisella niityllä, ja niitä oli yritetty uudistaa useaan kertaan. Lopulta kukkaistutukset oli 1980-luvulla korvattu pensailla. Puutarhakaupungin symboleiksi muodostuneet leimusakarat päädyttiin ennallistamaan jaloangervoilla, joiden väri ja koko on

Kuva 10. Puiston alkuperäisen suunnitelman mukaiset leimukukat korvattiin jaloangervoilla, jotka vastaavat väritykseltään ja korkeudeltaan alkuperäisten istutusten luomaa vaikutelmaa.

mahdollisimman lähellä alkuperäistä. Maatalouden tutkimuskeskuksen Piikkiön tutkijoiden johdolla etsittiin parhaat ja kestävimmät sekä väritykseltään alkuperäisen kaltaiset lajikkeet, jotka puhdistettiin ja lisättiin tuotantoon. Yli 5000 tainta istutettiin loppukesällä 2016. Perennojen joukkoon istutettiin myös 30 000 narsissin sipulia, jotka aloittavat kukkaloiston aikaisin keväällä.

Leimuniityn kunnostuksen suunnittelu tehtiin laajana, maisema-arkkitehtivetoisena yhteistyöhankkeena. Espoon kaupunginmuseon edustajat olivat mukana, kun suunnitteluratkaisuista päätettiin. Hulevesi- ja tulvasuojausrakenteiden sovittaminen puiston historialliseen viitekehykseen edellytti vaativaa insinöörisuunnittelua. Suunnitelmaa esiteltiin kahdessa asukastilaisuudessa.

Tapiolan avoimien puistoniittyjen sarja edustaa modernismin ajalle tyypillistä laajojen nurmipintaisten maisematilojen kokonaisuutta, joka avaa maiseman rakennetun ympäristön ja metsäisen maaston välissä. Leikattu nurmikko paljastaa hienostuneen maastonmuotoilun ja muodostaa jalustan kasvillisuudelle. Nurmikot ovat paitsi käyttöpintaa liikuntaa ja oleskelua varten, ne myös mahdollistavat laajat kaupunkinäkymät ja kiinnittävät ympäröivät rakennukset maisemaan. Näin laajoja hoidettuja nurmikoita on usein moitittu yksipuolisina ja ekologisesti kestämättöminä. Tapiolassa ne ovat kuitenkin olennainen osa puutarhakaupungin julkisten ulkotilojen luonnetta.

Kuva 11. Keväisin laajat perenna-alueet peittyvät narsissien näyttävään kukintaan.

LÄHTEET

Ruokonen, R. (2024) Tapiola Garden City, Finland. Artikkeli teoksessa Haenraets, J., Saniga, A., Cengiz, G. (toim.) (2024) *Landscape Architecture and Infrastructure of the Twentieth Century.* Docomomo International.

Ruokonen, R. (2019) Tiivistyvä puutarhakaupunki. Artikkeli teoksessa Sinkkilä, J. Pihkala, A. Weckman, E. (2019) *Maiseman tekijät: Näkökulmia maisema-arkkitehtuuriin.* Aalto-yliopisto.

Ruokonen, R. (2016) Maisema-arkkitehtuuri osana kaupunkirakentamista Tapiolassa. Artikkeli teoksessa Sinkkilä, J., Donner, J., Mannerla-Magnusson, M. (toim.) (2016) Unelma paremmasta maailmasta – Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900-1970. Aalto-yliopisto.

Ruokonen, R. (2005) Lähiöpihalta puistoon, Silkkiniitty. Artikkeli teoksessa Halme, A-M. (toim.) (2005) *Puistot ja puutarhat – Suomalainen puutarhaperinne.* Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:11.

Ruokonen, R. (2003) *Life without phloxes is a mistake – Garden art and design in Tapiola*. Artikkeli julkaisussa Form Function Finland (4/2003).

Ruokonen, R. (2003) Kädenjälkiä maisemassa – Tapiolan viheralueet. Artikkeli teoksessa Tuomi, T. (toim.) (2003) *Tapiola: Elämää ja arkkitehtuuria. Tapiolan 50-vuotisjuhlakirja.* Rakennustietosäätiö.

Ruokonen, R. (2000) *Jussi Jännes.* Artikkeli Suomen kansallisbiografiaan 2000.

Ruokonen, R. (1994) Tapiolan maisemasuunnittelu. Artikkeli teoksessa Paatero, K. (toim.) (1994) *Sankaruus ja arki - Suomen 50-luvun miljöö.* Suomen Rakennustaiteen museo.

Ruokonen, R. (1993) *Jussi Jännes and his designs for Tapiola.* Artikkeli julkaisussa TOPOS. European Landscape Magazine, Num 3, 1993.

Ruokonen, R. (1992) *Puutarha-arkkitehti Jussi Jännes Tapiolan suunnittelijana.* Diplomityö. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto.

KUVAT

Kuva 1. Valokuvaamo Pietinen. (1961–1965) *Tapiola, Leimuniitty taustallaan Keskustorni.* Espoon kaupunginmuseo KAMU, Asuntosäätiö. CC BY-ND 4.0.

Kuva 2. Tuntematon valokuvaaja. (1965-1975) *Tapiola, Leimuniitty taustallaan Länsirannan asuinrakennuksia.* Espoon kaupunginmuseo KAMU, Asuntosäätiö. CC BY-ND 4.0.

Kuva 3. Tuntematon valokuvaaja (1969-1970) *Etualalla Kontionkujan asuinrakennuksia. Keskellä Leimuniitty, Tapiolan kirkko, keskusallas, uimahalli, keskustorni, Heikintori ja Raitinlukko. Taustalla Länsikorkee ja nk. Taskumatti-talot.* Espoon kaupunginmuseo KAMU. CC BY-ND 4.0.

Kuva 4. Jännes, J. (1959) *Kontionkenttä.* Espoon kaupunginmuseo KAMU.

Kuva 5. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen. (2016) *Leimuniitty, illustraatio.* Julkaistu tekijän luvalla.

Kuva 6. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen. *Ilmakuva Leimuniityn kanavasta.* Julkaistu tekijän luvalla.

Kuvat 7-11. Ria Ruokonen.

Kuva 12. Lehtonen, K. R. (1968) *Tapiola, Leimuniitty vuonna 1968.* Espoon kaupunginmuseo KAMU. CC BY-ND 4.0.

Kuva 12. Tapiola, Leimuniitty. Lehtonen, K. R. 1968.

LAUTTASAAREN KARTANOPUUTARHAN RESTAUROINTI

Pia Kuusiniemi ja Emilia Weckman

Kartta 7. Lauttasaaren kartanon sijainti Helsingin kaupunkirakenteessa.

Lauttasaaren, Drumsön kartanon alue on kulttuuri- ja rakennustaiteellisesti arvokas ja se on suojeltu asemakaavamerkinnällä. Kartano sijaitsee Helsingin Lauttasaaren keskiosassa osoitteessa Otavantie 10.

Kartanon puiston kulttuurihistoriallisesti arvokkaimmat osat perustuvat Bengt Schalinin vuonna 1921 laatimaan puutarhasuunnitelmaan, joka toteutettiin pääosin 1920- ja 1930-luvuilla.

▫ Lauttasaaren kartanon päärakennus on 1800-luvulta peräisin oleva empiretyylinen kivirakennus. Lisäksi tontilla sijaitsee ”Punainen huvila”, joka on peräisin 1700-luvun lopulta ja on todennäköisesti Lauttasaaren vanhin rakennus.

▫ Kartanoalue on suojeltu asemakaavalla. Suojelu koskee sekä rakennuksia että sen ympäristöä. Kartanon päärakennus ja Punainen huvila olivat Lauttasaaren ensimmäiset rakennussuojelukohteet. Ne suojeltiin asemakaavalla vuonna 1978.

▫ Kartanon tontti on asemakaavassa määritetty Yleisten rakennusten korttelialueeksi (Y). Rakennus on suojeltu asemakaavassa (7945/16.11.1979) merkinnällä ark. Rakennusala, jolla olevaa rakennusta tai sen osaa ei saa purkaa eikä siinä tai sen ympäristössä saa suorittaa sellaisia muutos- tai lisärakennustöitä, jotka turmelevat pihan, julkisivujen tai vesikaton kulttuurihistoriallista tai rakennustaiteellista arvoa tai tyyliä.

▫ Kartanosta laaditussa rakennushistoriallisessa selvityksessä todetaan, että kartano on paikallisesti merkittävä. Lisäksi selvityksessä todetaan, että kartanon päärakennukseen liittyy arvoja, joiden takia se tulisi asianmukaisesti restauroida historiallisena monumenttina.

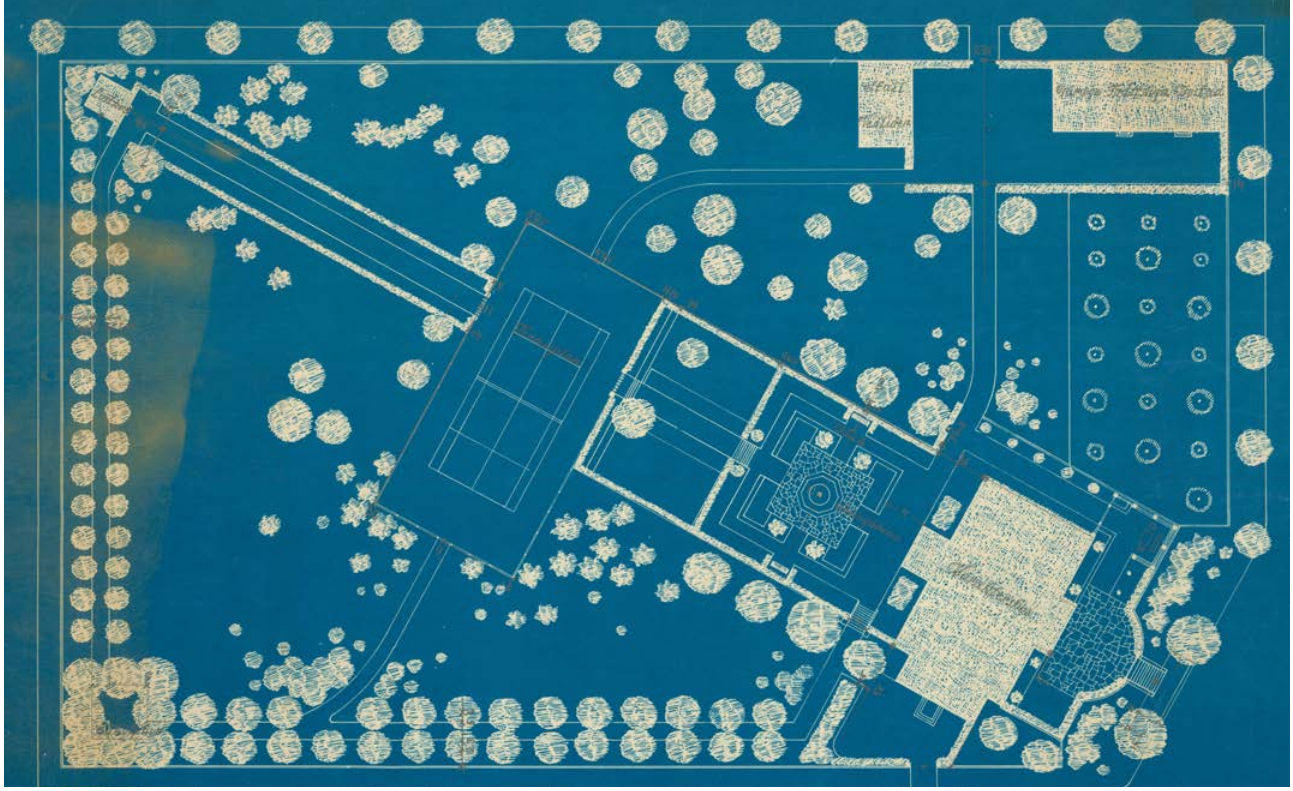
Kuva 1. Lauttasaaren kartano vuonna 1930.

Alueella on jäljellä myös 1800-luvun kartanoympäristön piirteitä ja kasvillisuutta.

Helsingin kartanomaisemien yleistä kehitystä on tarkasteltu Ranja Hautamäen väitöskirjassa *Kartanot kaupungissa.* Hautamäen käyttämän typologian mukaan Lauttasaaren kartanopuisto kuuluu luokkaan *vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit.* Lauttasaaren kartanopuistolle on ominaista kerroksellisuus ja kehitys viljelysmaiseman ja metsän ympäröimästä maalaiskartanosta kaupunkirakenteen ympäröimäksi kaupunkikartanoksi. Nykyään puistoa vastapäätä on metroaseman sisäänkäynti.

KARTANOTONTIN KEHITYS

Kartanon maat kattoivat koko saaren alueen sen perustamisesta 1600-luvulla aina 1870-luvulle asti, jolloin saaren maankäyttö alkoi muuttua kesähuviloiden rakentamisen myötä. Vuonna 1911 kauppias Julius Tallberg osti tilan ja alkoi suunnitella alueen maankäyttöä. Asemakaavoituksen vaiheiden myötä syntyi alue, joka nykyään tunnetaan kartanon puistona (nykyisin Otavantien, Kauppaneuvoksentien, Gyldenintien ja tontin 31033/1 rajaama alue). Vuonna 1921 omistajaksi tuli Gunnar Tallberg. Hän kunnosti rakennukset perheensä vakituiseksi asunnoksi ja tilasi puutarha-arkkitehti Bengt Schalinilta muotopuutarhatyylisen suunnitelman kartanon puistoon. Puutarha valmistui pitkälti suunnitelman mukaisesti 1920-luvun alussa.

Kuva 2. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin laatima puutarhasuunnitelma vuodelta 1921.

Myöhemmin kartanopuisto jäi ympäröivän kaupunkialueen keskelle. Lauttasaaren ensimmäisessä asemakaavassa vuodelta 1951 puolet kartanopuistosta kaavoitettiin kerrostaloalueeksi, joka valmistui vuonna 1953. Nykyään kartanosta on jäljellä vain ydinalue, pieni sirpale alkuperäisestä.

BENGT SCHALININ PUUTARHASUUNNITELMA

Lauttasaaren kartanopuiston suunnitelma on peräisin Bengt Schalinin tuotteliaimmalta kaudelta, 1910–1920-luvuilta. Schalinin tyyliin vaikutti 1900-luvun alussa Saksassa suosittu geometrinen suuntaus, jota Suomessa on kutsuttu *arkkitehtoniseksi muotopuutarhatyyliksi*. Tyylin symmetrinen ja suoraviivainen muotokieli perustuu pääasiassa rakennuksen arkkitehtuuriin ja pohjaratkaisuun. Pääpaino on puutarhan toiminnallisuudessa ja sen kytkeytymisessä ympäröivään kaupunkirakenteeseen.

Merkittävää suunnitelmassa on, että se jo ennakoi tulevaa kaupunkirakenteen muutosta. Schalin loi kartanotontista pienoismaailman kaupunkirakenteeseen, kun taas päärakennus hallitsee katunäkymää Otavantieltä. Puutarhan sommittelussa yhdistyivät uusi ja vanha: puutarhan muoto korostaa päärakennuksen asemaa katunäkymässä, mutta myös vanhan maalaistalon pihapiirin piirteet säilytettiin osana uutta kokonaisuutta.

Schalinin suunnitelmassa tärkeää on kartanon keskiakseli, jonka päätteenä on huvimaja. Puutarhaa ympäröivät puukujat ja -rivit korostavat symmetriaa. Tontti rajoittuu etelä- ja länsipuolella lehmuksiin ja niihin liittyvään, tontin kulmassa olevaan lehmusmajaan. Kartanon ja uuden huoltopihan välissä on hedelmätarha, ja tenniskentän ympärillä säilytettyä puustoa sekä avointa nurmea tai niittyä.

Schalin loi kartanon alueelle pienoismaailman – kävelypuutarhan. Puutarhan reitit muodostivat esimerkiksi kierroksen, jossa lehmuskujaa pitkin kuljettiin huvimajaan. Sieltä avautui näkymä muotopuutarhan yli päärakennusta kohti. Reitin varrella puiden välistä avautui näkymiä kartanon viljelysmaille. Tämä eurooppalaisesta puutarhataiteesta sovellettu teema eri näkymistä kohti päärakennusta oli luultavasti yksi sommittelun tavoitteita.

Tyylille tyypillisiä olivat suorat polut, kulkuväylät ja kukkapuutarhat, puupenkit ja kukkapenkit leikattuine pensasaitoineen, terasseineen, portaineen, syvennyksineen ja korotuksineen. Lisäksi puutarhoihin kuului usein vesialtaita, pergoloita, pylväitä, patsaita, vaaseja ja aurinkokelloja sekä suurempina rakenteina yksittäisiä paviljonkeja, huvimajoja ja kasvihuoneita

PUUTARHAN RESTAUROINTISUUNNITELMA

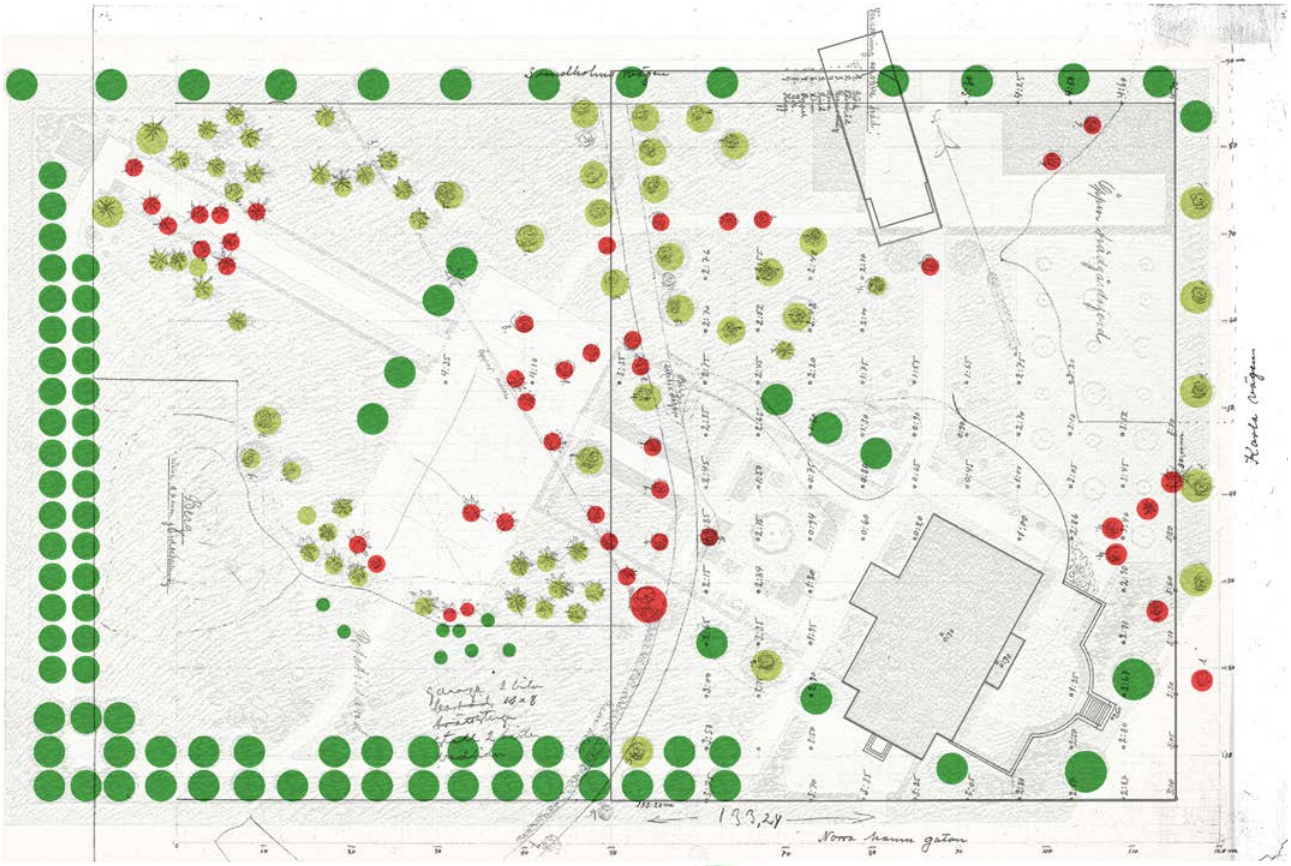
LÄHTÖTILANNE

Alle sadassa vuodessa Schalinin suunnittelema puutarhan tilarakenne oli käytännössä kadonnut. Alue oli aidattu 1950-luvulla verkkoaidalla. Kaupunkikuvassa puut ja pensaat peittivät tontin, eikä puutarha juuri näkynyt ympäristöönsä. Kasvillisuus oli umpeenkasvanutta, ja alueella oli tehty muutoksia. Kartanopuiston länsiosa oli tuhottu 1950-luvulla kerrostalotontiksi ja kujanne oli jäänyt naapuritontille. Muu osa kartanopuutarhasta oli ränsistynyt ja useimmat Schalinin suunnitteleman piirteet olivat kadonneet. Erityisesti muotopuutarha oli muuttunut: se oli villi metsäpuutarha, jossa alppiruusut, hortensiat, tuijat ja männyt olivat vallanneet parterrin, eli alun perin matalien, geometristen istutuskuvioiden muodostaman osan.

LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Kartanopuiston restauroinnin tavoitteena oli palauttaa kartanopuiston kulta-ajan tärkein ja puutarhanhoidollisesti merkittävin vaihe, Bengt Schalinin vuonna 1921 suunnittelema puutarha.

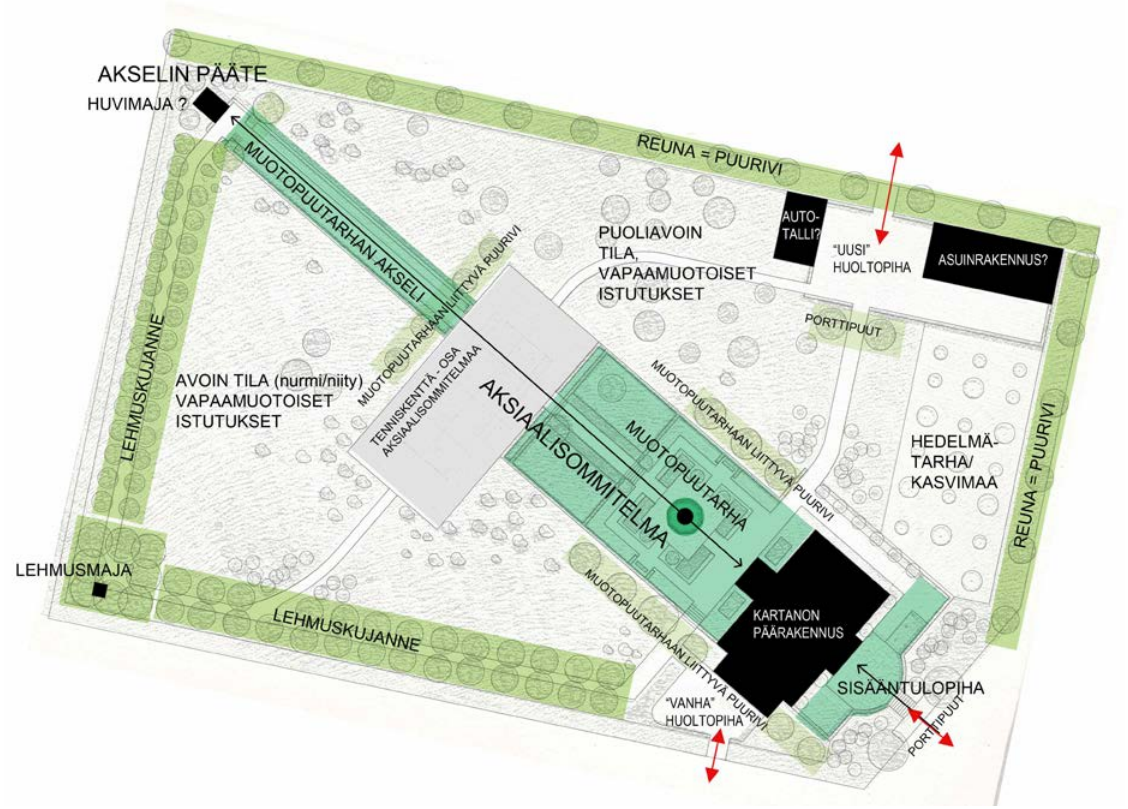
Tehtävänä oli sovittaa suunnitelma puutarhan historian kerroksiin. Tätä kuitenkin mutkisti se, että Schalinin suunnitelmaa ei koskaan täysin toteutettu. Lisäksi restauroinnin suunnittelussa

Kuva 3. Schalinin puutarhainventointikartan vertailu suunnitelmaan.

oli arvioitava niiden asioiden merkitystä, jotka puutarhaan oli jossakin vaiheessa toteutettu mutta joita ei löytynyt alkuperäisestä suunnitelmasta. Käytännössä suunnittelutehtävään kuului kolme pääkysymystä: Esinnäkin, miten käsitellä tontin ajallisia kerroksia. Näitä olivat punaisen huvilan alue puutarhasuunnitelman ulkopuolella, tontille plastiikkasairaalan aikana rakennettu varastorakennus ja rakennustöiden aiheuttamat muutokset puutarhan muureihin sekä metron tuuletuskuilun sijainti tontin reunalla. Toiseksi, mitkä osat Schalinin suunnitelmasta palautettaisiin ja toteutettaisiinko suunnitelman aiemmin toteuttamatta jääneet osat, kuten suihkulähde, parterrin pohjoinen puurivi tai kiveys. Kolmanneksi, miten koko puisto ja sen parterrin keskiakseli ja portaat sovitetaan uuteen tilanteeseen, missä kartanon käyttötarkoitus, suhde ympäristöön sekä ympäröivä kaupunkirakenne olivat muuttuneet alkuperäisestä.

Lisähaastetta toi, että Schalinin puutarhasuunnitelmassa ei oltu määritelty muutamia mittoja

Kuva 4. Puutarhasommitelman pääelementit.

ja tekstejä lukuun ottamatta rakenteiden materiaaleja tai kasvilajeja. Yksityisasiakkaalle tehty suunnitelma ei ollut kovin tarkka. Ajan tapa oli, että osa suunnittelusta tehtiin rakentamisen aikana suullisin ohjein. Suunnitelma toteutettiin vain osittain. Yhtenä syynä osittaiseen toteutukseen on pidetty puutarhan rakentamisajankohdan olosuhteita. Vuonna 1921 materiaalit kuljetettiin Lauttasaareen vesiteitse, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että osa suunnitelmasta jäi kokonaan toteuttamatta. Esimerkiksi parterrin muurin alkuperäinen osa oli tehty osittain halkaistuista pyöreistä luonnonkivistä ja on ulkonäöltään vaatimattomampi kuin verkkomuurit yleensä.

TIEDONKERUU

Tarkan suunnitelman puuttuessa restauroinnin pohjaksi laadittiin aiempaa *Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitystä* (2012) tarkentava kehittämissuunnitelma. Se toimi lähtökohtana kartanopuiston jatkosuunnittelulle, ja siinä huomioitiin paikan arvot, nykykäyttäjät ja -tilanne.

Jatkosuunnittelun tavoitteiden määrittelyn perustana käytettiin useita lähteitä ja menetelmiä:

1. Alueen kehityshistoria ja paikan ymmärtäminen, sijainti kaupunkirakenteessa ja kulkureitit.

Kuva 5. Puutarharestauroinnin tavoitteet.

2. Schalinin suunnitelman piirteiden ja hierarkian analysointi. Ymmärrys, miten suunnitelma koetaan puutarhassa.

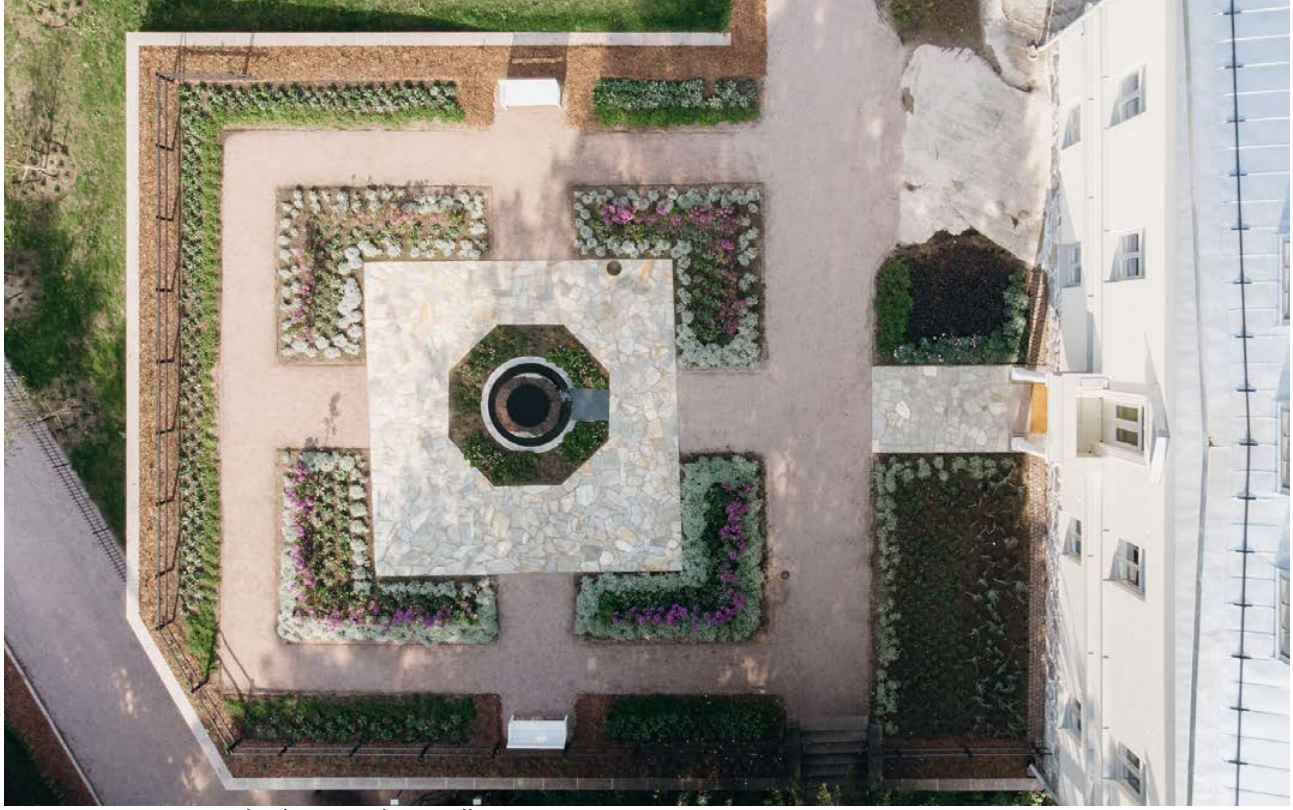
3. Alueen aiemmat suunnitelmat ja vanhojen kuvien tulkinta sekä nykytilan vertailu suunnitelmaan, säilyneisyyden arviointi.

4. Alueen maastovaaitus, puuston mittaus ja niiden vertailu suunnitelmiin ja valokuviin, erityisesti vuoden 1921 Schalinin mittaukseen ja inventointiin.

5. Alueen kasvillisuusinventointi ja vertailu vanhoihin valokuviin ja suunnitelmaan.

6. Schalinille tyypillisten ratkaisujen ja kasvillisuuden tarkastelu, valmiiden kohteiden suunnitelmien piirustusten ja tiedossa olevien, säilyneiden kohteiden pohjalta.

Vanhojen puiden kuntoarvioiden perusteella oli niiden elinvoimaisuutta tarpeen parantaa. Vanhimmat puut olivat 1800-luvun puolelta ja mukana Schalinin suunnitelman lähtötiedoissa. Suunnittelun ja hoidon tavoitteena oli hoitoluokka A1, mistä tingittiin muun muassa kartanonurmien osalta niiden monimuotoisuuden vaalimiseksi.

Kuva 6. Muotopuutarha kunnostuksen jälkeen. Kuva Pyry Kantonen.

RESTAUROINTISUUNNITELMA

Kunnostussuunnitelman lähtökohtana käytimme laatimaamme Lauttasaaren kartanopuiston historiaselvitystä ja kehittämissuunnitelmaa. Hankkeen arkkitehtisuunnittelusta vastasi Arkkitehtuuri- ja suunnittelutoimisto Talli. Hanke oli ehdolla Rakentamisen Ruusu -palkinnon 2018 ja Europa Nostra -palkinnon 2019 saajaksi.

REITIT JA RAKENTEET

Puiston suunnittelussa pyrittiin palauttamaan Schalinin suunnitelman piirteet sekä reitit ja mukauttamaan ne muuttuviin olosuhteisiin. Puisto valaistiin turvallisuussyistä.

Reittisuunnitteluun vaikutti punainen huvila, saaren vanhin rakennus vuodelta 1794, joka oli 1920-luvulla vielä tarkoitus purkaa. Reiteissä otettiin huomioon myös esteettömyys ja pelastusliikenne. Kartanon länsireunalle tehtiin kävelytie, joka johtaa kartanon puukujannetta pitkin metroasemalle. 1950-luvun asemakaavasta peräisin oleva linjaus oli luonteva osa uutta reittiä. Kartanon säilynyt puutarha aidattiin uudella aidalla. Näin puisto suojattiin läpiajoliikenteeltä. Säilynyt alkuperäinen aita korostaa Otavantin puoleista pääsisäänkäyntiä.

Parterrit, eli tasaiset alueet, jossa kasvit ja muut elementit on aseteltu symmetrisesti, kunnostettiin ja huonokuntoiset tai kadonneet muurit rakennettiin uudelleen. Huoltopihan portaat

Kuva 7. Näkymä Otavantieltä päin kohti päärakennusta.

uusittiin vastaamaan nykyvaatimuksia. Puiston suihkulähteestä ja puuveistoksista järjestettiin taidekilpailu, jonka tuomaristossa olivat mukana myös suunnittelijat.

Rakenteet tutkittiin kehittämissuunnitelmavaiheessa, jotta tiedettäisiin, mitä kunnostetaan ja miksi. Esimerkiksi suihkulähdettä ympäröivän parterrin kiveys päätettiin tehdä Kultarannan pergolan kunnostuksessa käytetystä Nilsiän kvartsiitista, koska Schalinin aikakaudella yleinen ampukivi on osoittautunut käytössä vaaralliseksi, eikä sitä enää edes osata valmistaa. Kartanopuiston parterrin ilme ja tilarakenne edustavat Bengt Schalinin suunnitelmaa, joiltakin osin jopa enemmän kuin Gunnar Tallbergin aikana. Esimerkiksi parterrin kiveystä ja suihkulähdettä ei ollut aiemmin toteutettu.

Keskiakselin puutarhasta tenniskentille johtaneet portaat paljastuivat maakerroksista terassimuurin rakentamisen yhteydessä. Portaikko dokumentoitiin, mutta koska se olisi johtanut vain viereisellä tontilla sijaitsevalle parkkipaikalle, se päätettiin jättää rakentamatta ja muuri rakennettiin ilman läpikulkua.

KASVILLISUUS

Kunnostuksessa käytettävien uusien kasvien lajivalinnat perustuivat valokuvista tehtyihin havaintoihin, joita verrattiin Schalinin samojen aikakausien muihin kohteisiin.

Kuva 8. Kartanopuiston uusin kerrostuma, lahopuuhäkki Nabb&Teerin teoksesta Lahopuutarha.

Kartanopuiston puusto oli kartoitettu vuosina 2007 ja 2016, ja vuonna 2012 oli mitattu puiden latvukset. Kasvitieteilijä Christina Lindén oli kartoittanut alueen kasvillisuutta vuosina 1994 ja 2016. Näissä kartoituksissa löydettiin vanhoille kartanopuutarhoille tyypillisiä lajeja, kulttuurikasvillisuutta ja istutuksia, kuten kukkasaroja, puukujanteita, alppikasvikokoelmia, leikatut pensasaitoja ja pergoloita.

Monet kartanon vanhemmista puista olivat lehmuksia ja kartanon pohjoispuolella pihtoja. Muuten puut oli istutettu tai ne olivat kylväytyneet pääasiassa 1900-luvun jälkipuoliskolla. Vanhassa keittiöpuutarhassa oli säilynyt vanhan omenapuun juurivesasta kasvanut puu.

Eteläisen huoltopihan nurkassa oli puistolehmuksia (*Tilia x vulgaris)*, jotka yleistyivät Suomessa 1900-luvulla. Gyldénintie 5:n tontilla oli isolehtisiä lehmuksia (*Tilia platyphyllos*). Lehmukset kuuluivat Schalinin suunnitelman istutuksiin, ja huoltopihan viereisen parterrin lehmus oli jo Schalinin vuoden 1921 inventoinnissa.

Vanhoja puita korvattiin uusilla, mutta monet jätettiin seurantaa varten, ja esimerkiksi pihan pihtarykelmä säilytettiin kaupunkiekologisista syistä. Se korvataan, kun istutetut puut ovat suurempia. Koska puut ovat vanhoja, jokaisesta puusta tehtiin oma seurantakortti huoltokirjaan. Puiden hoitoa varten palkattiin arboristiyritys vuosisopimuksella. Uudet puut, myös kiinteistön hedelmätarhan puut, palautettiin Schalinin suunnitelman mukaisesti. Säilynyt omenapuu

säästettiin osana nykysuunnitelmaa ja hedelmätarhaa.

Rakennuksen ja terassien reunoilla kasvaneet pensasryhmät eivät pääosin kuuluneet Schalinin suunnitelmaan. Kartanoon johtavan mukulakivisen tuhkakäytävän varrella olevat kirsikka- ja syreenipensaat istutettiin valokuvien mukaan 1940- ja 1950-luvuilla. Siten suuri osa alueen pensaskasvillisuudesta oli peräisin myöhemmältä ajalta ja ne poistettiin.

Hedelmäpuutarhasta löytynyt herukkapensas säilytettiin. Hortensioita siirrettiin kartanon seinustalta punaisen huvilan lähellä olevaan penkkiin muistona hoitokotivaiheesta. Ruusulajit tunnistettiin; ne eivät olleet vanhoja. Raivausvaiheessa ylimääräiset pensaat jaettiin saaren asukkaille Lauttasaaripäivänä. Vanhat syreenit, marjatuomipihlajat ja kirsikkapuut karsittiin ja säästettiin luomaan vanhan puutarhan tunnelmaa. Aiemman kuusiaidan tilalle parterrien reunapensaiksi valittiin orapihlaja.

Perennaryhmät olivat tärkeä osa Schalinin-suunnitelmaa. Yleensä Schalinin suunnitelmissa monivuotiset istutukset ovat leveinä kaistaleina keskiakselin molemmin puolin, yhden tai useamman lajin ryhminä. Muotopuutarhan leikattujen pensasaitojen sisäpuolella oli todennäköisesti monivuotisia istutuksia. Lajeja ei voinut tunnistaa, koska niistä oli vain muutamia valokuvia.

Kuva 9. Kartanopuiston uusin kerrostuma, lähde Nabb&Teerin teoksesta Lahopuutarha.

Kehittämissuunnitelmaan sisältyi selvitys Schalinin muissa suunnitelmissa käyttämistä kasveista ja perennoista. Parterrin kasvillisuuden suunnittelu perustui näihin tietoihin ja valokuviin. Muualle valittiin perennoja, jotka kuvastivat kohteen tyyliä ja aikakautta.

Punaisen huvilan edustalle oli tavoitteena luoda aikakaudelle sopiva ”vanhan päärakennuksen puutarha”. Alueella tavoiteltiin monimuotoisuutta ja paikkaa käytettiin puutarhan siirrekasvien alueena. Rakentamisalueilta siirrettiin perennat tilapäiseen varastoon. Nurmikot suojattiin töiden aikana, jotta ruohovartinen kasvillisuus, myös kevätkukat, säilyisivät.

YHTEENVETO

Koska historia-aineistoa oli saatavissa vähän, yksityiskohtien toteutuksessa käytettiin myös vertailua. Suunnitelmaa verrattiin muihin Schalinin toteuttamiin puutarhoihin ja tarkasteltiin niissä käytettyjä materiaali- ja kasvivalintoja. Tyypillisiä piirteitä Schalinin suunnitelmille ovat sommittelun symmetrisyys, tilarajausten linjakkuus, rakennuksen akselia noudattava keskiakseli, erikokoisten ja luonteisten tilojen luominen ja rajaaminen pensas- ja puuriveillä sekä leveiden kiviportaiden käyttö.

Muotopuutarha on sovitettu 2000-luvun kaupunkirakenteeseen tavalla, joka tukee kartanon ja kaupunkimaiseman yhteyttä ja luo kaupunkilaisille mahdollisuuden levähtää puistoalueella. Paikka on avoinna kaikille kaupunkilaisille vuorokauden ympäri. Puisto on suosittu Punaisen Huvilan kahvilan käyttäjien ja kaupunkilaisten keskuudessa piknikpuistona, ja parterri on suosittu paikka istua ja rentoutua. Kartanon reitit myös parantavat kaupunginosan kävely-yhteyksiä. Kartanon nykyinen omistaja, Koneen Säätiö, käyttää lisäksi puutarhaa aktiivisesti omiin tapahtumiinsa.

LÄHTEET

Hautamäki, R. (2016). *Kartanot kaupungissa: Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen.* Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.

Merivuori, T. M. (1996). Bengt Schalin 1889-1982 – suomalaisen muotopuutarhan mestari. Julkaisussa Merivuori, T., & Suomen maisema-arkkitehdit. *Smafla vuosikirja juhlavuosi 1996.* Suomen maisema-arkkitehdit., s.68-71.

Merivuori, T. M. (2001). Bengt Schalin ja vuosisadan alun muotopuutarha. Julkaisussa Häyrynen, M., & Eskola, T. (2001). *Hortus Fennicus: Suomen puutarhataide.* Viherympäristöliitto: Puutarhataiteen seura, 256-268.

Weckman, E., Kuusiniemi, P., LOCI maisema-arkkitehdit & Helsingin kaupunki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. (2012). *Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitys.* Helsingin kaupunki, kaupunkisuunnitteluvirasto.

KUVAT

Kuva 1. Osakeyhtiö Sääski, kuvaaja. (1930). *Lauttasaari, Lauttasaaren kartano (Otavantie 10).* Helsingin kaupunginmuseo. Public domain.

Kuva 2. Schalin, B. (11/1921). *Lauttasaaren kartanon puutarhasuunnitelma.* Suomen Arkkitehtuurimuseon piirustusarkisto.

Kuvat 3-5. LOCI maisema-arkkitehdit Oy.

Kuvat 6-9. Kantonen, P.

VISAVUOREN PUUTARHA

Kati Wolff Susi

Kartta 8. Visavuoren sijainti Vanajaveden etelärannalla Tarttilan kylässä Valkeakoskella.

Visavuori on kuvanveistäjä Emil Wikströmin ja hänen vaimonsa Alicen puutarha, jossa on keskieurooppalaisia vaikutteita ja joka sijaitsee järvimaisemassa Vanajaveden Lovenkärjen niemellä Sääksmäellä. Graniittikalliot ja runsas kasvillisuus yhdistyvät puutarhasta avautuviin järvinäkymiin ja jykevään kansallisromanttiseen rakennustyyliin luoden hienon kokonaisuuden.

- Omistaja Visavuoren museosäätiö, alueella on myös yksityisiä kesäasuntoja.
- Koko: n. 1,5 ha.
- Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö RKY.
- Alueelta löytyy kaksi varhaismetallikautista hautaröykkiötä, lapinrauniota Lovenkärjen korkeimmalla kohdalla, Vanajaveden Rautunselän rannalla.
- 1893 kuvanveistäjä Emil Wikström (1864–1942) vuokrasi Uittamon tilasta Lovenkärjen niemen ja 19 aaria maata, nimesi paikan Visavuoreksi.
- 1893–94 ensimmäinen ateljeehuvila Wikströmin omien piirustusten mukaan, paloi 1896. 1897–1902 Wikström perheineen asui Pariisissa ja suunnitteli uutta asuinrakennusta.
- 1899–1902 uusi huvila, 1903 uusi ateljee, 1910–1912 viinihuone, ”orangerie”, lystihuone, ateljeen laajennus.
- 1920–1940-luku puutarhan kukoistuskausi.
- 1950-luvulta lähtien Visavuori suvun kesäasuntona.
- 1966 Visavuoren museosäätiön perustaminen, avoinna yleisölle vuodesta 1967.
- 1990 Kari Suomalainen -paviljonki valmistuu vaurioituneen orangerien paikalle (arkkitehti Erkki Helamaa).
- 1999–2004 museorakennusten restaurointi ja huoltorakennuksen laajennus (pääsuunnittelija: Arkkitehti- ja restaurointitoimisto Jorma Lehtinen ja Anu Laurila, projektissa yli 30 alihankkijaa ja asiantuntijaa).
- 2001–2003 ympäristösuunnitelma, detaljisuunnitelmia ja toteutustöitä, puiden hoito ja uusiminen.
- 2005 Europa Nostra -palkinto Visavuoren kunnostushankkeelle.

Kuva 1. Visavuori talvella 1900-luvun alussa.

Vuonna 2001 toimistomme Virearc sai toimeksiannon toteuttaa Visavuoren ympäristösuunnittelun osana alueen kunnostusprojektia. Vastasin työstä ja suunnittelusta. Inventointivaiheen alussa hankkeessa työskentelivät lisäkseni myös maisema-arkkitehti Ranja Hautamäki ja biologi Mika Kalliovirta.

Esiselvitys koostui alueen maiseman, puuston ja kasvillisuuden inventoinnista sekä puutarhan historian selvittämisestä. Inventoinnin jälkeen laadittiin puuvartisen kasvillisuuden hoitosuunnitelma, kunnostuksen yleissuunnitelma ja detaljisuunnitelmat istutusten uusimisesta. Puutarhan historiaa koskeva selvitys perustui alueen nykytilaan, Visavuoren arkistossa oleviin Wikströmin omiin luonnoksiin, istutussuunnitelmiin ja muistiinpanoihin, kasvi- ja siemenluetteloihin, tilausluetteloihin ja Wikströmin kirjeenvaihtoon.

PUUTARHAN RAKENTUMINEN

Wikströmin ateljeen rakentamisen jälkeen 1910-luvulla Visavuoren puutarha rakentui kahdessa vaiheessa. Viinitarha eli orangerie rakennettiin vuosina 1910–1912 jonne viiniköynnökset tilattiin Volkertin taimitarhalta Lyypekistä. Puutarhan todellinen kukoistuskausi oli 1920–1940-luvuilla, jolloin Visavuori oli

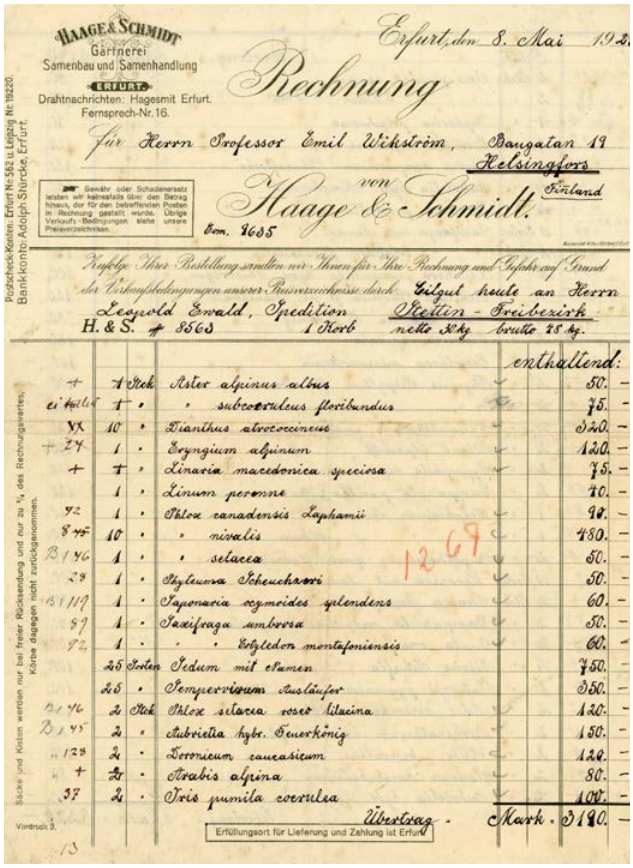
Kuva 2. (Yllä) Alice ja Emil Wikström ja kesävieraita 1930. Kuva 3. (Oikea) Alice ja Emil Wikström ateljeen portailla 1920-luvulla.

Wikströmin perheen kesäasunto. Kahdenkymmenen vuoden aikana keittiöpuutarha ja koristekasvit olivat kasvaneet, ja siemenistä menestyneet lajit olivat sopeutuneet elinympäristöihinsä. 1920- ja 1930-luvuilla Wikström täydensi puutarhaa paitsi tilaamalla lisää siemeniä Saksasta myös vaihtamalla kasveja muiden harrastajien, kuten kemian professori Gustaf Kompan kanssa.

Emil Wikströmille puutarhanhoito ja kasvihuoneviljely oli tapa rentoutua ja rakas harrastus. Puutarhalla oli myös käytännöllinen merkitys perheen omavaraisuuden kannalta – yhdistetty keittiö- ja koristepuutarha oli tärkeä osa perheen arkea ilon, hyödyn ja kauneuden lähteenä.

KASVILAJISTO

Emil Wikströmin omia puutarhaluonnoksia ja istutussuunnitelmia oli säilynyt Visavuoren arkistossa. Piirustukset olivat osittain päiväämättömiä ja vaativat tulkintaa. Kuvista ei

HAAGE & SCHMIDT
Gärtnerei
Samenbau und Samenhandlung
ERFURT
Drahtnachrichten: Hagesmit Erfurt.
Fernsprech-Nr. 16.

Erfurt, den 8. Mai 192

Rechnung

für Herrn Professor Emil Wikström, Bangatan 19 Helsingfors Finland

von Haage & Schmidt.

Bem. 1685

Laut Gilgut heute an Herrn Leopold Ewald, Spedition Stettin - Freibezirk
H. & S. # 8563 1 Korb netto 30 kg brutto 35 kg.

				enthaltend:
+	1 Stck	Aster alpinus altus		50. –
ei Hatlie	1 •	• subcoeruleus floribundus		75. –
XX	10 •	Dianthus atrococcineus		320. –
+ 24	1 •	Eryngium alpinum		120. –
+	1 •	Linaria macedonica speciosa		75. –
	1 •	Linum perenne		40. –
42	1 •	Phlox canadensis Laphamii		90. –
8 45	10 •	• nivalis		480. –
B 146	1 •	• selacia		80. –
28	1 •	Stylenma Scheuchzeri		50. –
B 119	1 •	Saponaria ocymoides splendens		60. –
87	1 •	Saxifraga umbrosa		50. –
92	1 •	• Stolcdeon mentafoniensis		60. –
	25 Sorten	Sedum mit etumen		750. –
	25 •	Sempervivum Ausläufer		350. –
B 146	2 Stck	Phlox selacia roset lilacina		120. –
B 145	2 •	Aubrietia hybr. Feuerkönig		150. –
„ 128	2 •	Doronicum caucasicum		120. –
„ +	2 •	Arabis alpina		80. –
38	2 •	Iris pumila coerulea		100. –
		Übertrag	Mark	3180. –

Erfüllungsort für Lieferung und Zahlung ist Erfurt

Kuva 4. Tilausluettelo vuodelta 1923 Erfurtista Haage-Schmidtin taimistolta, joka oli jo 1800-luvulla yksi Euroopan suurimmista kauppapuutarhoista.

voinut suoraan päätellä, miten suunnitelmat toteutettiin, olivatko ne kenties silloisen tilanteen inventointia vai näiden kahden yhdistelmä, todennäköisesti sekä–että. Esimerkiksi alueen yleissuunnitelmassa vuodelta 1927 terassien ja oleskelupihan *Sedum* -koristeistutuksia, kuten viinihuoneen länsipuolella oleva rinnettä, kuvattiin nimikkeellä ”alppi-istutukset”.

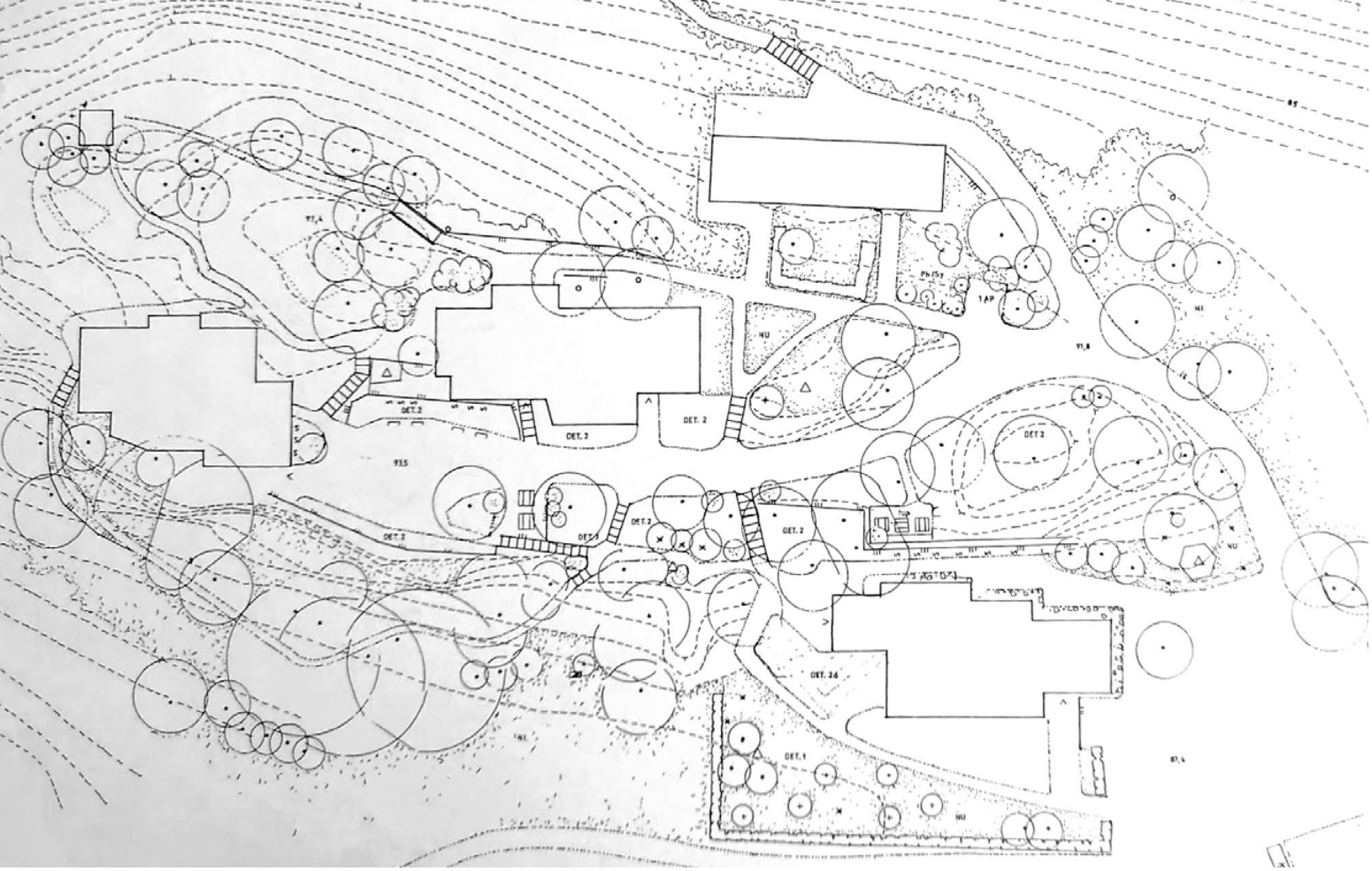
Emil Wikströmin perennojen ja muiden koristeistutusten sommittelu oli kasvitieteellistä, kokeilevaa ja lajivalikoima oli laaja. Kutakin lajia tilattiin yksi tai kaksi siemenpussia tai tainta; esimerkiksi Erfurtissa sijaitsevan Haage & Schmitin laskussa vuodelta 1923 mainitaan yli 50 kasvilajiketta ja yli 70 lajia eniten maksaruohoja (*Sedum)*, noin 25 lajia.

Koristekasvien ryhmittelystä oli säilynyt kolme istutussuunnitelmaa, joista yhdestä puuttui suuri osa kasviluettelosta. Luonnokset olivat todennäköisesti 1920-luvulta, sillä vuosien 1923–1927 laskuissa lajinumerointi oli sama kuin luonnoksissa. Kasvilistan pitäminen lajinumeroittain laskunumeron mukaan oli Wikströmin yksinkertainen ja käytännöllinen tapa pitää kirjaa puutarhassa olevista lajeista. Kasvilajit sijoitettiin riveihin ateljeen eteen, josta ne todennäköisesti levittäytyivät, ja perennoja jaettiin useampiin alueisiin.

Arkistosta löytyvää valokuva-aineistoa käytettiin luonnosten tulkinnassa ja antamaan käsitystä alueen maisema-arkkitehtonisesta ilmeestä eri aikoina. Aikalaisvalokuvia, joista lajit voitiin tunnistaa, oli vähän.

PUUT JA NIIDEN UUDISTAMINEN

Puutarhan parhaiten säilynyt osa oli puusto. Tammet ja koivut, olivat pääosin Wikströmin itsensä istuttamia ja lähes satavuotiaita. Kuntotutkimus ja kairaukset osoittivat, että tammet olivat kohtuullisessa kunnossa, visakoivut lahoja. Tammien latvustoa oli kevennettävä, jotta ne säilyisivät mahdollisimman pitkään. Järven

Kuva 5. Visavuoren yleissuunnitelma, 2003.

puoleinen rantarinne oli harvennettava varoen ja avattava näkymiä. Ranta- ja rinnepuuston harvennus aloitettiin syksyllä 2002. Puidenhoitajien Oyn arboristit toteuttivat tammien hoitoleikkaukset ensimmäisen vaiheen suunnitelman mukaisesti keväällä 2003.

Visavuoren aikanaan runsaasta hyötytarhasta oli jäljellä vain muutama marjapensas ja omenapuu ”Toivo” asuinrakennuksen länsirinteessä. Omenapuusta otettiin pistokkaita sen säilyttämiseksi ja tehtiin lisäystaimet varttamalla Tahvosen taimistolla Pohjassa. Taimet istutettiin Kari-paviljongin eteläpuolelle syksyllä 2002. Alkuperäinen puu tuotti syksyllä 2003 muutamia omenoita, jotka lähetettiin tunnistettavaksi. Kävi ilmi, että kyseessä ei ollut lajiketyyppi, lähinnä maultaan harvinaisen makean omenapuun, *Malus domestica*n, niin sanottu villimuoto. Arvoitukseksi jäi siis, oliko Emil Wikström mieltynyt juuri tähän lajikkeeseen vai oliko hän varttanut taimeen lajikkeen, joka myöhemmin kuoli.

Kuva 6. (Vasen) Yläterassi ja asuinrakennus noin 1930-luvulla. Kuva 7. (Oikea) Yläterassi ja asuinrakennus 2023.

SUUNNITTELUPERIAATTEET

Työn tavoitteena oli inventoida, tunnistaa ja mukauttaa kohteen puutarhahistorialliset piirteet sen nykyiseen käyttöön julkisena museoalueena. Suunnittelun pääperiaatteena oli säilyttää nykyinen ulkoasu ja kasvillisuus ja uudistaa puutarhaa maltillisesti. Emil Wikströmin suunnitelmien palauttaminen ei ollut tarkoituksenmukaista museoalueen ja puutarhanhoidon rajallisten resurssien vuoksi.

Kun puutarhan säilyttämiseen tähtääviä hoitoperiaatteita laadittiin, tärkeintä oli varmistaa puutarhan jatkuvuus. Jälkikäteen ajateltuna suunnitelman tärkein havainto oli, että pysyvän puutarhurin palkkaaminen on tarpeen. Työn aloitti puutarhuri Pia Viitanen, joka yhteistyössä eri sidosryhmien ja museonjohtaja Pälvi Myllylän kanssa alkoi toteuttaa alueen hoitosuunnitelmaa. Ympäristösuunnitelma valmistui vuonna 2003.

Työssä oli aikaa myös pohdinnalle. Sitä tarvittiin, koska vanhan puutarhan käsittely vaatii kärsivällisyyttä, perehtymistä ja aikaa, jotta puutarhan kerroksellisuus ja säilyneet kasvilajit eivät tuhoutuisi hätäisillä toimenpiteillä.

Visavuoren museon korjaus- ja restaurointihanke palkittiin vuonna 2005 Europa Nostra -palkinnolla.

LÄHTEET

Susi-Wolff, K. (2004) Ympäristön hoitosuunnitelma - puutarha osana kunnostusta. Teoksessa Lehtinen, J. *Kuvanveistäjän torppa. Visavuoren korjaus- ja restaurointihanke.* Visavuoren Museosäätiö, s. 102–107.

Lehtinen, J. (2004) *Kuvanveistäjän torppa. Visavuoren korjaus- ja restaurointihanke.* Visavuoren Museosäätiö.

Ritamies, J. (20.6.2005) *Visavuoren entistäminen jatkuu puutarhatöinä.* Aamulehti.

Museovirasto. *Valkeakoski, kiinteä muinaisjäännös, Visavuori, 908010007.* Arkeologiset kohteet. (11.11.2024).

Museovirasto. *Visavuori.* Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. (11.11.2024).

KUVAT

Kuvat 1-4, 6. Visavuori-arkisto. Kuvat julkaistu luvalla.

Kuva 5. Wolff-Susi, K. *Visavuoren yleissuunnitelma, 1:500.*

Kuvat 7-8. Myllylä, P. Visavuoren museo. Kuvat julkaistu luvalla.

Kuva 8. Visavuoren ateljee, 2023.

KULTARANNAN HUVILATILAN PUISTO – ROSENBRÖIJERIN KETJU

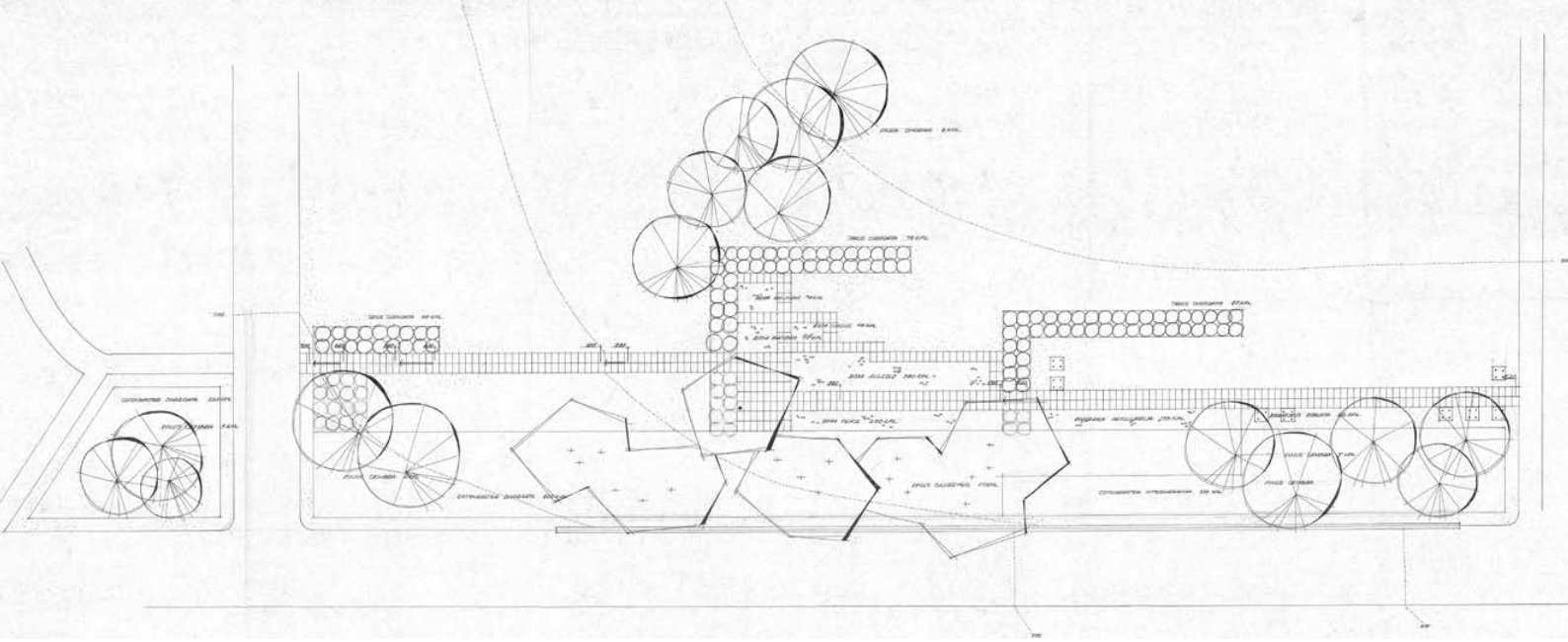
Sari Mäkiranta

Kartta 9. Kultarannan sijainti Naantalin Luonnonmaalla.

- Kultarannan huvilatilan kokonaispinta-ala on 55 ha.
- Alueen alkuperäinen rakennuttaja Alfred Kordelin 1910–1916.
- Graniittilinnan suunnittelija Lars Sonck 1914–1915.
- Puiston suunnittelijoina Svante ja Paul Olsson 1914–1916.
- Alue siirtyi valtiolle 1923.
- Puiston peruskunnostus 1965, suunnittelijana puutarha-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröijer.
- Suojeltu 1987 asemakaavassa S2 merkinnällä; puisto ja muotopuutarha on suojeltu valtioneuvoston asetuksella 480/85 vuonna 1994 merkinnällä S4, valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö 2009 (RKY).
- Peruskunnostus 2017–2024, maisemasuunnittelu Sitowise Oy.

Naantalin Luonnonmaalla sijaitseva Kultarannan huvilatila on sadan vuoden ajan toiminut tasavallan presidentin kesävirka-asuntona. Alueen rakennutti raumalainen liikemies Alfred Kordelin. Kordelinin kuoltua yllättäen sisällissodan alkukahinoissa vuonna 1917 huvilatila testamentattiin vuonna 1919 Turun suomalaiselle yliopistoseuralle, jolta se siirtyi vaihtokaupassa Suomen valtiolle vuonna 1923. Alueen näkyvin maamerkki on Lars Sonckin suunnittelema graniittilinna, joka on rakennettu korkealle kalliolle. Graniittilinnaa ympäröi metsä- ja kivikkopuutarha, jossa on neljä pengertasoa. Alhaalla, laajalla tasaisella alueella, on Svante ja Paul Olssonin 1910-luvulla suunnittelema arkkitehtoninen muotopuutarha. Puutarhassa on barokille tyypillisiä elementtejä, kuten symmetria, pitkä perspektiivi, keskiakseli, näkymäakselit, geometrinen jäsentely, paviljongit, vesielementit, veistokset, kivireunaiset sorakäytävät ja suora-

Kuva 1. Kultarannan uusi puisto - puutarha. Rosenbröijer, 1964.

kulmaiset kesäkukkapenkit. Puutarhaa rajaavat muotoon leikatut kuusiaidat, jotka muodostavat tilasarjan. Tätä puutarhan osaa kutsutaan Medaljongiksi. Tilojen väriteemoja ovat punainen ja sininen, ruusutarha ja sinivalkoinen Suomi-tarha. Ensimmäisessä suuressa peruskunnostuksessa vuonna 1965 muotopuutarha kunnostettiin ja olemassa olevaan Medaljonkiin lisättiin uusi puisto-osa, Ketju. Ketju sijaitsee alueen päätien varrella, muotopuutarhan länsipuolella.

MUOTOPUUTARHAN MODERNI UUDELLEENTULKINTA

Ketjun ensimmäisen suunnitelman teki Gunnar Åberg vuonna 1963. Hän ehdotti muotopuutarhan kuusiaitojen ja kaarevan pergolan poistamista, tenniskentän ja tennispaviljongin siirtämistä ja hevoskuljetuskäytävän korvaamista avoimella nurmikentällä. Suunnitelmat ja muutokset eivät olleet tyydyttäviä, ja suunnittelija vaihtui Maj-Lis Rosenbröijeriin. Rosenbröijerin vuonna 1965 valmistuneessa yleissuunnitelmassa muotopuutarha säilytettiin, mutta puiston muihin osiin tehtiin muutoksia. Muutokset toivat puistoon ajallista kerroksellisuutta, mutta joidenkin mielestä puiston viehätysvoima ja historiallinen arvo heikkenivät.

Rosenbröijerin suunnitelman mukaisesti poistettiin muotopuutarhan länsipuolen puukujanne, marjapensaat ja omenapuut. Tenniskenttä ja tennispaviljonki purettiin ja viljelyalueet muutettiin avoimeksi nurmikentäksi, jossa oli yksittäisiä puuryhmiä. Krokettikenttä ja metsäpaviljongin edessä olevat portaat purettiin ja paikalle rakennettiin kokonaan uusi puistoalue. Kordelininkadun varteen rakennettiin uusi pitkittäiskäytävä, joka sai nimen Ketju. Alun perin se oli tarkoitus päällystää betonilaatoilla ajan hengen mukaisesti, mutta betoni korvattiin kalkkikivilaatoilla.

Kuva 2. Ketjun rakentaminen. 1964.

Rosenbröijerin suunnittelulle on ominaista suuret, vapaasti kasvavat massaistutukset, helppohoitoisuus, käytännöllisyys, luonnonmukaisuus ja kasvillisuudella luodut tilat. Sen lisäksi, että ketju on visuaalisesti ja tilallisesti houkutteleva, sillä on selkeä tehtävä. Kesäisin se toimii henkilökunnan, vierailijoiden ja tuhansien opastetuille kierroksille osallistuvien matkailijoiden kulkuväylänä.

AIKAKAUTENSA KUVA

Ketjua pidetään modernina versiona Olssonin suunnittelemasta muotopuutarhasta. Rosenbröijer itse piti ketjua muotopuutarhan modernina uudelleentulkintana. Puiston eri aikoina suunniteltujen osien välillä on yhtäläisyyksiä mutta myös eroja. Muotopuutarha rajattiin leikatuilla kuusiaidoilla. Rosenbröijerin suunnitelmassa Ketjun tilarajan muodostivat käytävän reunoille istutetut vapaasti kasvavat vuorimännyt, sembrat, marjakuuset, aroniat ja tuhkapensaat. Käytävän reunoille ja käytävälaattojen rajaamiin penkkeihin istutettiin erivärisiä perennoja. Väriteemat olivat sininen, oranssi, keltainen ja punainen.

Vuoden 1965 peruskorjauksen aikana puutarhaan tehtiin visuaalisia ja rakenteellisia muutoksia . Ketjun tarkoitus oli toimia muotopuutarhaa rajaavana elementtinä, mutta puukujanteen poistaminen ja ketjua rajaavan kasvillisuuden vähittäinen poistaminen, jätti ketjun ja muotopuutarhan väliin laajan avoimen nurmialueen. Visuaalisesti avoin nurmialue on muuttanut puiston ja muotopuutarhan alkuperäistä tilarakennetta ja painopistettä. Suuri visuaalinen muutos on tapahtunut myös autoistumisen ja Ukko-Pekan sillan rakentamisen myötä. Aikaisemmin alueelle saavuttiin vesitse. Tulosuunnan muuttumisen myötä graniittilinnan luoma

Kuva 3. Ketjun keltatarha. Kuva on otettu kesällä 2022 ennen isoa peruskorjausta.

visuaalinen vaikuttavuus heikkeni. Tietä pitkin tultaessa linna katoaa puiden sekaan ja tie johdattaa näkymän linnan sivuitse kohti punaista liiterirakennusta. Ketjun kasvillisuus ja korkeat puut osaltaan piilottavat näkymää linnalle.

KADONNUT KETJU

Rosenbröijer ei ollut kaikilta osin tyytyväinen Ketjun toteutukseen, hoitoon ja muutoksiin. Istutukset eivät hänen mielestään muodostaneet haluttua tilan tuntua ja rajausta käytävälle. Marjakuuset kuolivat jo alkuvaiheessa, ja niiden tilalle istutettiin vuorimäntyjä. Sembrat ja kultakuuset kuivuivat ja niitä poistettiin. Tuhkapensaita vaihdettiin 1990-luvulla toisiin lajeihin: aroniaan, kanadanseljaan, isotuomipihlajaan ja hanhikkeihin. Alkuperäiset ruusu- ja perennaistutukset vaihtuivat osittain kesäkukkaryhmiksi ja kalkkikivilaatat halkeilivat. Kordelininkadun korotuksen myötä jyrkästä luiskatusta istutusalueesta valui multaa ja hiekkaa alempana olevalle laattakäytävälle. Ketju rapistui. Portaiden ja tasoerojen poistaminen 1990-luvulla hävitti loputkin alkuperäisen suunnitelman muotokielestä ja ideasta.

KERROKSELLISUUS JA MUUTOKSET KUNNOSTUKSESSA

Vuonna 2017 alkoi alueella laaja peruskunnostusprojekti. Ennen tätä vuonna 2016 oli alueesta tehty ympäristö- ja puistohistoriaselvitys. Kunnostuksen tavoitteena oli tunnistaa, säilyttää ja ennallistaa puiston kulttuurihistorialliset arvot ja yksityiskohdat. Puiston suunnittelua teki Sitowise Oy yhteistyössä rakennuttajana toimivan presidentin kanslian ja Museoviraston kanssa. Kunnostuksessa palautettiin 1990-luvulla puretut portaat ja käytävän tasoerot. Laattapinnoite uusittiin osittain. Vanhat rikkoutuneet Gotlannin kalkkikivilaatat poistettiin, ja niiden tilalle asennettiin vaaleaa dolomiittikiveä. Ketjusta puolet on alkuperäistä Gotlannin kalkkikivilaattaa ja toinen puoli uutta virolaista dolomiit-

Kuva 4. Kuva Ketjusta vuodelta 2018.

tilaattaa. Käytävän viereen rakennettiin luiskat. Kordelininkadun puoleisia tasauksia ja luiskia muutettiin paikoitellen loivemmiksi. Luiskien ja kasvillisuuden kunnostuksen lisäksi Ketjuun asennettiin valaisimia. Istutuksia uusittiin ja täydennettiin. Istutuksiin käytettiin osittain Kultarannan huvilatilan alueelta siirrettäviä kasveja. Ajotien puolelle istutettiin aronia- ja tuhkapensasryhmiä. Nurmialueen puoleiselle käytävän sivulle istutettiin muotoon leikattavia kuusiaitoja rajaamaan käytävän levennysosia. Pensaiden istutustapa muuttui ruutuistutuksesta limittäiseksi riviväli-istutukseksi.

Tärkeintä kunnostuksessa oli palauttaa Ketjuun tilasarja, sen tuntu ja alkuperäisen suunnitelmalle ominaiset piirteet. Tulevien kunnostuksien ja ylläpidon haasteina on Ketjun ominaispiirteiden, tilanjaon, muotokielen ja elementtien säilyttäminen niin, että alkuperäisen suunnitelman kokonaiskuva ja identiteetti eivät katoa. Tavoitteena on alueen suojeluperiaatteiden mukaisesti säilyttää kulttuurihistoriallisesti arvokas ympäristö myös tuleville sukupolville.

LÄHTEET

Buxton (Hedman), C. (2006). *Trädgårdsarkitekt Maj-Lis Rosenbröijer.* Yle Arena (11.11.2024).

Loci maisema-arkkitehdit Oy (2016). *Kultarannan tilakokonaisuuden ympäristö- ja puistohistoriaselvitys, työraportti.* TPK. s. 71–86, 125–127.

Ruoff, E. (1996). *Kultaranta: A summer home in Finland, Gullranda.* WSOY, s. 63–62.

Sitowise Oy (2021). *Hankekohtainen työselostus, 9, TPK.*

Rosenbröijer, M.-L.(1964). *Kultarannan huvilatilan puiston työselostus ja kasviluettelo*, Tapiola, s. 1-15.

Uino, P. (2014). Alussa oli rakkauden lähde. Kultarannan puisto ja puutarha. Teoksessa Heikkilä, H., Eskola, T. (2014). *Kultaranta.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s. 142-194.

KUVAT

Kuva 1. Rosenbröijer, M.-L. (16.6.1964) *Kultarannan puisto, uusi puutarha 1:100, nro 7.* Asemapiirustus.

Kuva 2. Kuvaaja tuntematon. (1964) *Ketjun rakentaminen.*

Kuvat 3-4. Sari Mäkiranta.

VUOROVAIKUTUKSEN ERITYISPIIRTEITÄ SUOJELLUSSA ASUINYMPÄRISTÖSSÄ – PUU-KÄPYLÄN PIHOJEN PERUSKORJAUS

Pia Kuusiniemi ja Emilia Weckman

Kartta 10. Puu-Käpylän sijainti Helsingin kaupunkirakenteessa.

Puu-Käpylän asuinalue Helsingissä suunniteltiin kaupungin vuokrataloalueeksi vastaamaan työväestön asuntopulaan. Alue toteutettiin 1900-luvun alussa puutarhakaupunkiaatteen periaatteiden mukaisesti tarjoamaan asukkaille paremman elämän puitteet. Rakennusten lisäksi kortteleiden sisäiset viheralueet ja asuntokohtaiset palstat ovat kokonaisuuden tärkeitä osia.

ENSIMMÄINEN SUOJELTU ASUINALUE

Puu-Käpylä on tiettävästi Suomen ensimmäinen asemakaavalla suojeltu asuinalue. Vuonna 1971 laadittu suojelukaava oli ensimmäisiä aluekokonaisuuksien suojelua koskevia asemakaavoja maassamme. Asemakaavalla suojeltiin kortteli-alueet, mukaan lukien pihat. Kaavamerkinnällä A ARK määrättiin suojelusta seuraavasti: ”Rakennustaiteellisesti tai kulttuurihistoriallisesti arvokas alue, jolla ei saa suorittaa kasvillisuutta tai piha-alueiden alkuperäistä luonnetta turmelevia toimenpiteitä.”

Yksi Puu-Käpylän vuokratalokortteleiden arvokkaista ominaispiirteistä on, että asunnon hallintaan kuuluu oma puutarhapalsta. Rakennetun ympäristön suojelun yksi keskeinen tavoite on alkuperäisen käyttötarkoituksen säilyttäminen. Peruskorjauksen suunnittelussa tärkeäksi kysymykseksi muodostui siksi palsta-alueiden alkuperäisen käyttötarkoituksen tulkinta. Tulkinnalla on suora vaikutus suunnitteluratkaisuihin ja siihen, miten alueen alkuperäinen ilme ja funktio voidaan säilyttää.

Kuva 1. Puu-Käpylän kortteleille ovat ominaisia vehreät puutarhapalstat ja näkymät korttelin rakennuksiin.

PALSTAT KAIKILLE

Jo vuoden 1920 vuokrataloalueen rakentamispäätöksessä Helsingin kaupunginvaltuusto linjasi, että alueen asunnoille varataan omat 75–150 m²:n viljelypalstat. Palstojen ja yhteisten piha-alueiden hoidosta määrättiin vuokrasopimuksissa, ja asukkaiden velvollisuus oli huolehtia omasta palstastaan. Käpylän puutarhakaupunginosan suunnitteluun ja asukkaiden talkootyön johtamiseen osoitettiin kaupungin puutarhakonsulenttina toiminut Elisabeth Koch. Hän tuli Helsingin kaupungin palvelukseen vuonna 1924.

PIHOJEN PERUSKORJAUKSET

Vuonna 2012 Kansanasunnot Oy päätti käynnistää Puu-Käpylän korttelipihojen peruskorjaukset. Pihojen kunnostussuunnittelun lähtötiedoksi oli aiemmin laadittu ominaispiirreselvitys, jossa selvitettiin, minkälaisia pihat olivat alun perin olleet ja mitkä ovat niiden arvokkaat ominaispiirteet. Selvitys oli tärkeä, sillä korttelipihoja koskeva suojelumääräys oli yleispiirteinen eikä käsitellyt yksittäisiä sisältöjä. Peruskorjauksen keskeisenä tavoitteena oli palauttaa korttelipihat suojelustatuksen edellyttämään asuun niin, että niiden alkuperäinen luonne olisi näkyvissä.

Kuva 2. Puu-Käpylän pihat on suojeltu asemakaavalla.

Peruskorjausten suunnitteluvaiheessa keskustelu viljelypalstojen suojelusta aktivoitui. Nykyajan elämänrytmi on muuttunut, asumisen vaatimukset muuttuvat ajassa, ja asukkaiden ja viljelypalstojen välinen suhde on erilainen kuin 1900-luvun alussa. Tuolloin palstat tukivat perheen taloutta, kun taas nykyään ne tarjoavat monille paikan vapaa-ajan viettoon ja rentoutumiseen.

Palauttavan peruskorjaussuunnittelun yhteydessä nousi tarve miettiä, miten viljelypalstoihin tulisi suhtautua suojelun näkökulmasta. Tarvitseeko niiden säilyä alkuperäisen luonteen vuoksi viljelypalstoina hyötyviljelykäytössä, vai onko niiden arvo asukkaiden kodin jatkeena ja elämänlaatua nostavana paratiisina tärkeämpi? Mitä muutoksia puutarhapalstalla sallitaan ja mitä ei?

Työn edetessä palstojen tilarakenne päätettiin palauttaa vastaamaan alkuperäistä, ja asukas sai valita käytöksi viljely- tai oleskelupihan. Palstat pyrittiin palauttamaan alkuperäisiin mittasuhteisiinsa ja mahdollisimman lähelle kunkin asunnon sisäänkäyntiä. Tätä järjestelyä oli muutettu 1970-luvun peruskorjausten yhteydessä, kun korttelialueille oli lisätty pysäköintipaikkoja.

Elokuussa 2012 aloitettiin ensimmäisen korttelin pihan perusparannustyö ja laadittiin asukkaiden pihaopas ohjaamaan kunnostettujen pihojen hoitoa. Oppaassa ohjattiin myös korttelipihojen tilarakenteen vaalimista. Rakennusten edustalla palsta-alueen puoleinen etureuna määriteltiin avaraksi, ja siihen suositeltiin matalaa koristekasvillisuutta tai viljelyksiä. Korkeammat kasvit ja puutarhakalusteet ohjattiin sijoittamaan palstojen takaosaan.

MITEN SUOJELLA PUUTARHAPALSTAA?

Historiallisesti arvokkaan alueen ominaispiirteiden suojeluun liittyy erityiskysymyksiä silloin, kun suojelu toteutetaan asuinympäristössä. Puu-Käpylässä suojelustatuksen vuoksi pihojen ulkoasun ja hoidon tulisi noudattaa alkuperäistä luonnetta, ja kasvilajiston säilyttäminen on osa arvokasta kokonaisuutta.

Palstat ovat kuitenkin samalla asukkaiden arkiympäristöä, joka muuttuu elämän ja ajan myötä myös asukkaan mieltymysten mukaan. Ne ovat asunnon jatke, osa kotia.

Oma puutarhapalsta ja siihen liittyvät suojeluvaatimukset voidaan kokea käyttöä rajoittavina, ja tilanne voi tuntua asumiselta museossa. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoitus. Myös asuminen on osa ympäristön suojeluarvoa, ja viljelypalstojen muuttuminen vuodenaikojen ja ajan myötä on arvokasta. Ympäristön arvo muodostuu arkkitehtuurin ja sen käytön yhdistelmästä eikä säily ilman molempia.

Kuva 3. Palstojen käyttö on vuosien saatossa muuttunut, ja monin paikoin koristeistutukset ovat korvanneet hyötyviljelyn.

Kuva 4. Asuntokohtaisen puutarhapalstat sijaitsevat oman sisäänkäynnin lähellä.

YHDESSÄ ASUKKAIDEN KANSSA

Puu-Käpylässä suunnitteluprosessin aikana kirkastui, että suojeluarvojen ja asumiskäytön yhteensovittamisessa ja säilyttämisessä erityisen tärkeää on vuorovaikutus asukkaiden kanssa. Hanke onnistui, kun suunnittelua tehtiin asukkaiden kanssa yhdessä, ei vain asukkaita varten.

Puu-Käpylässä asukkaalla on edelleen hallinnassaan korttelipihaan liittyvä oma palsta. Kun suojelu kohdistuu ihmisten kodin hallinta-alueeseen, on tärkeää ensin kuunnella asukkaita. Arvokkaiden piirteiden säilyttäminen edellyttää erilaisten intressien yhteensovittamista ja hyvää vuorovaikutusta prosessin osapuolten kesken. Suojelutilanne edellyttää myös riittäviä resursseja asukkaiden kanssa käytävään vuoropuheluun suunnitteluratkaisuista sekä erilaisista tarpeista ja intresseistä.

MITÄ OPIMME?

VUOROVAIKUTUS

Perinteisessä suunnitteluprosessissa keskustelu voi olla suunnittelijakeskeistä. Kun toiminta kohdistuu nykyisten asukkaiden kotiympäristöön, on varmistettava, että jokainen asukas ymmärtää, mistä on kyse. Keskeistä on riittävä ja oikea-aikainen vuorovaikutus.

Suojelustatus edellyttää resurssointia suunnittelijoiden ja asukkaiden väliseen viestintään koko hankkeen ajan. Työn tekijän tulisi jo ennen hankkeen alkua varmistaa, että riittävät vuorovaikutusresurssit ovat todella käytettävissä.

Taistelu Puu-Käpylän pihoista

Helsingin kaupunki haluaa palauttaa vuokrakortteleiden puutarhat entisajan malliin. Asukkaiden mielestä puut ja kasvit kuuluvat heille eivätkä turisteille.

Kaupunki tuhoaa Puu-Käpylän pihoja vuosikymmeniksi

Puu-Käpylän pihojen mylläys pysäytetty toistaiseksi

Kaupunginhallitus haluaa selvityksen Puu-Käpylän pihoista

Puu-Käpylästä on tulossa puuton Käpylä

Keskeneräisiä pihatöitä ei ole mielekästä arvostella

Vuokralaisdemokratian kukkasia Puu-Käpylässä

Pihaperinteiden vaaliminen tuntuu holhoukselta Puu-Käpylässä

Asukkailta toivotaan vanhojen puutarhakasvien elvyttämistä

Kuva 5. Sikermä prosessin aikaisia lehtiotsikoita.

SUOJELUKYSYMYKSISTÄ VOI OLLA VAIKEAA KESKUSTELLA

On tärkeää puhua selkeästi ja yleiskielellä, sillä hankkeeseen liittyvät termit ovat monille tuntemattomia. Suojeluarvoja ja -prioriteetteja voi olla vaikea ymmärtää, ja tekijän on oltava valmis perustelemaan ja selittämään suojelukysymyksiä ymmärrettävästi.

ASUKKAAT OVAT OMAN ASUINALUEENSA ASIANTUNTIJOITA

Olemassa olevasta asuinympäristöstä on paljon hiljaista tietoa. Kohteeseen tutustuminen yhdessä asukkaiden kanssa hankkeen alkuvaiheessa, ennen suunnittelun aloittamista, auttaa suunnittelijaa ymmärtämään paremmin kohteen erityispiirteitä ja edistää molemminpuolista ymmärrystä koko prosessin ajan.

Hyvä keino on tutustua paikkaan esimerkiksi pihakävelyn muodossa. Koettu fyysinen ympäristö auttaa hahmottamaan suunnittelukysymyksiä ja -tarpeita sekä muistamaan paikkaan liittyvää hiljaista tietoa. Todellisessa ympäristössä asioista on myös helpompi keskustella kuin paperia katsellessa. Pihakävelyn lisäksi asukaskyselyt ovat tehokas tapa selvittää asukkaiden toiveita ja arvostuksia.

JOKAISTA ASUKASTA ON KUULTAVA

Kuuleminen ei tarkoita, että jokainen yksittäinen toive voidaan toteuttaa, mutta suunnitteluprosessissa tulee varmistaa, että asukkaita kuullaan yksilöinä heitä koskevassa suunnittelussa. Vaikka asukasdemokratia toimisikin, jokaisella on oikeus omaan mielipiteeseen asuinympäristöään koskevissa asioissa; ihmisten kotia koskevia päätöksiä ei voida tehdä demokraattisin periaattein.

Puutarhapalstojen osalta tämä on ollut erityisen tärkeä kysymys, sillä palstat ovat asukkaan omaa aluetta.

SUOJELU TUOTTAA LAAJEMPAA YLEISTÄ KIINNOSTUSTA

Suojeltuun arvokkaaseen ympäristöön kohdistuvat muutokset voivat aiheuttaa huolta, ihmetystä ja voimakkaita reaktioita. Jos kohteen arvo on valtakunnallinen, voi siitä käytävä keskustelukin olla yhtä laajaa.

Suunnitelluista muutoksista on tärkeää tiedottaa riittävästi jo ennen suunnittelua. Jos yleinen kiinnostus herää vasta huolen ja ihmettelyn muodossa, voi syntyä reaktioita ja väärinkäsityksiä, joita ei voi pysäyttää edes kriisiviestinnällä. Varhainen, rauhoittava tiedottaminen on paras tapa ehkäistä mediamyrskyjä, mediaa ei voi hallita.

Kuva 6. (Vasen) Asukkaan väärentämä tiedote. Kuva 7. Muutosvastarinnan helpottamiseksi puiden kaatamisesta oli tarve jakaa yksityiskohtaista tietoa.

NAAPUREIDEN KUULEMINEN LUPAMENETTELYN AIKANA EI KORVAA RIITTÄVÄÄ TIEDOTTAMISTA

Lupaprosessiin kuuluu naapureiden kuuleminen. Kuulemispyyntö osoitetaan kuitenkin naapurikiinteistöjen hallituksille, ja jos naapurikiinteistöt ovat luvanhakijan hallinnassa, kuulemista ei järjestetä. Naapuruston kuuleminen voi siten jäädä muodollisuudeksi eikä automaattisesti tarkoita, että viranomaisen kuuleminen tavoittaisi laajemman asukasjoukon.

Yleisen edun kannalta tärkeistä suojelukohteista on annettava riittävästi tietoa. Tällaisista kohteista on laadittava erillinen tiedotussuunnitelma, jossa huolehditaan riittävän laajasta tiedotuksesta.

PUIDEN KAATAMINEN

Puihin liittyvät toimet ja niistä viestiminen ovat erityisen tärkeitä, sillä kaikki puihin liittyvä herättää voimakkaita reaktioita. Jos puustolle tehdään jotain, on tärkeää tiedottaa siitä ajoissa ja avoimesti sekä perustella toimet selkeästi.

LOPUKSI

Osa Puu-Käpylän korttelipihoista on vielä 1970-luvun muutosten jälkeisessä asussa, mutta monet on kunnostettu osana rakennusten perusparantamista. Vuosina 2012–2023 on peruskorjattu kortteleiden 811, 817, 819 ja 824 pihat. Työssä on palautettu alueen alkuperäisiä piirteitä ja korttelikohtaisesti kunkin pihasommitelman teemoja, kuten toimintojen sijoittelua, puutarhapalstojen sijaintia ja muotoa, lehtimajoja, porttipuita ja puurivejä. Lisäksi on selvitetty mahdollisuutta rakentaa pyöräsuojia purettujen ulkokäymälöiden paikalle.

Puutarhat ovat kehittyneet ajan myötä ja muuttuvat edelleen asukkaiden arjessa. Tärkeitä tekijöitä ovat metsäiset rinteet ja laakso, joilla asuinkorttelit sijaitsevat, puutarhakaupunkiaatteen ja klassisismin innoittama suunnittelu sekä taloyhtiöt asukkaineen, jotka käyttävät ja muokkaavat ympäristöään.

Artikkeli käsittelee Helsingin kaupungin omistaman asunto-osakeyhtiön, Helsingin Kansanasunnot Oy:n, hallinnassa olleita kortteleita 810, 811, 812, 817, 818, 819 ja 824. Nykyään kortteleita hallinnoi Helsingin kaupungin asunnot Oy (Heka).

KUVAT

Kuvat 1-4 . Kantonen, P.

Kuva 5. Sikermä Helsingin Sanomien uutisotsikoista ja mielipidekirjoituksista vuodelta 2012.

Kuvat 7-8. LOCI Maisema-arkkitehdit Oy.

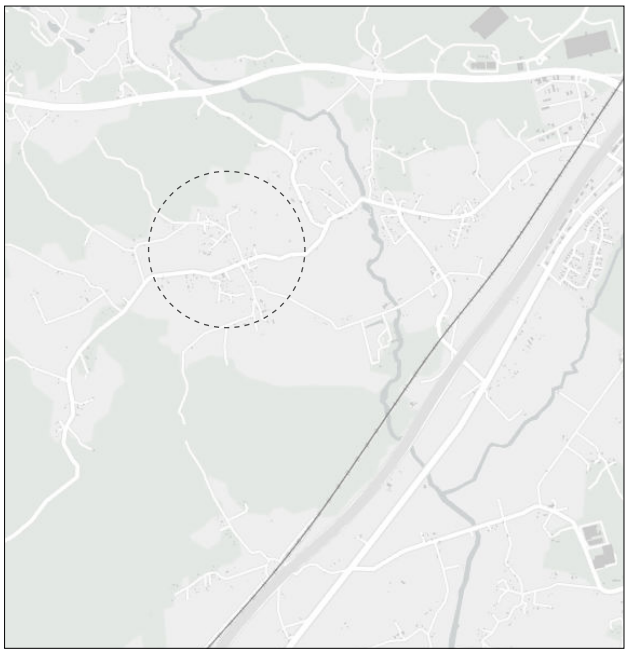
Kuva 8. Von Bonin, V. (1969) *Talvinen näkymä Puu-Käpylästä.* Helsingin kaupunginmuseo. Public domain.

Kuva 8. Talvinen näkymä Puu-Käpylästä vuonna 1969.

SEPÄNMÄEN KÄSITYÖMUSEON PIHAPIIRIN KEHITTÄMIS- JA HOITOSUUNNITELMA

Hilja Léman

Kartta 11. Sepänmäen sijainti Mäntsälässä.

Tein maisema-arkkitehtuurin diplomityönäni kehittämis- ja hoitosuunnitelman Sepänmäen käsityöläismuseon pihapiiriin. Työn tarkoituksena oli kehittää esimerkki piha-aluesuunnitelman tekemisestä kotiseutumuseolle, jonka myötä pihasta tulisi osa museon kokoelmaa. Tavoitteena oli myös havainnollistaa kotiseutumuseoiden roolia kulttuurimaiseman ja arkiympäristön säilyttämisessä sekä pihojen perinteisten hoitotapojen ylläpitämisessä.

- 1772 kyläläiset luovuttavat osan yhteismaistaan kyläsepän Karl Grönholmin käyttöön.
- 1830-luvulla seppä rakennutti alueelle Sepäntuvan, joka on omalla paikallaan edelleen.
- 1800-luvun aikana muita käsityöläisiä muutti Sepänmäen pihapiiriin.
- 1920–1930 teollistumisen myötä Sepänmäen palvelukeskus alkoi vähitellen autioitua.
- Viimeisimpiä toimia alueella oli 1960-luvulla hevosten kengittäminen vuonna 1924 rakennetussa pajassa.
- 1966 kirjoitettiin kyläläisten kanssa 50-vuotissopimus, jossa museolautakunta sai alueen haltuunsa museoalueena säilytettäväksi.
- Noin 1,5 hehtaarin museoalueen korjaus- ja kunnostustyö tapahtui vuosina 1970–1975 Osmo Viljasen (1919–1999) vision pohjalta.
- Museo avattiin vierailijoille keskeneräisenä vuonna 1971.
- Kansanmusiikin ja -tanssin tapahtuma Sepän soitto järjestettiin museoalueella ensimmäistä kertaa vuonna 1974.
- Vuonna 2004 tehtiin joitain perusparannuksia museopihalla.
- 50-vuotissopimus uusittiin vuonna 2016.

Kuva 1. Kyltti Sepänmäellä kuvaa hyvin omaa lähestymistapaani suunnittelussa.

Sepänmäen käsityöläismuseo on Mäntsälän kunnan omistama kotiseutumuseo Hirvihaaran kylässä Mäntsälässä. Museo sijaitsee noin puolentoista hehtaarin alueella kylän entisellä yhteismaalla. Museoon kuuluu yli 20 rakennusta 1600-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Osa rakennuksista on alkuperäisiä, ja osa on siirretty alueelle muualta Mäntsälästä museon perustamisen yhteydessä 1970-luvulla. Sepänmäen museoalue, jossa on yli 8000 esineistön kokoelma, kertoo alueen käsityöläisten elämästä 1600–1900-luvuilla. Museolla on kiinnostava historia; alue on toiminut tärkeänä palvelukeskuksena kartanottomassa kylässä muutaman kilometrin päässä kirkonkylästä. Museo on vaatimaton, mutta kaunis ja rauhallinen kotiseutumuseo.

Museopihoilla maisema-arkkitehtuuri, historia ja arki kohtaavat. Vihreän kulttuuriympäristön säilyttäminen edellyttää museopihojen suunnittelun lisäksi myös niiden hoidon suunnittelua ja toteutusta. Tämä kulttuurityö on jo aloitettu erityisesti julkisissa puistoissa sekä kartanoiden ja merkkihenkilöiden kotimuseoiden puutarhoissa, mutta sitä on jatkettava arkiympäristöissä. Aihe on nyt ajankohtainen: esimerkiksi Helsingin kaupunginmuseon järjesti lokakuussa 2021 Uudenmaan museopuutarhaseminaarin, joka keskittyi museopuutarhojen suunnitteluun, käyttöön ja hoitoon eri tahojen omistamilla museopihoilla.

KOTISEUTUMUSEOIDEN ASEMA

Suomessa on satoja kotiseutumuseoita, ja Uudellamaalla niitä on noin 80. Useat kotiseutumuseot ovat pääsääntöisesti kesäisin auki olevia vanhoista rakennuksista ja pihamaista koostuvia ulkomuseoita. Suuri osa kotiseutumuseoista on

Kuva 2. Kuvassa keskipihan rakennuksia. Kuva on vuodelta 2021.

kuntien, yhdistysten ja säätiöiden omistamia, ja niitä saatetaan ylläpitää ei-ammatillisesti täysin tai osittain vapaaehtoistoiminnalla. Museorakennuksista ja esineistöstä on usein olemassa tarkempia tutkimuksia ja tietoja sekä tarkkoja ohjeita niiden hoitoon ja säilyttämiseen. Esineiden sijaan museoiden piha-alueita ja kasvillisuutta ei välttämättä ole tunnistettu osaksi museon kokoelmaa. Museopihan vaaliminen ja hoito on vihreän kulttuuriperinnön säilymisen kannalta havaittu mahdollisuus, mutta tähän mennessä tutkimustyö ja toimenpiteet ovat painottuneet julkisiin puistoihin ja sivistyneistön puutarhoihin. Maaseudun pienemmät kulttuuriympäristöt, kuten kotiseutumuseoiden pihat, ovat jääneet tunnetuimpien kohteiden varjoon. Museopihat olisivat oivallisia paikkoja kasvattaa, vaalia ja hoitaa paikallisia kulttuurikasveja sekä vaalia perinteisiä hoitokeinoja, mutta tämä vaatii perusteellista suunnittelua.

Museovirasto on julkaissut oppaan paikallismuseoiden hoitoon, jossa neuvotaan museoita tekemään museosuunnitelma, johon ulkomuseoissa liittyy myös piha-aluesuunnitelman laatiminen. Museoviraston oppaan mukaisia piha-aluesuunnitelmia ei ole välttämättä toteutettu, sillä useat kotiseutumuseot ovat olleet toiminnassa jo ennen kyseisen oppaan julkaisua. Perinnekasvit museopuutarhoissa -kehittämishanke vuosina 2009–2013 pyrki herättämään kestävien ja historiallisten kasvien viljelyä paikallisesti muun muassa paikallismuseoiden kautta, ja hankkeen tuloksena syntyi opas Museopuutarha: Perustaminen ja hoito. Opas on toistaiseksi ainoa kattavampi ohjeistus minkä tahansa kotiseutumuseon pihapiirin kunnostusta ja hoitoa suunniteltaessa. Suunniteltaessa tulee aina huomioida muun muassa suunnittelukohteen sijainti ja kasvuolot sekä selvittää paikalliset kulttuurikasvit ja hoitotavat, mikäli

Kuva 3. Kyläsepän pajan ympäristö kasvoi rehevästi Sepänmäen autioiduttua ennen museon perustamista. Kuva on vuodelta 1968.

ne halutaan huomioida museopihalla. Suunnitelman tekemiseen sekä mahdollisesti sen toteuttamiseen tarvitaan ammattilaisia. Toisinaan museoissa saatetaan tehdä kulttuurimaisemien ja perinnepihojen hoitoon liittyvää työtä ilman tarkempaa suunnitelmaa. Museotoimijoilta saattaa kuitenkin puuttua tietoa, aikaa ja muita resursseja pihasuunnitelman toteuttamiseen.

SEPÄNMÄEN HISTORIAA

Sepänmäen historia kietoutuu keskeisesti osaksi Hirvihaaran kylän historiaa. Isojaon alettua vuonna 1772 Hirvihaaran kyläläiset luovuttivat entisestä metsäisestä hevoslaitumesta yhteismaan kyläsepän käyttöön. Hirvihaarassa ei ollut kartanoa, jossa kyläseppä työskentelisi. 1700-luvun lopulla alueella oli ilmeisesti sepän paja työpihalla ja tulipaloriskin vuoksi saunarakennus sijaitsi erillään. Hirvihaaran sepillä on ollut erikoisasema, sillä he ovat ikään kuin torppareiden tapaan maksaneet yhteismaan käytöstä töinä kyläläisille, mutta torppareista poiketen he omistivat myös metsää ja peltoja.

1800-luvun aikana myös muita käsityöläisiä asettui alueelle asumaan, ja piha-alue jakautui eri toiminnoille työpihaksi, karjapihaksi ja sikopiiriksi. Näitä erilaisia pihoja rajasivat eri tarkoituksiin kuuluvat talous-, varasto- ja asuinrakennukset. Kylällä Sepänmäestä muodostui tärkeä palvelukeskus, josta sai palvelut ”kehdosta hautaan”. Teollistumisen yleistyttyä 1900-luvun alussa käsityön arvostus ja tarve väheni, ja muutaman vuosikymmenen aikana alue autioitui. 1960-luvun aikana kyläläiset huolestuivat alueen huonokuntoisuudesta ja ottivat yhteyttä silloiseen Mäntsälän museo- ja kotilautakunnan sihteeriin Osmo Viljaseen. Viljasen johdolla alueesta alettiin suunnitella kotiseutumuseota, joka avasi ovensa vuonna 1971.

Kuva 4. (Vasen) Havainnekuva keskipihalta kesäaikaan. Kuva 5. (Oikea) Havainnekuva yläpihalta talviaikaan.

KEHITTÄMIS- JA HOITOSUUNNITELMA

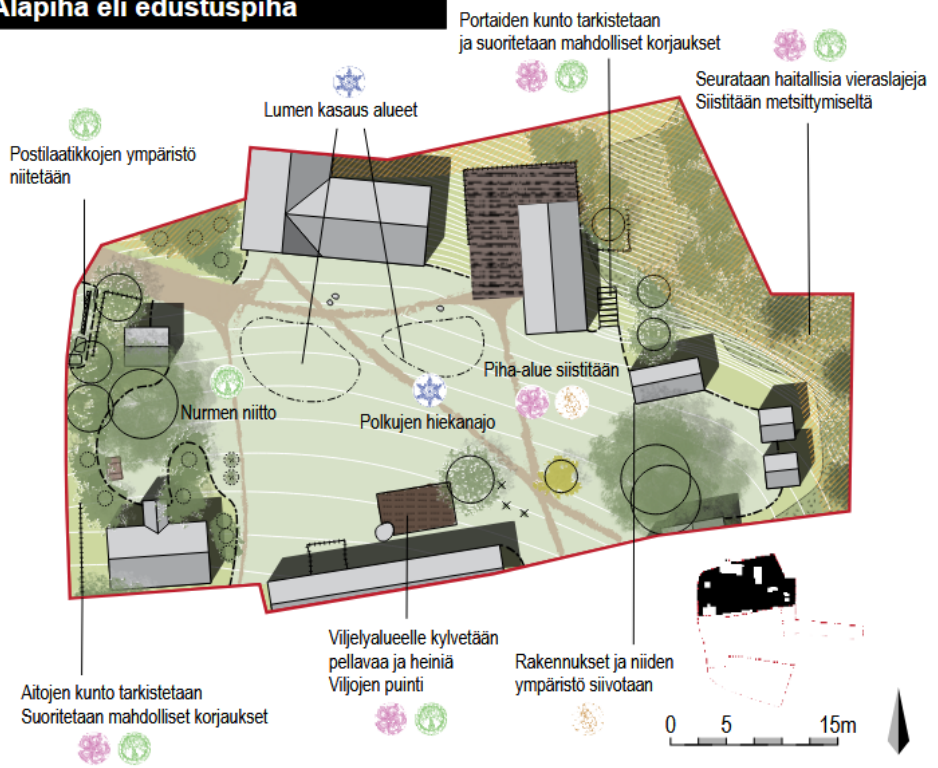
Tekemäni kehittämis- ja hoitosuunnitelman tavoitteena oli liittää museon piha-alue osaksi museon 1800-luvusta kertovien käsityöläisten tarinaa. Suunnitelmalla halusin kunnioittaa Osmo Viljasen visiota museosta, joka jo 1970-luvulla pohjautui alueen historian tuntemukseen. Nimesin työssäni museopihan eri osa-alueet uudelleen: alapihasta eli työpihasta tuli edustuspiha, keskipihasta eli karjapihasta tuli kotityön piha sekä yläpihasta eli sikopiiristä tuli kansanparantajan piha.

Kehittämissuunnitelmaa käsittelin eri pihan rakenteiden kautta jaottelemalla sen kasvillisuuteen, polkuihin ja aitoihin sekä muihin suosituksiin. Vuosikymmenten saatossa monet rakenteet museon alkuajoilta ovat hävinneet alueelta. Esimerkiksi suurin osa poluista on poissa. Nurmea hoidetaan koneellisesti leikkaamalla niin, että alueen ilme saa kaupunkikeskustojen leikattujen nurmipintaisten puistojen piirteen. Kirkkaansiniset siirtovessat eivät myöskään sovi 1800-luvun tarinaan, ja niiden poistamista voi harkita, sillä alueelle rakennettiin rakennuskantaan sopivammat käymälät riihen taakse museota perustettaessa.

Pihapiirin säilyminen kehityssuunnitelman mukaisena vaatii kuitenkin jatkuvaa ja tarkoituksenmukaista hoitoa. Hoitosuunnitelman keskeisinä ajatuksina olivat vuodenaikojen sykli ja maisemanhoitoa tekevät eri osapuolet. Syklinen hoito takaa alueella tehtävän hoidon jatkuvuutta, ja osapuolten kesken jaetut tehtävät jakavat hoidon resurssit eri tahoille vähentäen kunnan (omistajan) taakkaa.

Hoitosuunnitelman myötä esimerkiksi talvella tehtävä perinteinen hiekanajo toimisi hyvänä ulkoilupuuhana kylän asukkaille, lisäisi vierailijoiden käymistä alueella myös talvisin sekä vahvistaisi kehityssuunnitelmassa esitettyjen

Alapiha eli edustuspiha

	Talvi	Kevät	Kesä	Syksy
Kunta	- Hiekanajo - Puiden hakkuu tarvittaessa, voidaan ostaa yritykseltä - Tulevan vuoden tapahtumien suunnittelu - Lumen kasaus	- Kevätsiivouksen järjestäminen - Tarkistetaan rakenteiden kunto ja vaadittavat korjaukset suoritetaan	- Nurmen niitto tai sen ostaminen yritykseltä	- Kesäsesongin päätyttyä loppusiivouksen järjestäminen
Seura/ kyläyhdistys	- Tulevan vuoden tapahtumien suunnittelu	- Kevätsiivouksen järjestäminen	- Kesäeläinten järjestäminen, alapihalla kanatarha - Viljojen puinti, mukana voi olla ammattiyritys - Hedelmien ja marjojen kerääminen	- Syksyn siivouksen järjestäminen
Yritykset	- Viljelyalueen maanparannus lannan-, mullan- tai savenajona	- Mukaan kevätsiivoukseen mm. ammattiopastuksena, työvälineapuna - havujen hakkuu kuivikkeeksi navettaan	- Viljojen puinti ja käsittely - Nurmen niitto - Hedelmien ja marjojen kerääminen	- Avuksi syksyn siivoukseen
Vapaaehtoiset	- Hiekanajo opastettuna - Piha-alueen omatoiminen siivous roskista - Rakenteiden kunnon seuraaminen	- Kevätsiivous opastettuna - Korjaamistyöt opastettuna	- Piha-alueen omatoiminen siivous roskista - Vieraslajien seuraaminen - Hedelmien ja marjojen keräminen	- Syksyn loppusiivoukseen osallistuminen

Kuva 6. Alapihan hoitokortti.

polkujen syntymistä alueelle. Toimenpidettä voisivat hoitaa siis vapaaehtoiset, kunhan jokin lähialueen yritys, paikallinen seura, yhdistys tai kunta antaisivat ohjeet sekä hiekan toimenpiteen toteuttamiseen. Tähän tapaan yhdistelin eri vuodenaikoina tehtäviä toimenpiteitä eri osapuolten kesken museon pihan eri osa-alueilla.

LOPUKSI

Suunnitelmani suurena haasteena oli selvityksen ja suunnittelun lähtötietojen hajanaisuus, toisinaan tiedon luotettavuus tai sen puuttuminen. Vastaavaa kehitys- ja hoitosuunnitelmaa ei löytynyt hyödynnettäväksi esimerkkinä tai referenssinä. Lopulta tärkeimpiä lähtötietoja työssäni olivat Viljasen muistiinpanot sekä museon kansiot, joihin Viljanen oli koonnut museon perustamisen ajoilta suunnitelmia ja valokuvia. Löysin myös joitain vanhoja karttoja ja kuvapankkeja ja sain kaupungilta tietoa alueen nykytilanteesta. Työ ei ollut toimeksianto, joten sillä ei ollut tilaajan asettamia reunaehtoja tai toiveita, mutta toisaalta myös apu lähtötietojen hankinnassa ja ratkaisujen tekemisessä puuttui. Toisaalta sain keskittyä tekemään nimenomaan harjoitustyötä, ja paineet suunnitelman täydellisestä toteutuskelpoisuudesta olivat matalammat. Kotiseutumuseoiden toimijat voisivat tilata kehittämis- ja hoitosuunnitelmia museopihoilleen harjoitustöinä ympäristösuunnittelun-, maisema- ja hortonomialan opiskelijoilta.

Maaseudun kulttuuriperintö on toisinaan valikoivaa sekä tutkimukseen että suojelun suhteen, ja suosii arvokohteita, kuten kartanoita ja pappiloita. Toisaalta suojelu saattaa välillä estää joitain toimenpiteitä ja käyttöä, minkä vuoksi kulttuuriperintöä häviää, rapistuu ja katoaa. Kotiseutumuseoiden asema vihreän kulttuuriperinnön ja arkisten kulttuurimaisemien näyttämönä ja säilyttäjänä on tunnistettu mahdollisuus Suomessa, ja siihen liittyvää työtä täytyy jatkaa. Kotiseutumuseoiden pihojen kulttuuriperintöä tulisi tutkia lisää. Perusteellisella suunnittelulla ja erilaisten osapuolten yhteistyöllä museopihojen kehittämis- ja hoitosuunnitelmien tekemiseen on hyvät edellytykset. Kotiseutumuseoiden luonne ei-ammatillisesti hoidettuina kesämuseoina on haaste, ja maisemanhoito museopihoilla on loppujen lopuksi kotiseutumuseoiden omistajien kiinnostuksesta kiinni. Pienillä piha-alueilla paikallisten kulttuurikasvien lisäksi myös perinteisiä hoitomenetelmiä olisi mahdollista toteuttaa ja vaalia.

Museopiha on museon rakennusten ja esineistön tapaan ikkuna historiaan. Joissakin kohteissa voi olla olennaista esittää kohteen eri aikakausien mukaisia ympäristöjä, ja sovittaa ne yhteen nykyiseen museotoimintaan. Myös museoaika on yksi piha-alueen aikakausista, ja museon omistaja päättää, mitä pihapiirissä tehdään. Kannustaisin kotiseutumuseoita kuitenkin hyödyntämään esittämääni lähestymistapaa. Suunnitelman pohjaksi on syytä tehdä erilaisia selvityksiä, jotta voidaan toteuttaa kohteeseen sopiva konsepti. Kehittämissuunnitelmissa on

hyvä huomioida myös matkailun näkökulma. Kun museopihan käyttöä lisätään maltillisesti ja piha-alueen säännöistä sovitaan, kohteiden hoito voidaan tehdä tarkoituksenmukaisesti. Toivon, että suunnitelmani innostaa kotiseutumuseoita tutkimaan pihapiirejään ja hyödyntämään niitä osana museon kokonaisuutta ja kerrontaa.

LÄHTEET

Heinonen, M., Pihlman, S., Kaihola, H., Koskela, A., Hartikainen, M., Kinnanen, H. & Peura, A. (2014). *Museopuutarha: Perustaminen ja hoito.* MTT.

Mattila, M., Kaukonen, M., Salmela, U. (2005). *Opas paikallismuseon hoitoon*. Museovirasto.

Léman, H. (2022) *Kehittämis- ja hoitosuunnitelma Mäntsälän Sepänmäen käsityömuseon pihapiiriin.* Aalto-yliopisto: maisema-arkkitehtuurin diplomityö.

Léman, H. (2023). Kotiseutumuseon kehittämis- ja hoitosuunnitelma – Esimerkkinä Sepänmäen käsityömuseo Mäntsälässä. Artikkeli julkaisussa Lento, K. (toim.) (2023). *Ulkona museossa - Museon pihan ja puutarhan monet mahdollisuudet.* Helsingin kaupunginmuseo.

KUVAT

Kuva 1. Laukkanen, E. (2022).

Kuvat 2, 4-6. Léman, H. (2021-2022).

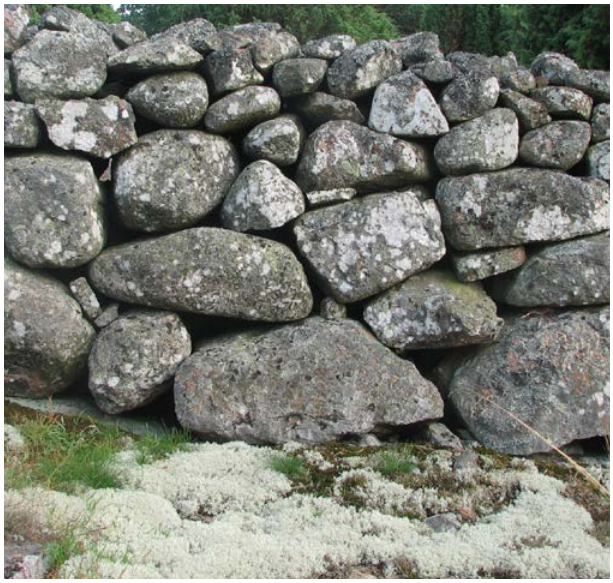
Kuva 3. Annila, H. (1968) *Vesalaisen paja Hirvihaarassa.* Mäntsälän museotoimi: Mäntsälän museotoimen valokuvakokoelma. CC BY-NC-ND 4.0.

LUONNONKIVIMUURIT PUUTARHARESTAUROINNIN KOHTEENA

Gretel Hemgård

Tämän artikkelin aiheena on kuivamuuri eli ilman sideainetta ladottu luonnonkivimuuri historiallisesti arvokkaassa puisto- tai puutarhakohteessa. Luonnonkivi ja varsinkin Suomen kallioperän hallitseva kiviaines graniitti on puutarhataiteessa ylivoimaisesti kestävin rakennusmateriaali. Pitkän käyttöikänsä vuoksi se lienee myös arvokkain materiaali. Puutarhat ja puistot luonnollisina elinympäristöinä muuttuvat jatkuvasti ihmisen toiminnan vuoksi tai siitä huolimatta. Kun hoitoa vähennetään tai laiminlyödään, luonto ottaa vallan ja kasvillisuuskerrokset peittävät vähitellen entisen puutarhan piirteet ja rakenteet. Kivirakenteet joko säilyvät ehjinä tai vaurioituvat. Vanhojen puiden ohella ne ovat usein ainoa näkyvä todiste alueen alkuperästä ja toteutuneesta puutarhaunelmasta.

Kun historiallisia puistoja ja puutarhoja inventoidaan, paikallaan olevat kivet ovat yhdessä historiallisten karttojen kanssa korvaamattomia kohteiden alkuperän ja kehityksen ymmärtämisessä. Kivet ovat merkkejä kadonneista rakennuksista, puutarhojen muureista tai todisteita kadonneiksi luulluista teistä (kuva: Lapinlahden sairaala), ja ne tarjoavat yhteyden kivien käytön ja käsittelyn paikalliseen historiaan. Kiviä ei yleensä kuljeteta pitkiä matkoja, ellei rakennuttajalla ole ollut halua ja resursseja käyttää kaukaisista maista tuotuja erikoiskiviä.

Kuva 1. Kulttuurimaiseman perinteinen kiviaita pyörökivistä, kuva Ahvenanmaalta.

Historiallisen puutarhan varhaisimmat kivirakenteet löytyvät usein jäänteinä maan alta, joskus pakkasen romahduttamina tai puun juurien siirtäminä, ja harvoin täysin ehjinä. Joskus kasvillisuus voi olla tärkeä maanpäällinen indikaattori töissä, joilla pyritään tunnis-

tamaan kivirakenteiden sijainti myöhempien maakerrosten alla. Esimerkiksi puun poikkeava kasvutapa voi viitata siihen, että se on alkanut kasvaa kivimuurin päällä.

LUONNONKIVIMUURIT

Luonnonkivimuurit ja tukimuurit voivat olla joko kuivamuureja eli ilman sideaineita ladottuja liuske- tai lohkokivimuureja tai kiinteitä laastimuureja. Kuorimuurit eli luonnonkivellä verhotut betonimuurit ovat uudempaa alkuperää. Rakennustietosäätiön ohjeessa RT 89-11175 Infra 25-740137 muurityypit luokitellaan käytettyjen kivituotteiden ja limityskuvioiden perusteella seuraaviin tyyppeihin: pyörökivimuuri, sekamuuri, verkkomuuri, rubble-muuri, harkkomuuri ja rivimuuri.

Vaikka kivellä on ikuisuuden luonne, siitä tehdyt rakenteet eivät ole muuttumattomia. Niitä on korjattava ja joskus vaihdettava. Jotkin kivilajit rappeutuvat siinä määrin, että kunnostaminen edellyttää uudelleenrakentamista. Erilaisten muurityyppien restauroinnin suunnittelun haasteena on ohjeistaa urakoitsija käyttämään alkuperäisiä työtapoja kivimuurin korjauksessa. Maisema-arkkitehdin tehtävänä ei yleensä ole määritellä muurin korjauksen teknisiä rakenteita, mutta hänen on pystyttävä perustelemaan ja vakuuttamaan muut suunnitteluun osallistuvat osapuolet muurin alkuperäisen rakennustavan kulttuurihistoriallisesta merkityksestä. Kuivamuurin lujuuden laskeminen on yleensä haaste rakennesuunnittelijalle, ja siksi on ollut vähintäänkin tavallista, että hän on vaatinut varmuuden vuoksi vahvempia ja sitovia rakenteita betonianturoineen.

Restauroinnissa materiaalien, tekniikoiden, työmenetelmien tulisi olla samanlaisia kuin alkuperäisessä. Pienikin muutos ja uudet elementit toteutustavassa voivat hallita ja syrjäyttää vanhan kulttuurihistoriallisen ympäristön ominaispiirteitä. Kivimuurin alkuperäisen suunnittelun periaatteista olisi keskusteltava tilaajan ja rakennesuunnittelijan kanssa suunnittelun alkuvaiheessa. Ratkaisuista tulisi keskustella myös kokeneen kiviurakoitsijan kanssa.

Kuva 2. Polun alta esiin kaivettu mukulakivipinta näyttää käytävän alkuperäisen 1840-luvun linjauksen. Lapinlahden sairaalapuisto.

Kuva 3. (Vasen) Kumpulan kartanon lohkokivimuuri Kasvitieteellisessä puutarhassa vuonna 2007 ennen korjausta. Aikaisemmassa korjauksessa käytetyssä sementtilaastisaumauksissa näkyy rapautumista. Kuva 4. (Oikea) Kumpulan lohkokivimuuri rakenteilla.

LOHKOKIVIMUURI KUIVAMUURINA

Harkoista, paasista, pyörökivistä tai lohkokivistä ladottu kuiva- tai kylmämuuri on yleisin muurityyppi vanhoissa puutarhoissa. Sillä porrastetaan maanpinnan tasoeroja. Vain poikkeustapauksissa on käytetty laastia tiiviyden tai vakauden lisäämiseksi. Mahdollinen sementtilaasti muurissa ei yleensä ole alkuperäistä, vaan se on peräisin myöhemmistä korjauksista. Vanhimmissa puutarhoissa 1700- ja 1800-luvuilta ei yleensä käytetty saumausta (paitsi korkeammissa kalkkilaastilla sidotuissa rakenteissa, kuten linnoituksissa). Sideaineiden puuttumisen ansiosta muuri myötäilee maa-aineksen liikkeitä yleensä ilman vaurioita, ja pienet vauriot on helppo korjata.

LADOTTAVAN KUIVAMUURIEN KIVILAJIT

Graniitti on perinteinen ja yleinen kiviteollisuuden käyttämä nimitys kaikelle kovalle syväkivelle väristä, mineraalikoostumuksesta tai rakeisuudesta riippumatta. Suosittu muurikivi, jota kutsutaan mustaksi graniitiksi, voi olla gabroa tai dioriittia, mutta ne ovat suuntautumattomia ja siksi vaikeammin työstettäviä. Lohkokivimuurit vaihtelevat ulkonäöltään kivien muodon mukaan. Vaihtelevan kokoisista monikulmaisista lohkokivistä rakennetut muurit ovat vaativampia rakentaa kuin harkkokivestä rakennetut. Ne vaativat tarkkuutta sekä kivikoon valinnassa (suurimmat kivet alhaalla) että kiilakivien sijoittelussa, jotta ne eivät pääse liikkumaan kivien välissä. Päällyskivien

Kuva 5. Kumpulan kasvitieteellisen puutarhan yrttitarhan tukimuuri korjaustöiden valmistuttua 2008.

asentaminen edellyttää suunnittelijalta tarkkoja ohjeita ja kivirakentajilta riittävää määrää sopivia kiviä.

Ladottaviin kuivamuureihin sopivat parhaiten kivilajit, jotka ovat valmiiksi harkkomaisia ja suuntautuneita eli jotka voidaan lohkoa vaakasuoraan. Matalammissa tukimuureissa on usein käytetty liuskelaattaa tai -kiveä. Helsingissä suosituksi tullutta liuskeista graniittia louhittiin vielä 1900-luvun alussa seinien ja sokkelien rakennuskiveksi. Sitä esiintyi Eiran kallioperässä ja sitä käytettiin siksi sekä Eiran rakennusten kiviperustuksissa että Eiran puiston ja kaupunginpuutarhan kukkivien kivimuurien rakentamisessa.

KUIVAMUURIN KORJAUSSUUNNITTELU

Lohkokivimuuri koostuu yksittäisistä kivistä, eikä ole mahdollista suunnitella tarkasti, miten kivet tulisi latoa tai kuinka leveitä saumojen tulisi olla. Ammattitaitoinen työntekijä valitsee kivet, käsittelee ne tarpeen mukaan ja asentaa ne niin, että kivet ja niiden saumojen kiilakivet muodostavat vahvan rakenteen, joka kestää maapainetta. Muurin taustalla voidaan käyttää laastia tai esimerkiksi maakosteaa betonia parantamaan täytekivien vakautta. Maakosteasta massasta saadaan tukea muurin taustalle ja muurikivien väliin (esim. Kumpulan karta-

Kuva 6. Helsingin talvipuutarhan kukkiva kivimuuri. 1950-1959.

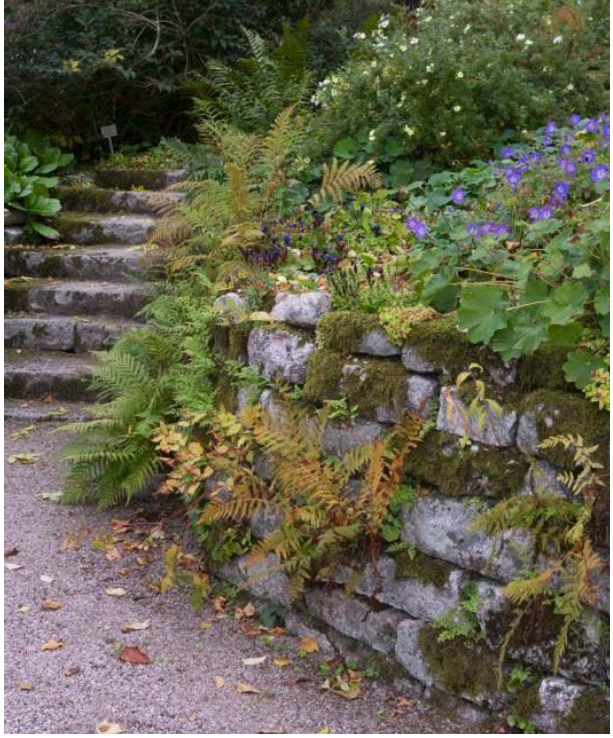
no, Hvitträsk). Kuivamuuri tarvitsee vakaan, routimattoman perustuksen, mutta ei kallista betoniperustusta, sillä ainakin matalampi muuri voi elää maapohjan muutosten mukaan. Rakentamisen onnistuminen riippuu sopivasta kaltevuudesta, kivien koosta ja pohjamaasta. Rakennesuunnittelijan asiantuntemukseen kuuluu yleensä muurin vakauden varmistaminen lujuuslaskelmilla. Jos tällaista laskelmaa ei voida tehdä kivimuurille, ehdotetaan usein betonimuuria, joka on päällystetty lohkokivillä. Vaikka lopputulos voi näyttää aidolta, tämä ratkaisu on kyseenalainen suojelukohteissa ja jopa mahdoton hyväksyä arvokkaimmissa kohteissa. Kuivamuurien ei aina tarvitse olla ikuisesti kiinteitä ja liikkumattomia, sillä niiden etuna on, että ne ovat suhteellisen helposti korjattavia.

KUKKIVA KIVIMUURI

Ehkä parhaiten säilyneitä ja tunnetuimpia esimerkkejä suomalaisesta puutarhataiteesta ovat 1900-luvun alun merkittävät muotopuutarhat. Ne ovat usein Svante Olssonin, Paul Olssonin tai Bengt Schalinin suunnittelemia. Ne edustavat arkkitehtonisen tai uusklassisen muotopuutarhan tyylissuuntaa, 1910–1930-luvun puutarhataiteessa, jonka tärkeänä piirteenä olivat suoralinjaiset, symmetriset ja porrastetut tilasarjat terasseineen ja tukimuureineen. Kukkiva muuri oli paljon käytetty aihe ja vastine 1800-luvulla hyvin suositulle kallio- tai kivikkopuutarhalle.

Kukkivaa muuria ei ole helppo rakentaa. Siksi se toimi usein mestarinäytteenä tekijälleen.

Kuva 7. (Vasen) Kiviaita Eiran puistossa. 1913-1916. Kuva 8. (Oikea) Villa Dalbyn kukkiva kivimuuri suunn. Paul Olsson. 2021.

Suomen ensimmäinen kukkiva muuri sijaitsee Bodomjärven rannalla, Villa Dalbyn puutarhassa, jonka rakennutti lääketieteen professori Ossian Schauman. Sen suunnitteli Paul Olsson 1910-luvulla. Tunnetuin ja ehkä eniten kuvattu muuri on Helsingin Talvipuutarhan kukkiva tukimuuri, jonka on niin ikään suunnitellut Paul Olsson (kuva liitteenä).

Yksi esimerkki kukkivasta muurista sijaitsee Eiran puistossa, jossa muurin kukat olivat lähes kokonaan kadonneet restaurointisuunnittelu alkaessa vuonna 1998. Arkkitehtonista tyylisuuntaa edustavan Eiran puiston muurin suunnittelivat Svante ja Paul Olsson vuosina 1912–1913, materiaalina Eiran peruskalliosta louhittu liuskainen graniitti. Kiven suuntautuneisuus on säännöllinen, ja muurin ladonta saatiin muistuttamaan Keski-Euroopan tai Englannin hiekka- ja kalkkikivimuureja. Eiran puiston muurin erikoisuutena on, että se on maanvastainen tukimuuri vain alaosastaan. Lisäksi muuri sijaitsee kasvillisuuden kannalta hankalasti varjossa. Yläosa on ns. vapaasti seisova ja kaksipuolisesti ladottu. Kunnostustyön alkaessa muurin rakenne oli vaurioitunut ja muurin kivikkokasvillisuus oli ajan myötä hävinnyt. Ravinteiden ja veden saanti muurin yläosan kasveille lienee ollut alusta alkaenkin heikkoa.

Vuonna 1998 muurin kunnostuksen yhteydessä etsittiin ladonnan yhteydessä ratkaisua lisäämällä kivien väliin hiekkaista kasvualustaa kasveja varten. Kasvualusta pussitettiin huuhtoutumisen estämiseksi, ja kasvilajeiksi valittiin kuivuutta parhaiten kestäviä. Valitettavasti tässä kohtaa rakennesuunnittelijan

ja maisema-arkkitehdin ammatit törmäsivät toisiinsa. Arveltiin, että maaperän lisääminen muurin sisäisiin rakenteisiin oli syynä muurin aiempiin vaurioihin. Ratkaisuksi ehdotettiin, että muurin sisäosaan sijoitetaan suodatinkankaaseen pussitettu hiekkaseos kasvualustaksi ja että tämä lisäys istutuksineen tehdään ladonnan yhteydessä. Muutaman litran hiekka-aines kivien välissä ei täyttäisi muurin ydintä kokonaan eikä mielestäni aiheuttaisi routaongelmaa. Rakennesuunnittelija kuitenkin arveli sen vaarantavan seinämän lujuutta. Työmaalla päädyttiin ratkaisuun, että muuriladonta tehdään ensin valmiiksi ja istutuspussit kasveineen työnnetään kivien rakoihin kivitöiden valmistuttua. Kasvit kuitenkin kuivuivat ennen loppukatselmusta.

On mahdollista, että Eiran puiston muurin vapaasti seisova kukkiva osa oli tuomittu epäonnistumaan alusta alkaen. Oheisessa kuvassa näkyy kuitenkin seinän kasvien elinkelpoisuus muutaman vuoden iässä. Emme löytäneet alkuperäisiä rakennussuunnitelmia tai tietoja itse rakentamisesta. Kukkivan muurin, samoin kuin kuivamuurin, rakentamisen haasteena maassamme on routa. Vanhat kukkivat muurit ovat todiste siitä, että onnistuessaan ja säilyessään ne ovat tekijänsä todellisia mestariteoksia.

KUVAT

Kuvat 1-5 ja 9-11. Hemgård, G.

Kuva 6. Uggla, R. (1950-1959) *Helsingin talvipuutarha.* Helsingin kaupunginmuseo. Public domain.

Kuva 7. Sundström, E. (1913-1916*) Kiviaita Eiran puistossa.* Helsingin kaupunginmuseo. Public domain.

Kuva 8. Aaltonen, H. (2021) *Villa Dalby, puutarha.* Espoon kaupunginmuseo KAMU. CC BY-ND 4.0.

Kuvat 9 ja 10. (Yllä) Lapinlahden sairaalan Venetsia-rakennuksen rantamuuri ennen korjausta. Muurin rakenne korjattiin kestämään vedenpinnan vaihtelua, aallokkoa ja jäitä. Laastia tai betonia ei käytetty. Isot muurikivet kiinnitettiin RST-tangoilla ja täytössä käytettiin karkeaa sepeliä tiivistettynä. Kuva 11. (Vasemmalla) Rantamuuri korjattuna.

TULLISAAREN KARTANOPUISTON KUNNOSTUSTYÖMAA

Tiina Perälä ja Matti Liski

Kartta 12. Tullisaaren kartanopuiston sijainti Helsingin kaupunkirakenteessa.

Tullisaaren kartanopuiston kunnostaminen on ollut Suomen mittakaavassa poikkeuksellisen laaja puistorestaurointi. Puiston historiaa selvitettiin perusteellisesti jo asemakaavavaiheessa, mikä antoi hyvän pohjan restauroinnille. Kunnostussuunnittelussa pyrittiin tavoittamaan puiston 1800-luvun lopun asu ja puutarhatunnelma ja kunnostettiin rakenteita.

Puistoa ei ole voitu kunnostaa perinteisin viherrakentamisen menetelmin, vaan vanhan puiston hienovarainen kunnostaminen on vaatinut urakoitsijalta omien työmenetelmien kehittämistä. Sama suunnittelija, urakoitsija ja ylläpitäjä tekivät tiivistä yhteistyötä yli kymmenen vuoden ajan.

TULLISAAREN HISTORIAA

Helsingin Laajasalossa sijaitsevan Tullisaaren historia ulottuu 1500-luvulle. Merkittävin rakentamiskausi oli kauppias Henrik Borgströmin (1799–1883) aika 1800-luvulla, jolloin Tullisaareen rkennettiin maisemapuisto, kauppapuutarha ja kolme arkkitehti Theodor Deckerin suunnittelemaa huvilaa. Vuosisadan vaihteessa tila jaettiin ja yksi huviloista siirtyi oopperalaulaja Aino Acktén omistukseen. Kartano siirtyi vaiheittain Helsingin kaupungin omistukseen 1900-luvun alusta lähtien. Puisto oli 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvulle asti kansanpuisto, ja kartanon maita myös viljeltiin. 1960- ja 1970-luvuilla puistoa käytettiin kaupungin leirintäalueena, minkä jälkeen sitä on käytetty nykyisenä puistona. Borgströmin lapsilleen antamista huviloista on säilynyt kaksi. Tullisaari on alueeltaan suuri verrattuna muihin Helsingin säilyneisiin kartanopuistoihin. Se edustaa 1800-luvun lopun ja

Kuva 1. Tullisaaren kartanopuistoon sijoittuva Aino Acktén huvila on yksi puiston kohokohdista.

1900-luvun alun kartanokulttuuria. Tullisaaren kulttuurihistoria on pitkä ja Suomen henkilöhistorian kannalta mielenkiintoinen, mikä lisää sen arvoa. Tullisaari on osa Helsingin kesähuvila-asutusta, valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuurihistoriallista ympäristöä (RKY).

SUUNNITTELU

Kartanopuistoa oli vuosikymmenet, ennen vuonna 1999 alkanutta kunnostussuunnittelua, hoidettu vain vähän. Vanha polkuverkosto oli suurelta osin hävinnyt, ja puiston rakenteet olivat joko hävinneet tai häviämässä. Puiston tilarakenne ja näkymät olivat kadonneet, koska maisema oli kasvanut umpeen. Kunnostussuunnitelma kattoi 46 hehtaarin alueen, johon kuuluivat itäisen niemen maisemapuutarha, läntisen niemen metsäalueet, niemien väliset pellot sekä muut metsä- ja niittyalueet.

Yleissuunnitelma valmistui vuonna 2000. Sen tavoitteena oli tuoda esiin Tullisaaren erityispiirteet, joista tärkeimpiä ovat vanhan toimistorakennuksen, kolmen huvilan ja useiden muiden vanhojen rakennusten omaleimainen ympäristö. Jotta maisemaa saataisiin avattua umpeenkasvun jäljiltä, suunnitelmassa esitettiin yli 2 000 puun kaatamista, mikä herätti voimakasta vastustusta. Toteutussuunnittelu alkoi seuraavana vuonna, ja sitä toteutettiin useassa vaiheessa aina vuoteen 2009.

ENSIMMÄINEN VAIHE: YHTEYSLAIVALAITURIN RAKENTAMINEN

Helsinki oli Euroopan kulttuuripääkaupunki vuonna 2000. Juhlavuoden kunniaksi itäisen niemen kärkeen rakennettiin yhteyslaivalaituri. Tavoitteena oli, että yhteysveneet veisivät kävijöitä sekä kartanopuistoon että Acktén huvilan konsertteihin.

TOINEN VAIHE

Vuosina 2001–2004 suurin osa kartanopuistosta kunnostettiin ja alueelle palautettiin puistomainen luonne, tilasommitelmat ja näkymät mutta otettiin huomioon myös puiston nykyinen käyttö. Näkymien avaaminen edellytti erityisesti nuoren metsäkasvillisuuden raivausta. Puiston arvokkaimmissa osissa kaadetut puut poistettiin hevosmetsurin työnä maiseman vaurioiden minimoimiseksi. Kasvillisuuden hoito perustui vanhojen puiden säilyttämiseen ja uusien kasvutaimien valintaan jo itsestään kylväytyneistä siemenistä kasvaneista taimista. Täysin uusia taimia istutettiin suhteellisen vähän. Pensasistutukset tehtiin 1800-luvun lopun suunnitteluperiaatteiden mukaisesti. Kukkaistutuksista palautettiin vain osa entisistä.

Tullisaaren harvinaisia paksukaarnakoivuja (Betula pendula f. corticata) lisättiin solukkoviljelyllä vuosina 2002–2003. Ensimmäiset sata 40–60 cm:n tainta istutettiin puistoon syksyllä 2003. Istutettujen kasvien määrä oli suurempi kuin mitä tarvittiin, koska idea oli seurata kasvien kehitystä ja valita parhaat kasvit puistopuiksi ja poistaa muut. Vuoteen 2019 mennessä paksukaarnakoivun taimet olivat kehittyneet pikkupuiksi.

Nurmikoiden vanhaa kasvualustaa ja siinä olleita siemeniä ei poistettu vaan seulottiin ja käytettiin valmiina pintana. Tämä vaati kuitenkin kärsivällisyyttä, sillä nurmi näytti aluksi rikkaruoholta. Erityisesti päärakennuksen edessä oleva nurmikko oli vuosien ajan niin epätasaista ja rikkaruohoista, että kiinteistönhoitajan oli vakuutettava suunnittelijoille, että siitä tulee kyllä toivotunlainen, ja näin kävikin.

Alueita kunnostettiin niityiksi. Työ toteutettiin poistamalla valitut puut ja vesakot sekä kivet, kannot ja muut rakenteet, jotka oli dokumentoitu ja päätetty poistaa. Niittypohja puhdistettiin ja tasattiin, jotta niitto voitiin suorittaa koneellisesti rikkomatta työkaluja. Perusniiton jälkeen tarvittiin pitkä kitkentäjakso rikkaruohojen, kuten hierakan, ohdakkeen ja pujon hävittämiseksi.

Käytäviä puhdistettiin humuksesta ja uusittiin savi- ja pintahiekkakerroksilla vanhan rakennustavan mukaisesti. Tämä toimi tasaisemmassa maastossa, mutta jyrkissä rinteissä pyöristetty hiekka ei pysynyt paikallaan eroosion vuoksi, ja sen sijaan testattiin soramursketta. Tämäkään ei toiminut jyrkimmissä kohdissa, minkä vuoksi on suunniteltu sidotun kivituhkan käyttöä. Kaikki ratkaisut eivät aina toimi, ja niitä on päivitettävä – myös siksi, että hoitoresursseja on nykyään vähemmän kuin ennen.

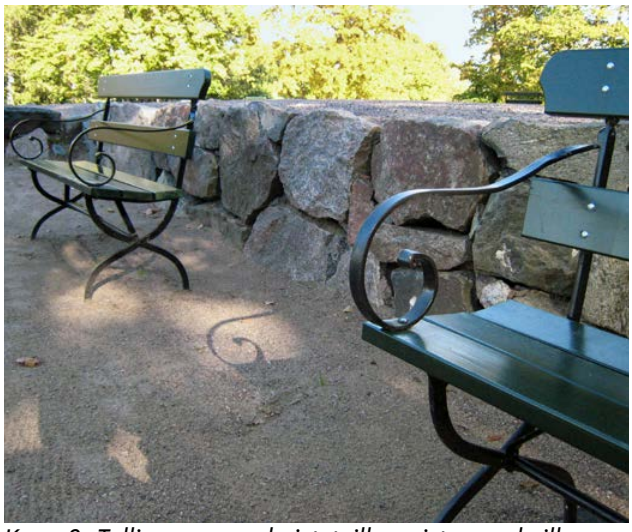
Alustava käsitys siitä, missä vanhat käytävät olivat, perustui selvityksiin ja suunnitelmissa esitettiin oletussijainnit. Tällä perusteella käytävien tarkat sijainnit etsittiin paikan päällä harjateräksellä ja lapiolla pistelemällä, ja tarkasteltiin maakerroksia. Paikoin käytävälinja oli havaittavissa heti pintamaan poistamisen jälkeen. Tällöin jouduttiin käyttämään myös kasvinsuojeluaineita, koska rikkaruohojen juuristo pääsee helposti leviämään käytäväräkenteiden väliin, minkä jälkeen niiden poistaminen vanhaa rakennetta rikkomatta on hankalaa.

Kunnostettavissa olevat rakenteet restauroitiin. Kivirakenteet korjattiin käyttämällä paikan päältä löytyneitä irronneita kiviä ja työssä käytettiin perinteisiä menetelmiä. Rakennustöiden aikana maan alta löytyi useita jo hävinneiden rakennusten kiviperustuksia, joiden restaurointi suunniteltiin yhteistyössä. Puurakenteita rekonstruoitiin vanhojen valokuvien avulla. Puiston keskipisteenä oleva Tullisaarenlahti ruopattiin avoimeksi ja muut lahdet jätettiin luonnontilaansa ruovikkoalueineen. Alueen nykyistä virkistyskäyttöä varten on rakennettu leikkipaikka, pallokenttä ja grillipaikka.

Vanhoissa valokuvissa oli puistonpenkki, joka on saattanut olla tuolloin tehdasvalmisteinen, sillä samanlainen penkki löytyi myös Uunisaaresta Helsingin edustalta. Siitä laadittiin mittapiirustukset, jonka mukaan penkit valmistettiin Tullisaareen.

Kuva 2. Tullisaaren harvinaisia paksukaarnakoivuja (Betula pendula f. corticata) lisättiin solukkoviljelyllä ja ensimmäiset sata taimea istutettiin puistoon vuoden 2003 syksyllä. Vuonna 2019 paksukaarnakoivujen taimista oli kehittynyt monihaaraisia pikkupuita.

Kuva 3. Tullisaareen valmistetuille puistonpenkeille saatiin malli vanhoista valokuvista ja Uunisaaresta löytyneestä vastaavasta penkistä.

Kuva 5. Rantaniittyjen valtaansa ottaneita jättiläsmesiangervo- ja takiaiskasvustoja hävitettiin niittämällä ja peittämällä alueet mustalla katekankaalla. Vaativan työn seurauksena lajisto monipuolistui ja nykyisin rantaniityillä esiintyy runsaasti kukkivia ruohovartisia lajeja.

Kuva 6. Näköalalaituri tehtiin vanhoissa kuvissa näkyviä laiturirakenteita mukaillen.

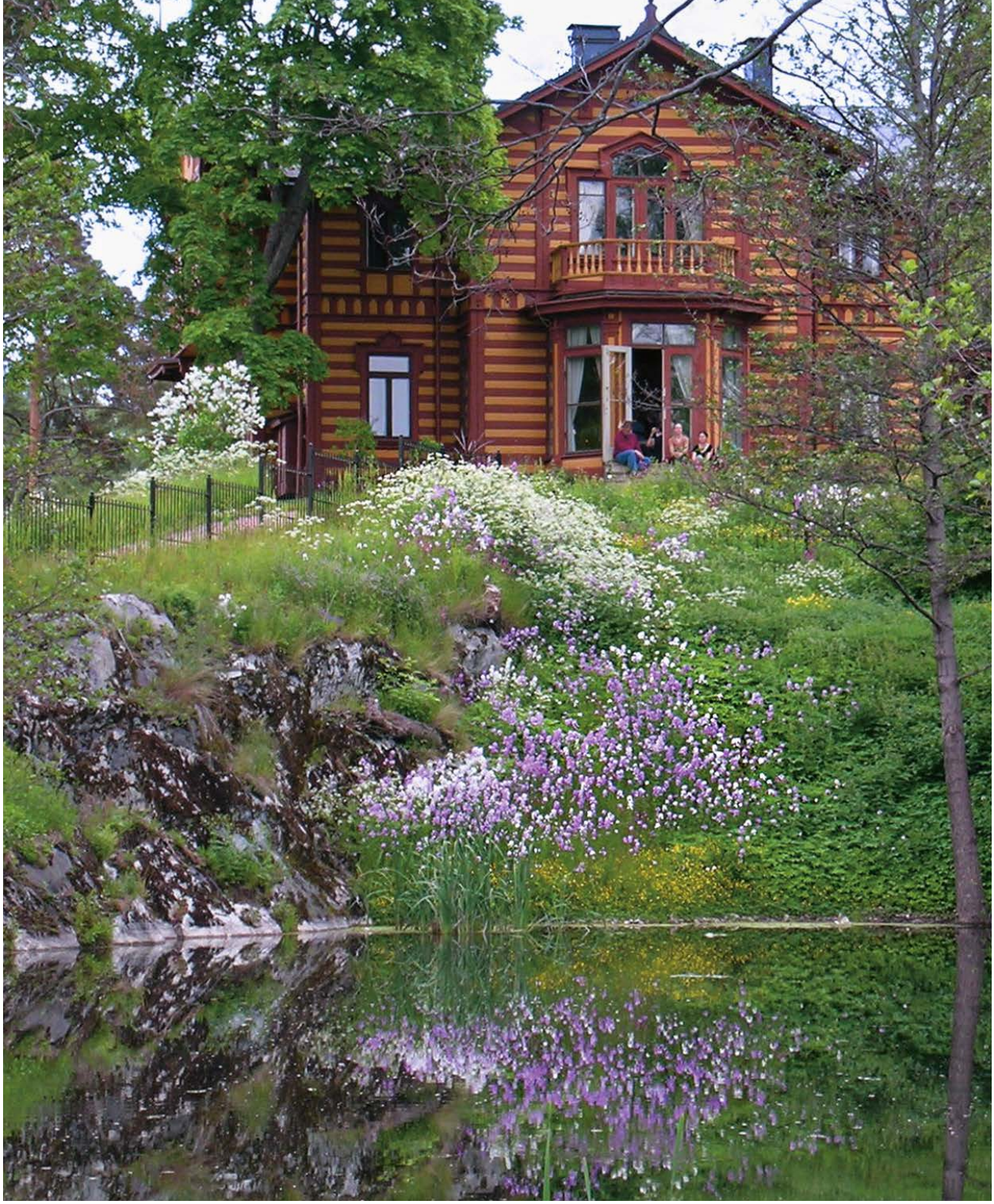

Kuva 7 ja 8. Taustatutkimusten perusteella oli tarkka käsitys, missä Tullisaaren vanhat käytävät kulkivat. Oletettujen sijaintien perusteella käytävän tarkkoja paikkoja haettiin työmaalla harjateräksellä maakerrosten läpi sekä tekemällä lapiolla pieniä koekuoppia ja maakerroksia tarkkailemalla. Usein käytävälinja näkyi heti pintamaiden poiston jälkeen. Tärkeä tehtävä työmaalla oli kivirakenteen rikkaruohottumisen estäminen. Kun maa-aines kuoritaan vanhan käytävärakenteen päältä, pääsee rikkaruohojen juuristo helposti leviämään käytävän rakenteiden väliin, minkä jälkeen niiden poistaminen vanhaa rakennetta rikkomatta on erittäin hankalaa. Sen vuoksi tässä työvaiheessa on jouduttu käyttämään kasvinsuojeluaineita.

Kuva 9. Puinen puistosilta rekonstruoitiin vanhojen valokuvien perusteella, taustalla vasemmalla näkyy aikoinaan Suomen suurimpana pidetty tervaleppä, josta on nykyisin jäljellä neljä haaraa.

Kuva 10. Aino Acktén huvilan edustan kalkkikaivoslammen rannalle puhkesi kukkaloisto, kun rannat raivattiin vesakosta. Historiallistenpuistojen kunnostustöissä voi ilmetä yllätyksiä, joihin suunnittelijan on tärkeä reagoida muuttamalla suunnitelmia tarpeen mukaan.

KOLMAS VAIHE:

LEONARD BORGSTRÖMIN PUUTARHAN KUNNOSTAMINEN

Kunnostuksen kolmas vaihe toteutettiin vuosina 2009–2011 uusimalla Leonard Borgströmin puutarha itäisellä niemellä samaan tapaan kuin muu puisto. Puutarhan keskellä oli ollut kurkiveistoksilla koristeltu suihkulähde. Sen ympäristö raivattiin mutta sitä ei voitu palauttaa suihkulähteeksi. Muutamien rakenteiden, kuten läntisen niemen puisen näkötornin ja puiston monien laitureiden, jälleenrakentaminen jätettiin tulevaisuuteen.

Nykyään hyvin hoidettu maisemapuisto on kaupunkilaisten ahkerassa käytössä ja ylpeydenaihe – Tullisaarta on kutsuttu Helsingin kauneimmaksi puistoksi.

Kuva 11. Puiston viimeisessä vaiheessa kunnostettu Leonard Borgströmin huvilan puutarha.

LÄHTEET

Painetut lähteet

Karisto, M. & Kuokkanen-Suomi, L. (1998) *Tullisaaren puistohistoriallinen selvitys ja restaurointiperiaatteet.* Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastoja julkaisuja 1998:2.

Perälä, T., Liski, M. & Ruoff, E. (2012) *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä.* Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2012:5.

Painamattomat lähteet

Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. (2004.) *Tullisaaren puiston kunnostuksen dokumentointi.*

Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. (2009) *Tullisaaren puiston kunnostuksen työselitys ja hoitosuunnitelma 31.1.2003.* (Päivitetty 30.3.2009).

Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy (2005) *Tullisaaren kukkaryhmien työselitys 31.1.2003.* (päivitetty 31.5.2005).

KUVAT

Kuva 1-11. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy.

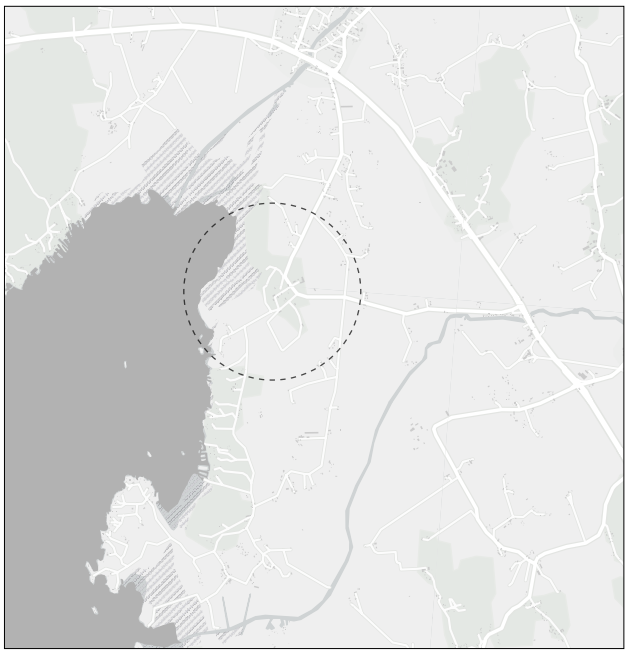
Kuva 12. Von Wright, M. (1846). Tullisaari (Turholm), originaalipiirustus teokseen Finland framställdt i teckningar. Ateneumin taidemuseo / Kansallisgalleria. Public domain.

Kuva 12. Tullisaari (Turholm), originaalipiirustus teokseen Finland framställdt i teckningar. Von Wright, M., 1846.

BIOLOGINEN KULTTUURIPERINTÖ HISTORIALLISISSA PUISTOISSA JA PUUTARHOISSA – ESIMERKKIKOHTEENA SAAREN KARTANOPUISTO

Eveliina Kunnaton

Kartta 13. Saaren kartanopuiston sijainti Mynämäellä.

- Biologinen kulttuuriperintö tunnistaa maiseman luonto- ja kulttuuriperinnön yhtenäisenä, toisiinsa kietoutuneena kokonaisuutena. Biologinen kulttuuriperintö syntyy ihmisen ja luonnon välisessä pitkään jatkuneessa vuorovaikutus- ja riippuvuussuhteessa.
- Artikkelissa tarkastellaan biologista kulttuuriperintöä esimerkkikohteen, Saaren kartanopuiston välityksellä. Saaren kartano on historiansa aikana toiminut muun muassa kuninkaankartanona, sotilasvirkatalona sekä ollut pitkään Aminoffin suvulla.
- Vuodesta 2006 lähtien kartano on ollut Koneen Säätiön omistuksessa ja toimii nykyisin kansainvälisenä tutkija- ja taiteilijaresidenssinä.

Kulttuuriperintö ja luonnon monimuotoisuus nähdään usein erillään toisistaan. Kuitenkin monissa kulttuurivaikutteisissa ympäristöissä, kuten historiallisissa puistoissa ja puutarhoissa ne kietoutuvat erottamattomasti yhteen. Tämä artikkeli perustuu keväällä 2024 valmistuneeseen diplomityöhöni Biologinen kulttuuriperintö - Tarkastelussa luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriperinnön vuorovaikutussuhteet Saaren kartanopuistossa, jossa ilmiötä käsitellään biologisen kulttuuriperinnön käsitteen kautta.

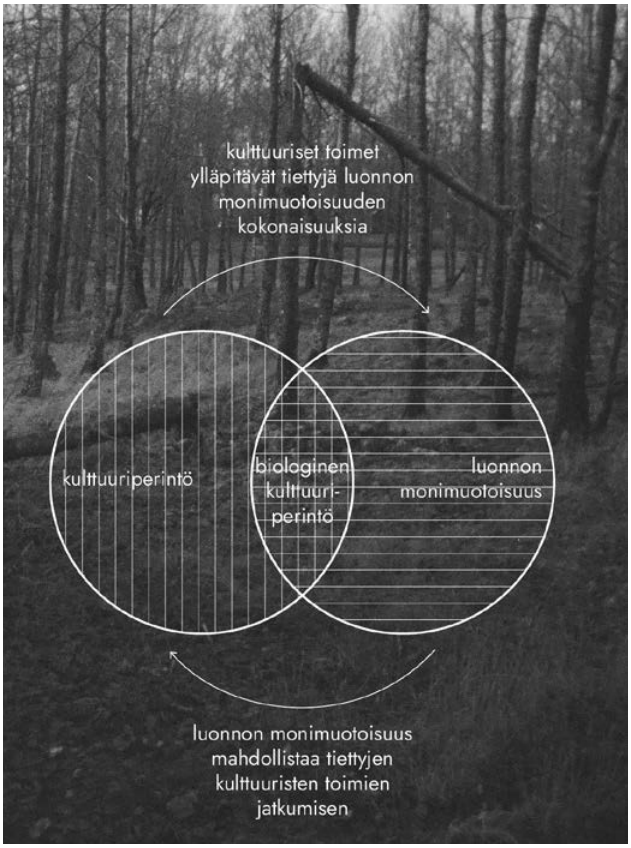
KULTTUURIPERINTÖ JA LUONNON PROSESSIT KOHTAAMISPISTEESSÄ

Länsimaisissa yhteiskunnissa ihmisiä ja luontoa koskeva keskustelu on usein jakautunutta. Ihminen ja luonto, kulttuuri ja luonto, inhimillinen ja ei-inhimillinen tai epäluonnollinen ja luonnollinen muodostavat vastapareja, jotka ovat vaikuttaneet siihen, miten ymmärrämme, näemme ja arvotamme maailmaa. Vallitseva kaksijakoinen

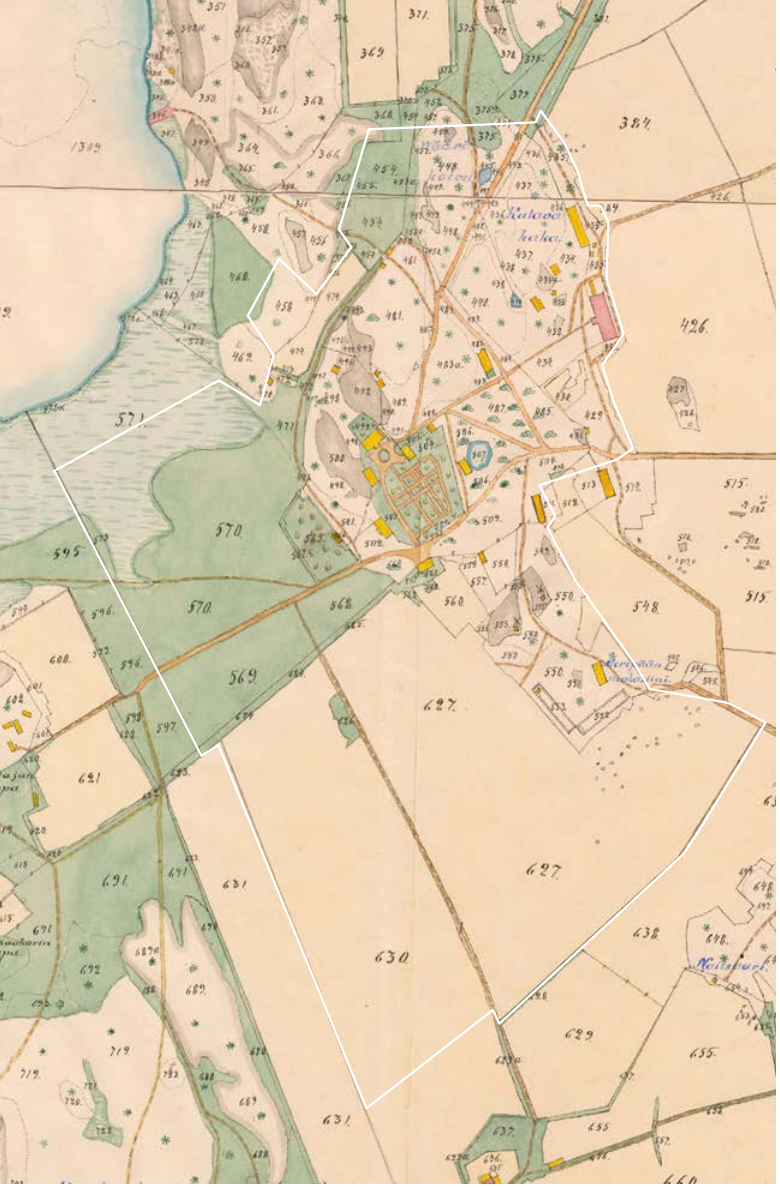
ajattelu vaikeuttaa näkemästä todellisuutta, jossa kulttuuri ja luonto muodostavat vuorovaikutusten verkoston.

Vuorovaikutussuhteet ovat ilmeisiä myös maisemissa; ne eivät ole pelkästään tai puhtaasti luonnollisia tai kulttuurisia, vaan muodostavat jatkumon ihmisten ja muiden lajien välisistä suhteista, sekä näiden suhteiden luomista ajallisista kerrostumista. Yksi tapa purkaa ja ymmärtää näitä maisemassa piileviä seikkoja on omaksua käsitteitä, jotka tunnistavat maiseman kulttuuriset ja luonnon prosessit biokulttuurisena kokonaisuutena. Yksi käsitteistä on 2000-luvun taitteessa muotoutunut *biologinen kulttuuriperintö* (*biological cultural heritage*), johon viitataan myös *biokulttuurisena perintönä* tai *biokulttuuriperintönä* (*biocultural heritage*).

Biologinen kulttuuriperintö tunnistaa maiseman luonto- ja kulttuuriperinnön yhtenäisenä kokonaisuutena. (Kuva 1). Se on perintöä, joka on kehittynyt ihmisten elinkeinojen, elintapojen sekä muiden lajien ja luonnon prosessien keskinäisessä vuorovaikutuksessa vuosikymmenien, vuosisatojen tai jopa vuosituhansien aikana.

Kuva 1. Biologinen kulttuuriperintö on sekä kulttuuriperintöä että luonnon monimuotoisuutta. Biologista kulttuuriperintöä ylläpitää vahva kulttuurin ja luonnon välinen riippuvuussuhde.

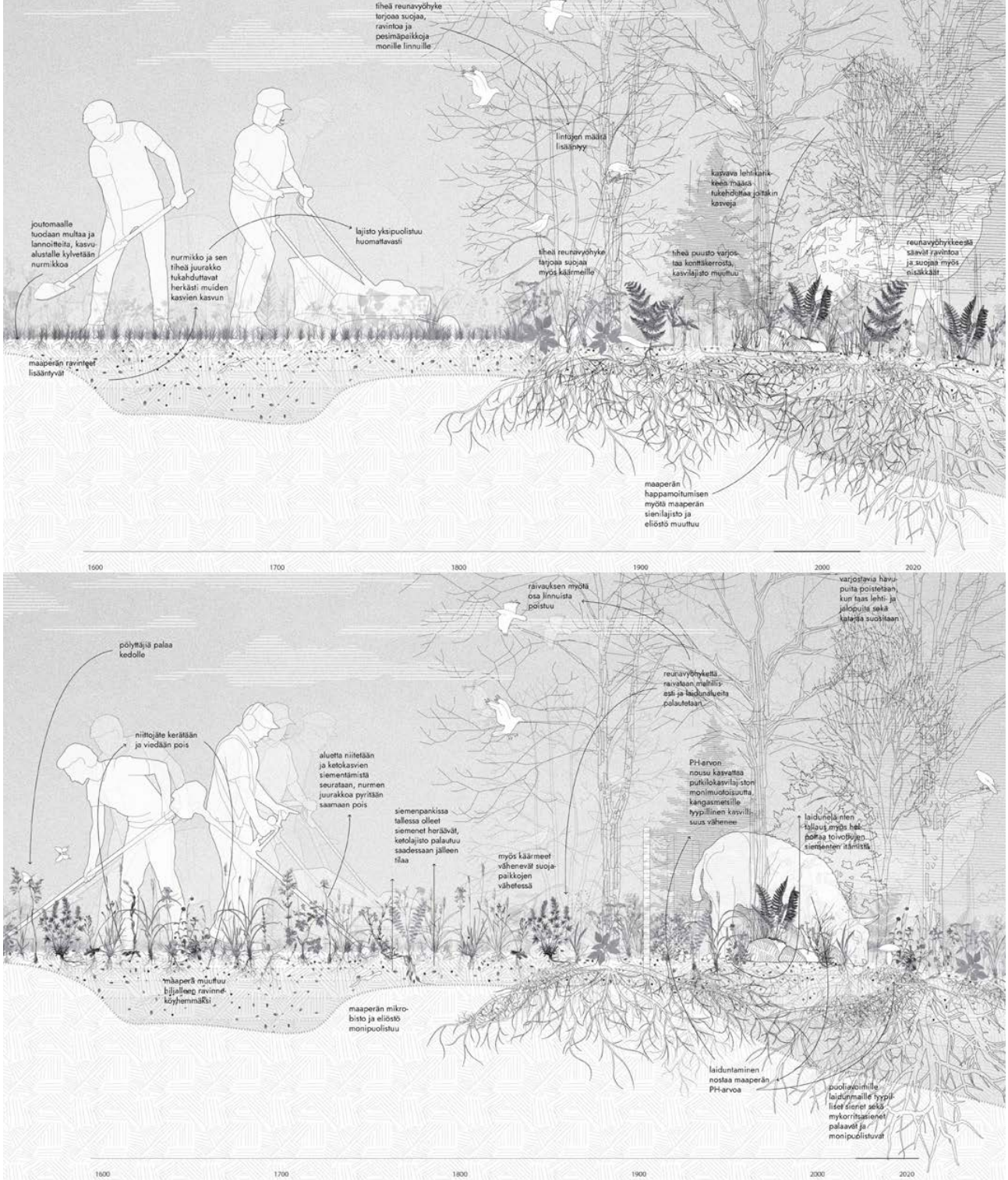

Kuva 2. C. E. Pelanderin Saaren kartanon tiluskartta vuodelta 1890. Kartanopuisto on jaettu epäsäännöllisiin poluilla rajattuihin ruudukkoihin. Päärakennuksen edustalla on aikakaudelle tyypillinen pyöreä istutusalue, rondelli. Kartanon nykyiset tonttirajat on merkitty kuvaan valkoisella.

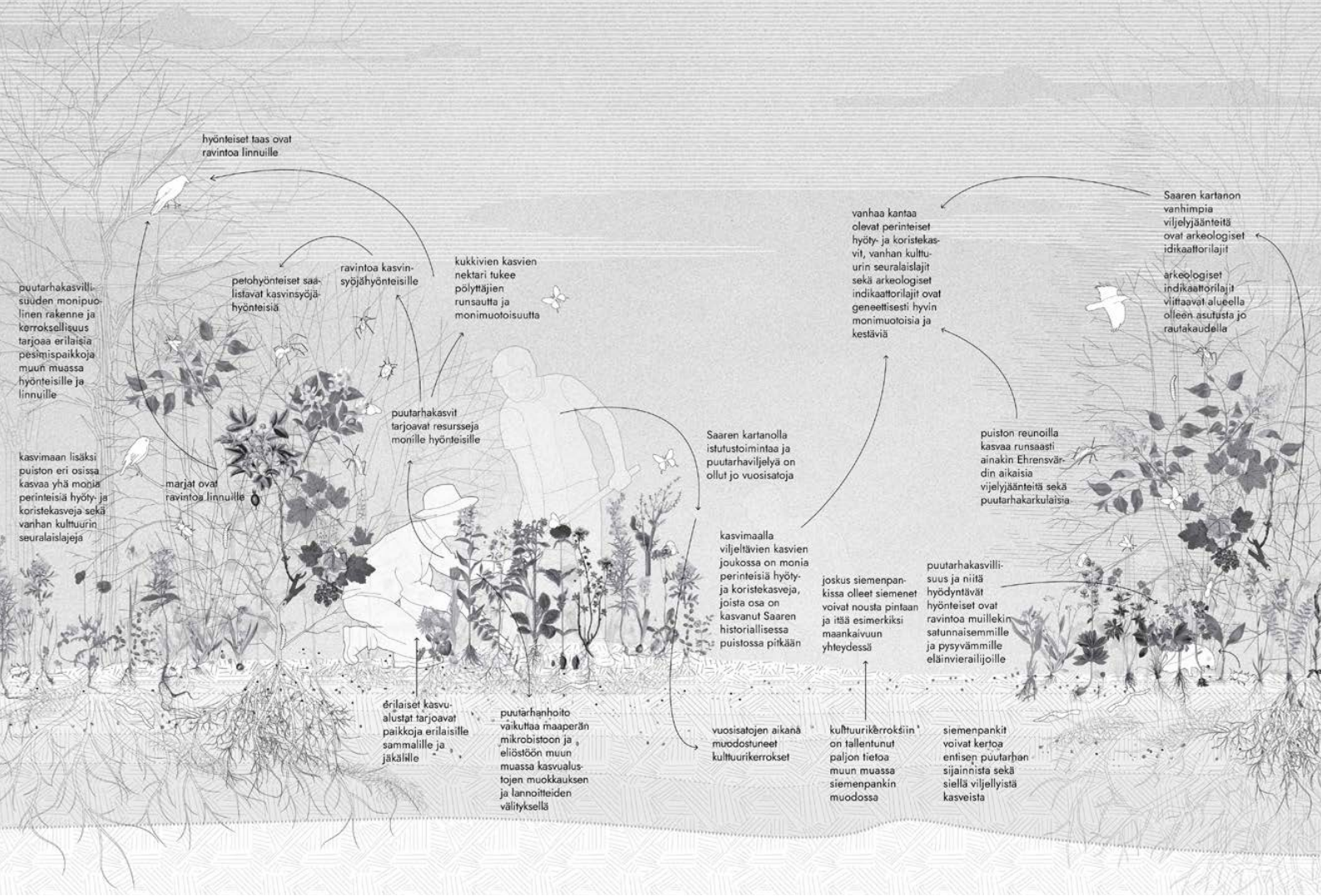
BIOLOGINEN KULTTUURIPERINTÖ HISTORIALLISISSA PUISTOISSA JA PUUTARHOISSA – ESIMERKKIKOHTEENA SAAREN KARTANOPUISTO

Kulttuurimaisemissa, kuten avoimissa maalaismaisemissa ja perinnebiotoopeissa kulttuuriperinnön ja luonnon monimuotoisuuden kytkökset on tunnistettu. Sen sijaan muiden kulttuurivaikutteisten ympäristöjen, kuten historiallisten puistojen ja puutarhojen biologista kulttuuriperintöä on tutkittu vähemmän, jos ollenkaan. Siksi on tarpeen selvittää minkälaista biologinen kulttuuriperintö on historiallisissa puistoissa ja puutarhoissa, ja miten tätä voi tarkastella ja kuvata.

Saaren kartanolla on Suomen mittapuulla pitkä ja rikas historia, jonka tunnetut ajanjaksot alkavat jo 1200-luvulta. Saaren kartanon maisemassa on ajallista syvyyttä sekä näkyviä että piilossa olevia kerrostumia. Kartanopuiston biologisen kulttuuriperinnön tunnistamiseksi ja ymmärtämiseksi kartanon maisemaan perehdyttiin historiakatsauksen, kenttätyöskentelyn sekä muun saatavilla olevan lähdeaineiston avulla. Historiakatsauksen tarkoituksena oli tutustua Saaren kartanopuiston tärkeimpiin kehitysvaiheisiin ja muodostaa käsitys, mitkä tapahtumat ja ilmiöt ovat vaikuttaneet puiston ja siten sen biologisen kulttuuriperinnön kehitykseen.

Kuva 3 ja 4. Leikkaukset ovat osa kartanopuiston reunavyöhykkeiden kehitysvaiheiden kuvasarjasta, joka havainnollistaa maisemanhoidon ja luonnon prosessien välisiä vuorovaikutussuhteita. Leikkauskuvien alareunaan sijoitettu aikajana kertoo ajanjaksosta, jolloin kuvassa esitettyjä maisemanhoidollisia toimia on kartanopuistossa toteutettu. Ensimmäinen leikkaus esittää jaksoa, jolloin reunavyöhykkeet muotoutuivat osaksi kartanopuistoa voimakkaan nurmettamisen myötä 1900-luvun loppupuolella. Toinen leikkaus taas esittää viimeisimpiä vuosia, jolloin reunavyöhykkeitä on maisemanhoidolla ennallistettu aikaisempaan ketomaiseen ulkomuotoonsa ja lajistoonsa.

Kuva 5. Leikkauskuva Saaren kartanopuiston puutarhakasvillisuudesta. Se sisältää arvokkaita perinteisiä koriste- ja hyötykasveja ja tarjoaa elinympäristöjä ja resursseja monille lajeille.

Historiakatsauksen tuloksena tunnistettiin Saaren kartanopuistosta piirteitä, jotka ovat kiinnostavia erityisesti puiston biologisen kulttuuriperinnön näkökulmasta. Näitä ovat muun muassa puutarhakasvillisuus (sisältäen pensaat, perennat ja yksivuotiset), jalopuut, reunavyöhykkeet ja maaperä. Piirteiden ja biologisen kulttuuriperinnön kehitystä kuvataan kuvasarjoilla, jotka sisältävät karttakaavioita sekä leikkauskuvia. Karttakaaviot havainnollistavat alueiden ja rajojen muutoksia, leikkauskuvat luonnon prosessien, muiden lajien sekä maisemanhoidon välisiä riippuvuussuhteita. Kuvasarjat ja leikkaukset kuvaavat puiston biologisen kulttuuriperinnön ajallista ja paikallista syvyyttä, jossa myös maaperä on keskeisessä roolissa.

Kuva 6.

Biologisen kulttuuriperinnön käsiteen kautta Saaren kartanopuisto näyttäytyy elävänä, muuttuvana ympäristönä, joka tarjoaa paikan eri arvojen tarkastelulle. Käsitteen avulla voidaan syventyä luonnon prosessien ja ihmisen välisiin vuorovaikutussuhteisiin, jotka ovat muodostaneet kartanopuiston sellaiseksi, kun se on. Samalla tunnistetaan riippuvuussuhteita tai ristiriitoja, jotka ylläpitävät tai toisaalta hävittävät puiston tai puutarhan biologista kulttuuriperintöä.

NÄKÖKULMIA NYKYISYYTEEN, MUTTA MYÖS TULEVAAN

Biologisen kulttuuriperinnön käsite auttaa ymmärtämään maisemaa, sen prosesseja, ja kuinka nykyiset vuorovaikutussuhteet ja maisemaan liitetyt arvot ovat muodostuneet. Se tarjoaa tietoa tulevaisuutta varten, jossa kysymyksiä herättävät muun muassa ilmastonmuutos ja se, miten arvokkaat maisemamme sopeutuvat nopeastikin muuttuviin olosuhteisiin, ja mikä kulttuuristen toimien tai maisemanhoidon rooli sopeutumisessa voisi olla.

LÄHTEET

Bridgewater, P. & Rotherham, I. D. (2019). A critical perspective on the concept of biocultural diversity and its emerging role in nature and heritage conservation. *People and nature,* 1(3), 291-304.

Carlisle, S. & Pevzner, N. 2012. The Performative Ground: Rediscovering the Deep Section. *Scenario Journal*, SCENARIO 02: Performance.

Cronon W. (1996). The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental history*, 1(1), 7-28.

Elands, B. H., M., Wiersum, K. F., Buijs, A. E., & Vierikko, K. (2015). Policy interpretations and manifestation of biocultural diversity in urbanized Europe: Conservation of lived biodiversity. *Biodiversity & Conservation*, 24(13), 3347-3366.

Eriksson, O. (2018). What is biological cultural heritage, and why should we care about it? An example from Swedish rural landscapes and forests. *Nature Conservation*, 28, 1-32.

Kunnaton, E. (2024). *Biologinen kulttuuriperintö - Tarkastelussa luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriperinnön vuorovaikutussuhteet Saaren kartanopuistossa.*

Latour, B., & Porter, C. (2017). Facing Gaia : eight lectures on the new climatic regime. Cambridge, UK ; Polity.

Merçon, J., Vetter, S., Tengö, M., Cocks, M., Balvanera, P., Rosell, J. A., & Ayala-Orozco, B. (2019). From local landscapes to international policy: contributions of the biocultural paradigm to global sustainability. *Global Sustainability*, 2.

Nurminen, H. (2008a). *Saaren kartano Mynämäellä*. Suomen Kirjallisuuden Seura.

Ruotsin museovirasto (2014a). Biologiskt kulturarv – växande historia. Riksantikvarieämbetet. http://raa.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1234832&dswid=-1260

Ruotsin museovirasto (2014b). *Gamla Trädgårdsväxter, Nyttans och nöjets biologiska kulturarv.* Riksantikvarieämbetet.

Ruotsin museovirasto (2014c). *Parkanläggningar som biologiskt kulturarv.* Riksantikvarieämbetet.

Ruotsin museovirasto (2015). *Inventering av biologiskt kulturarv.* Riksantikvarieämbetet.

Sjödahl, E. (2024). *Deep Landscape.* (Doctoral dissertation, The Oslo School of Architecture and Design).

UNESCO (2008). *Links between biological and cultural diversity – concepts, methods and experiences*. Report of an international workshop, UNESCO, Paris, 2008.

KUVAT

Kuvat 1, 3-6. Kunnaton, E.

Kuva 2. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto. MHA U Uudistuskartat ja -asiakirjat. A Turun ja Porin lääni. Mietoinen. A65:42/7-25. Saaristo / Saaris; Tilusmittaus ja piirirajainkäynti, kartta ja asiakirjat (1890-1890). Kansallisarkisto.

PAAHTUVAT JA TULVIVAT PUUTARHAT

– POHDINTAA KULTTUURIHISTORIALLISTEN ARVOJEN JA ILMASTONMUUTOKSEN HUOMIOON OTTAMISEN YHTEENSOVITTAMISESTA

Aino Karilas ja Heli Nukki

Jatkuva muutos on osa elävää kulttuuriympäristöä. Ilmastonmuutos aiheuttaa kuitenkin muutoksia rajulla pikakelauksella. Jotta historiallisten puistojen ja puutarhojen arvot voidaan säilyttää, on ilmastonmuutos huomioitava niiden hallinnossa, suunnittelussa, käytössä ja kunnossapidossa. Ilmastonmuutokseen sopeutuminen tulee vaatimaan myös uusia investointeja.

Ilmastonmuutoksen suorat ja epäsuorat vaikutukset ovat jo tänä päivänä uhka Suomen historiallisten puistojen ja puutarhojen arvojen säilymiselle. Kulttuurihistoriallisia arvoja voidaan kuitenkin turvata samalla kun hillitään ilmastonmuutosta ja sopeudutaan sen vaikutuksiin. Tämä artikkeli pohjautuu Ympäristöministeriön vuonna 2023 aiheesta teettämään selvityksen *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö - Tunnistetut vaikutukset sekä hillinnän ja sopeutumisen edistäminen* (Sitowise Oy).

VAIKUTUKSET: MUSTAT TALVET JA HELTEISET KESÄT

Ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät jo Suomessa esimerkiksi keskilämpötilojen nousuna. Muutokset tapahtuvat sitä nopeammin, mitä pohjoisemmassa ollaan. Erityisesti muutokset näkyvät talviaikana. Entisaikojen runsaslumiset ja pitkäaikaisen lumipeitteen talvet ovat vaihtuneet yhä useammin mustiin talvikuukausiin, joiden aikana sulaminen ja jäätyminen vuorottelevat entistä tiheämmin. Talven sademääristä entistä suurempi osa sataa vetenä. Talven routimisolosuhteet muuttuvat myös. Muutosten arvioidaan johtavan talvitulvien yleistymiseen. Samalla myös kesät ovat muuttuneet: paahtavan kuumien helleaaltojen määrä, kesto ja voimakkuus ovat kasvaneet. Ilmastonmuutoksen myötä sään ääri-ilmiöt tulevat lisääntymään entisestään.

Jo nyt tapahtuneet muutokset uhkaavat historiallisissa puistoissa ja puutarhoissa vanhojen

rakenteiden säilymistä sekä etenkin kasvillisuuden menestymistä. Muutosten voimistuessa ja nopeutuessa riskit kasvavat edelleen. Kasvillisuuteen liittyvien arvojen säilymistä uhkaavat myös ilmastonmuutoksen mukanaan tuomat haitalliset vieraslajit: niin tilaa alkuperäiseltä lajistolta valtaavat aggressiivisesti leviävät kasvit kuin uudet tuhohyönteisetkin.

Vanhat puut ja erityisesti vanhat jalopuut ovat historiallisten puistojen ja puutarhojen kasvillisuuden tärkeimpiä elementtejä. Ilmastonmuutoksen myötä puut altistuvat monille erilaisille rasituksille, joiden yhteisvaikutuksesta arvokkaiden puiden säilyminen on uhattuna. Myrskyjen aiheuttamat puutuhot ovat tulevaisuudessa entistä laajempia. Ilmastonmuutoksen mukanaan tuomien tuhohyönteisten, maaperän muuttuvan kosteuden ja kuivuuden vuoksi puuston kestävyys puuskaisista myrskytuulista aiheutuvalle rasitukselle heikkenee. Kohoavat lämpötilat ja siitä seuraava maaperän routimisen vähentyminen voimistavat myrskytuhoja entisestään.

Tuhohyönteisillä on historiallisten puistojen ja puutarhojen puustoon myös välillisiä vaikutuksia. Myrskytuhot kohdistuvat voimakkaammin heikentyneisiin puustoalueisiin. Puiden kaatuessa juuriston nouseminen saattaa aiheuttaa tuhoja rakenteille ja pinnoille. Hyönteistuhoja ennalta ehkäisevät hakkuut voivat kohdistua myös arvokohteiden ympäristöön ja muuttaa alueen mikroilmastoa.

Ilmastonmuutoksen myötä tulviminen lisääntyy etenkin kaupungeissa ja rannikoilla. Tulvien aiheuttamat tuuli- ja sade-eroosiot aiheuttavat maan pinnalla vahinkoa historiallisten puistojen ja puutarhojen rakenteille ja kasvillisuudelle.

Vuosittaiset Keski-Euroopan metsäpalokaudet tuntuvat Suomesta katsoen vielä kaukaisilta, mutta käytännössä myös meillä on varauduttava kasvavaan metsäpaloriskiin. Tämä koskee erityisesti maaseutumaisissa ympäristöissä sijaitsevia historiallisia puistoja ja puutarhoja.

HILLINTÄ: KESTÄVIÄ VALINTOJA RESTAUROINNIN JA KUNNOSSAPIDON RATKAISUISSA

Rakennetun ympäristön merkittävimmät ilmastonmuutosta kiihdyttävät hiilipäästöt liittyvät uudisrakentamiseen. Historiallisten puistojen ja puutarhojen hoidosta ja käytöstä ei laajoja korjaushankkeita lukuun ottamatta muodostu yhtä suuria hiilipäästöjä kuin uudisrakentamisesta. Kunnostusten ja kunnossapidon käytäntöjä voidaan kuitenkin muokata ilmastoystävällisempään suuntaan, esimerkiksi välttämällä turvepitoisten, tuotteistettujen kasvualustojen ja polttomoottorien käyttöä. Vanhan kunnostaminen on jo lähtökohtaisesti kestävää.

Ilmastonmuutosta hillitään paitsi päästöjä vähentämällä myös hiilinieluja ja -varastoja lisäämällä sekä niitä säilyttämällä. Hiilinieluina voivat toimia maaperä, merialueet sekä eri-ikäiset metsät. Myös historiallisten puistojen

iäkkäällä ja kookkaalla puustolla on merkitystä hiilinieluina. Lähtökohtaisesti ilmastonmuutoksen hillinnän kannalta on siis oleellista ylläpitää kasvullisten kulttuuriympäristöjen elinvoimaisuutta. Hiilinielujen laatua voidaan myös tehostaa hyvällä maisemanhoidolla.

Moni historiallinen puisto ja puutarha toimii tärkeänä virkistys- ja matkailukohteena. Kohteiden saavutettavuuden parantaminen vähäpäästöisiä liikkumismuotoja (kävely, pyöräily ja joukkoliikenne) käyttäen on myös osa kokonaispäästöjen vähentämistä.

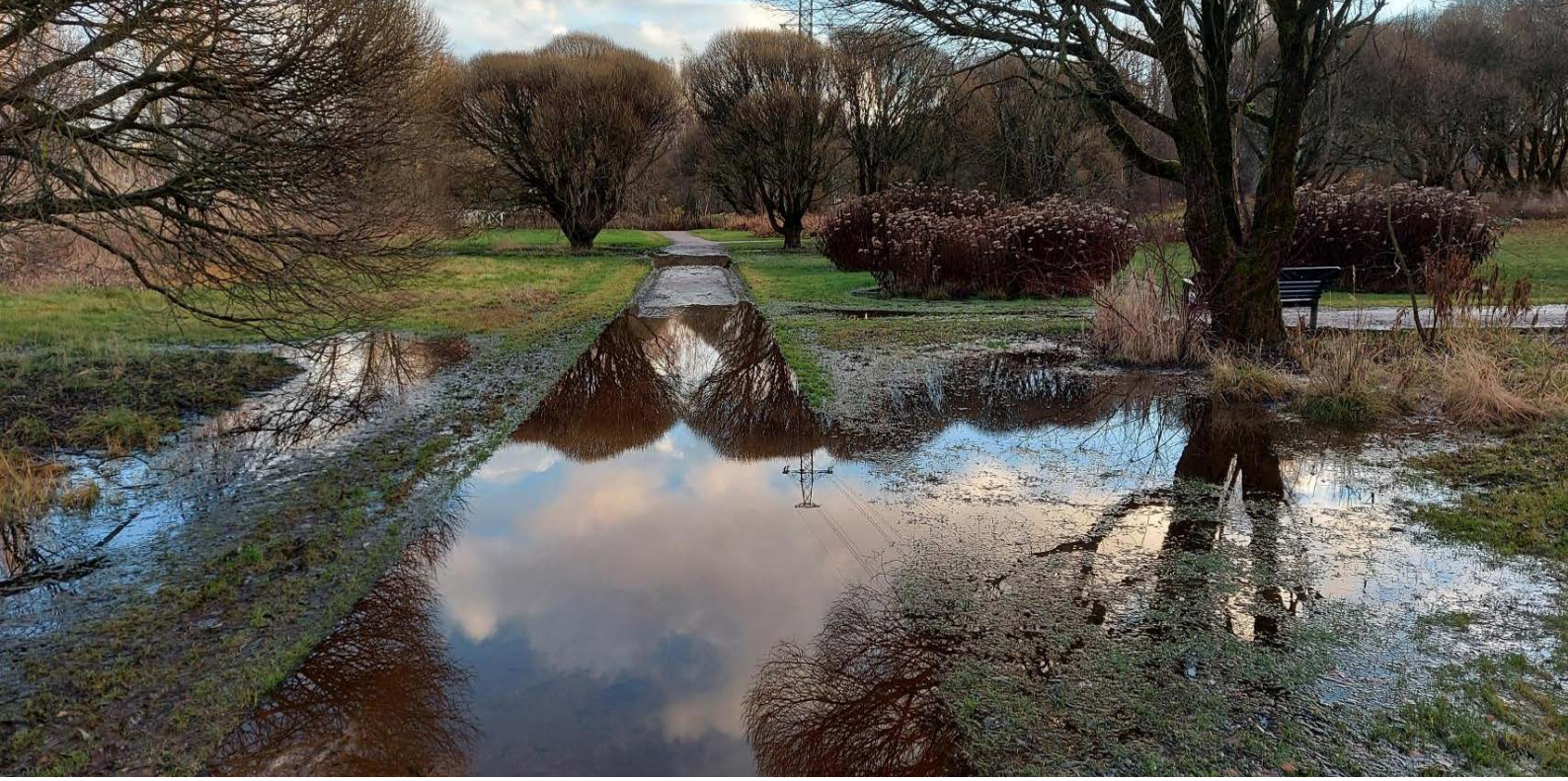
Vaikka ilmastonmuutoksen hillintä on kaikessa toiminnassa tärkeä tavoite, voivat myös hillintätoimenpiteet, kuten hiilinielujen lisääminen metsittämällä, aiheuttaa riskejä kulttuurihistoriallisille kohteille. Metsittämisen ja kaupunkipuuston lisäämisen suosio ilmastonmuutoksen hillintätoimenpiteenä nousee, myös EU:n ennallistamisasetuksen myötä. Siinä tavoitteeksi on määritelty latvuspeittävyyden kasvava kehityssuunta vuodesta 2031 alkaen. Pohjoismaiden ministerineuvosto on lisäksi antanut 30 % latvuspeittävyyssuosituksen. Korkean latvuspeittävyyden hyödyistä terveydelle on monipuolista ja vahvaa kansainvälistä näyttöä.

Asukkaiden kasvava tietoisuus puuston positiivisista ilmastovaikutuksista sekä suorat poliittisesti ohjatut metsittämishankkeet ja esimerkiksi osallistuvan budjetoinnin nostamat toimenpiteet ohjaavat alueiden metsittämiseen. Puuston lisääminen on monesta näkökulmasta hyvä ja tärkeä toimenpide, mutta se aiheuttaa haasteita kulttuurihistoriallisissa ympäristöissä. Metsittäminen tai pienimuotoisempikin puustoisuuden lisääminen voi muuttaa historiallisten puistojen ja puutarhojen sommitelmaa ja tilarakennetta merkittävästi. Kulttuurihistorialliset arvot on tunnistettava ja metsittäminen tulee ohjata sille paremmin sopiviin kohteisiin (esim. vain vähän aikaa avoimina olleet alueet kuten erilaiset suojaviheralueet). Historiallisissa puistoissa ja puutarhoissa on keskeistä tehdä puuston lisäykset alueen arvoja kunnioittaen.

SOPEUTUMINEN: HULEVESIEN HALLINTAA JA MONIPUOLISTA KASVILLISUUTTA

Sään ääri-ilmiöihin, rankkasateisiin ja tulvimiseen varautuminen ohjaa rakentamaan tehokkaampia hulevesien hallintajärjestelmiä - myös arvokkaille kulttuuriympäristökohteille. Tämän myötä alueiden alkuperäinen maisema- tai kaupunkikuva sekä niiden ominaispiirteet ja luonne saattavat muuttua.

Kulttuuriympäristöt voivat lisätä paikallista resilienssiä eli muutoskestävyyttä sään ääri-ilmiöitä vastaan. Elinvoimaiset historialliset puistot ja puutarhat lieventävät ilmastonmuutoksen vaikutuksia rakennetussa ympäristössä: tarjoavat viilennystä ja suojaa helteiltä sekä viivyttävät ja suodattavat hulevesiä. Historialliset puistot ovat usein kooltaan ja toteutukseltaan suurempimittakaavaisia kuin monet uudemmat

Kuva 1. Ilmastoriskit koskevat myös historiallisia puistoja ja puutarhoja. Arvojen turvaaminen tulevaisuuteen vaatii säilyttämisen ja kunnossapitämisen lisäksi myös investointeja sopeutumiseen. Kuvassa kevättulvaa Helsingin 1990-luvun arvokkaaksi viheraluekokonaisuudeksi määritellyssä Korppaanpuistossa. Valokuva Säde Palmu.

puistot. Niissä on usein tilaa hulevesien imeytymiselle, suodattumiselle ja erilasille painanteille veden viivyttämiseksi, vaikkei niitä olisi alun perin suunniteltu siihen käyttöön. Kulttuuriympäristöissä ja historiallisissa puistoissa on usein kasvillisuusalueita, jotka ovat sopeutuneet myös ajoittaiseen voimakkaaseen paahteisuuteen, esimerkiksi kalliokedot ja muut paahdeympäristöt.

Kaavoituksessa alun perin paloturvallisuussyistä osoitetut puukujanteet suojaavat elinympäristöjä myös muun muassa tuulilta ja paahteelta sekä imevät ja haihduttavat hulevesiä. Myös historiallisille puistoille ja puutarhoille tyypillinen perinnekasvillisuus on erilaisissa sääoloissa kestävää. Ennen 1950-lukua rakennetuilla alueilla laaksot on jätetty usein rakentamatta, mikä puskuroi suurimpia tulvia. Samalla sopeutumisen kannalta oleelliset tekijät on otettu huomioon kasvillisuuden, mikroilmaston, maaperän ja rakennetun ympäristön välisessä suhteessa, vaikka ilmastonmuutosta ei ollut vielä tunnistettu.

Ilmaston muuttuessa kasvillisuuden kasvuolosuhteet muuttuvat. Suomessa menestyvät entistä eteläisemmät kasvilajit. Myös historiallisten arvokohteiden kasvillisuutta ja erityisesti puustoa suunniteltaessa on jatkossa huomioitava kasvillisuuden muutoskestävyyttä. On suunniteltava niin, että kasvillisuus ja rakenteet kestävät sään ääri-ilmiöitä. Tämä voi jatkossa ohjata esimerkiksi puulajien valintaa aiempaa enemmän.

YHTEENSOVITTAMINEN: YHTEISTYÖTÄ JA LISÄTIETOA TARVITAAN

Ilmastokestävyyden sekä kulttuuriympäristöarvojen ja -tavoitteiden yhdistäminen vaatii arvokeskustelua. Kulttuuriympäristöjen hoidon päätavoitteena on vaalia ja ylläpitää niiden hyvää tilaa ja ominaispiirteitä, mutta tapauskohtaisesti huomioon ottaen mahdollisimman vähäinen maisema-arvojen muuttuminen. Monikäyttöisyys ja -tavoitteisuus haastaa jatkossa sovittamaan yhteen jopa ristiriitaisiakin tavoitteita. Suunnittelun yhteydessä on tarpeen esimerkiksi tarkastella, kuinka paljon uusia suojaavia tai sopeuttavia elementtejä arvokkaisiin kohteisiin voidaan lisätä keskeisten arvojen ja ominaispiirteiden kärsimättä.

Hulevesien hallinnan merkitys kasvaa erityisesti kaupunkialueella, jolloin erilaisten luontopohjaisten, viivytykseen perustuvien ratkaisujen lisääminen voi olla tarpeellista myös historiallisissa puistoissa ja puutarhoissa. Suljetun hulevedenkeräysjärjestelmän sijaan rakennettavat kosteikot, viheralueet ja viherrakenteet voivat myös viilentää rakennettuun ympäristöön muodostuvia lämpösaarekkeita. Samalla ne voivat lisätä kaupunkiluonnon monimuotoisuutta sekä asumisviihtyvyyttä.

Monet kulttuuriympäristöihin liittyvät hillintä- ja sopeutumiskeinot vaativat avointa keskustelua arvoista ja suhtautumisesta muutokseen. Ilmastonmuutoksen vaikutukset kytkeytyvät voimakkaasti ihmisiin ja sosiaaliset vaikutukset osana keskustelua ovat luontoon liittyvien muutostekijöiden lisäksi tärkeässä roolissa. Olisi hyvä herätellä laajempaa keskustelua uusista ratkaisuista kuten esimerkiksi perinteisen, huonosti vettä läpäisevän, hellejaksoilla kuivaksi kärähtävän ja luontoarvoiltaan köyhän nurmikon roolista kulttuuriympäristöissä. Monessa kohteessa ilmastonmuutoksen hillinnän ja resilienssin kasvattamisen kannalta parempi niitty, tai kukkivista kasvilajeista koostuva heinätön nurmikko voi myös olla maisemakuvaltaan vähälajista nurmikkoa alkuperäisempi ratkaisu. Voisivatko ihmiset olla jo valmiita hyväksymään perinteisiä maisemanhoitotapoja ja siten uudenlaista maisemakuvaa myös kaupunkiympäristöissä?

Sekä kulttuuriympäristöihin että ilmastonmuutoksen hillintään ja sopeutumiseen liittyy paljon erilaista sääntelyä, sitoumuksia ja tavoitteita. Kulttuurihistoriallisesti merkittävien puistojen ja puutarhojen muokkaamista ilmastonmuutoksen hillintä- tai sopeutumistoimenpiteiden yhteydessä ohjaavat tai rajoittavat lait, asetukset ja muut mahdolliset säädökset, kuten esimerkiksi kaavamääräykset. Paras ratkaisumalli on usein kompromissi, jossa vaikutukset on arvioitava monesta näkökulmasta paikallisesti laajempiin tavoitteisiin peilaten. Tässä kohtaa korostuu etenkin alan ammattilaisten merkitys. Kohdekohtainen ominaispiirteiden arviointi, arvojen tunnistaminen ja erilaisten tavoitteiden priorisointi ovat avaimia onnistuneeseen lopputulokseen.

Ilmastonmuutoksen tuomiin haasteisiin varautuminen ja kulttuuriympäristöjen vaaliminen edellyttävät tutkimustietoon ja käytännön kokemukseen perustuvia toimenpiteitä, laajaa yhteistyötä ja avointa keskustelua kulttuuriympäristöjen arvoista, ohjauskeinoista ja kannustimista. Erityisen tärkeänä alan toimijat näkevät yhtenäisten laskenta- ja seurantamenetelmien kehittämisen sekä koulutuksen ja tietoisuuden lisäämisen.

KÄYTÄNNÖN RATKAISUJA ERI SUUNNITTELUTASOILLA

Edessämme on yhteinen haaste historiallisten puistojen ja puutarhojen parissa työskenteleville ammattilaisille. Ilmastonmuutoksen hillinnän ja sopeutumisen etujoukkoihin tarvitaan maisema-arkkitehtejä ja muita alan erityisosaajia. Näihin ajankohtaisiin haasteisiin täytyy vastata kaikilla suunnittelutasoilla.

Kaavoituksessa tarvitaan tiiviimpää yhteistyötä museoiden kanssa. Historiallisten puistojen ja puutarhojen kaavamääräykset ja -merkinnät tulee laatia niin, että niissä huomioidaan sekä maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot että ilmastonmuutokseen sopeutuminen, esimerkiksi määritellään ohjeellisella tasolla hulevesien käsittelyyn soveltuvia alueita.

Moni kaupunki on jo laatinut selvityksiä erilaisista ilmastoriskeistä. Ne tulee ottaa osaksi lähtötietoja myös historiallisten puistojen ja puutarhojen suunnittelussa. Vastaavasti ilmastonmuutoksen hillintä- ja sopeutumisratkaisujen suunnittelu on jatkossa osa historiallisten puistojen ja puutarhojen suunnittelutyötä hoito- ja kehittämissuunnitelmia laadittaessa sekä yleis- ja toteutussuunnittelutasolla. Uudenlaisia ratkaisuja tulee puntaroida tapauskohtaisesti, esimerkiksi hulevesien luonnonmukainen käsittely historiallisen puiston alueella.

Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeltavat ominaispiirteet on määriteltävä inventointien ja suunnittelun yhteydessä jatkossa aiempaa tarkemmin. Onko esimerkiksi uusittavan puukujanteen osalta tärkeintä runkojen, oksiston ja latvuksen muoto tai värisävyt, jos laji täytyy ilmastonmuutoksen vaikutusten takia vaihtaa toiseen.

Myös kunnossapidon käytäntöjä on tarkasteltava uusin silmin. Erilaiset kosteutta tai lämpötilaa tarkkailevat sensorit tuovat uusia mahdollisuuksia kunnossapidon kehittämiseen. Sensoreiden avulla voi tarkastella kunnossapidon toimenpidekynnyksiä, kuten kastelutarvetta. On myös tarkasteltava, voidaanko esimerkiksi nurmikoita niityttämällä vähentää polttomoottorien käyttöä. Arvokkaiden kohteiden suojaaminen kulutukselta on tulevaisuudessakin tärkeää, jotta hiilinielujen elinvoimaisuus säilyy.

TOIVEIKKUUDELLA ETEENPÄIN

Ilmastonmuutoksen vaikutusmekanismeja tunnetaan, muttei ehkä vielä riittävästi. Skenaarioita päivitetään ja tarkennetaan, mutta erot niiden välillä voivat olla suuria. Arvaamattomuus tekee varautumisesta ja sopeutumisesta vaikeaa. Etenkin välillisten vaikutusten ennakointi on haastavaa. Nopeasti ilmenevien vaikutusten lisäksi on muutoksia, jotka alkavat näkyä hitaasti ja ovat siten vaikeasti havaittavissa ja ennakoitavissa. Ilmastonmuutokseen liittyvät monisyiset haasteet edellyttävät useiden ekologisten, kulttuuristen ja teknisten suunnittelu- ja kunnossapitotekijöiden yhteensovittamista.

Tähän uuvuttavan laajaan kokonaisuuteen voi kuitenkin suhtautua toiveikkuudella: hyviä toimintatapoja ja käytännön ratkaisuja on jo olemassa. Toiveikkuutta lisää kulttuuriympäristöjen osalta myös se, että niiden resilienssi on jopa parempi kuin uudempien ympäristöjen, koska ne ovat jo ajansaatossa sopeutuneet erilaisiin muutoksiin. Hyvällä kunnossapidolla ne jopa kukoistavat.

LÄHTEET

Karilas, A., Liljeström, E., Lohman, E., Nieminen, E., Nukki, H., Virolainen, E., & Voutilainen, E. (2023). *Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö: Tunnistetut vaikutukset sekä hillinnän ja sopeutumisen edistäminen.* Ympäristöministeriö.

KUVAT

Kuva 1. Palmu, S. Kuva käytössä tekijän luvalla.

Kuva 2. Nukki, H.

Kuva 2. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY): Reposaaren yhdyskunta. Ilmastonmuutoksen ennakoidaan lisäävän rannikkoalueiden tulva-, myrsky- ja eroosioriskejä, mikä korostaa kulttuuriympäristöjen suojelun ja ilmastonmuutokseen sopeutumisen merkitystä. Valokuva Heli Nukki.

TEKIJÄT

DONNER, JULIA

Julia Donner, FT, taidehistorioitsija, joka opettaa ja tutkii maisema-arkkitehtuurin historiaa sekä toimii päivätyössään museonjohtajana Aino ja Jean Sibeliuksen kotimuseossa.

HAUTAMÄKI, RANJA

Ranja Hautamäki, maisema-arkkitehtuurin professori Aalto-yliopistossa.

HELYNRANTA, LEENA

Leena Helynranta, vierailevа tutkija, joka työskentelee Luonnontieteellisen keskusmuseon (LUOMUS) kasvi- ja sienitieteen yksikössä.

HEMGÅRD, GRETEL

Gretel Hemgård, maisema-arkkitehti, joka johtaa vuonna 1982 perustamaansa toimistoa ja on erikoistunut kulttuurihistoriallisten ympäristöjen suunnitteluun. Hän on Suomen maisema-arkkitehtiliitto MARKin kunniajäsen ja saanut Helsingin kaupungin kultaisen ansiomitalin sekä arkkitehtuurin valtionpalkinnon.

HÄYRYNEN, MAUNU

Maunu Häyrynen, maisemantutkimuksen professori, joka on tutkinut muun muassa kaupunkipuistojen ja puutarhataiteen historiaa sekä ohjannut opinnäytteitä puutarharestauroinnista.

ISLANDER, PÄIVI

Päivi Islander, eläkkeellä oleva projektipäällikkö Helsingin kaupungin viheralueiden ylläpidosta.

KARILAS, AINO

Aino Karilas, maisema-arkkitehti, joka toimii Sitowise Oyssä Ekologisen maisemasuunnittelun palvelupäällikkönä ja oli asiantuntijana Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö -julkaisussa (2023).

KNUUTINEN, TARJA

Tarja Knuutinen, FM, väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa, joka on tehnyt historiallisten puutarhojen maatutkauskartoituksia muun muassa Kuitiassa, Brinkhallissa ja Tammisaaressa.

KUJALA, MARKETTA

Marketta Kujala, arkkitehti (1981, Oulun yliopisto), YTK 2001, toiminut virka-arkkitehtina asemakaavoittajana ja projektipäällikkönä Vaasan kaupungilla 1982-2018. Vastuualueena mm. rakennettuun ympäristöön liittyvät liittyvät selvitykset, suojelukaavat sekä arkkitehtuuripoliittinen ohjelmatyö

KUKKAMÄKI, SUSANNA

Susanna Kukkamäki, maisemantutkija ja -suunnittelija, joka on siirtynyt viheralalta yliopiston kautta paikkatietoalan asiantuntijatehtäviin.

KUNNATON, EVELIINA

Eveliina Kunnaton, maisema-arkkitehti, joka työskentelee väitöskirjatutkijana Aalto-yliopistossa tutkien biokulttuurista näkökulmaa ihmisen ja luonnon vuorovaikutukseen maisemassa.

KURTTO, ARTO

Arto Kurtto, joka työskentelee Luonnontieteellisen keskusmuseon (LUOMUS) kasvi- ja sienitieteen osastolla.

KUUSINIEMI, PIA

Pia Kuusiniemi, maisema-arkkitehti, joka on osakas Loci Maisema-arkkitehdit Oyssä ja toimii siellä johtavana suunnittelijana.

LEHTORANTA, JARNO

Jarno Lehtoranta, arboristi, joka on Arboristipalvelu Lehtoranta Oyn perustajaosakas ja on työskennellyt rakennetun ympäristön puuston parissa vuodesta 2007.

LÉMAN, HILJA

Hilja Léman, maisema-arkkitehti, joka työskentelee FCG Rakennettu Ympäristö Oyssä tehden muun muassa erilaisia maisemaselvityksiä ja -suunnitelmia sekä maisemavaikutusten arviointeja.

LIND, TUIJA

Tuija Lind, TkT, arkkitehti, joka työskentelee yliarkkitehtina Suomenlinnan hoitokunnassa vastuualueenaan maisemarakenteet, linnoituslaitteet ja telakka.

LISKI, MATTI

Matti Liski, maisema-arkkitehti, joka toimii Sweco Finland Oyssä ja on erikoistunut mm. historiallisten puistojen ja kartanoympäristöjen suunnitteluun. Aiemmin hän oli Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oyn perustajaosakas.

MANNILA, MAARIT

Maarit Mannila, FM, taidehistorioitsija, joka toimii erikoisasiantuntijana Museovirastossa.

MÄKIRANTA, SARI

Sari Mäkiranta, FM, joka on valmistunut maiseman ja kulttuuriperinnön tutkimuksesta Turun yliopistosta ja työskentelee Tasavallan presidentin kansliassa Kultarannan huvilatilan tilanhoitajana Naantalissa.

NORDENSTEDT, HELI

Heli Nordenstedt, suunnitteluhortonomi AMK ja Arboristipalvelu Lehtoranta Oyn osakas, joka työskentelee kaupunkipuiden asiantuntijatehtävissä.

NUKKI, HELI

Heli Nukki, FM, maisemasuunnittelija ja Sitowise Oyn biodiversiteettiryhmän päällikkö sekä Ilmastonmuutos ja kulttuuriympäristö -julkaisun (2023) projektipäällikkö.

NUMMIJÄRVI, MARKETTA

Marketta Nummijärvi, maisema-arkkitehti, Master of Urban Planning, Certificate of Historic Preservation, joka työskentelee Ramboll Finland Oyssä maankäytön johtavana asiantuntijana.

ORAVIITA, MIA

Mia Oraviita, maisterivaiheen opiskelija Turun yliopistossa, hortonomi AMK ja BFA in Environmental Design, joka on työskennellyt rakennetun kulttuuriympäristön ja viheralan asiantuntijatehtävissä.

PAKARINEN, MAIJA	*Maija Pakarinen, maisema-arkkitehti, joka työskentelee Tampereen kaupungin kaavoitusarkkitehtina.*
PELLINEN, REETA	*Reeta Pellinen, maisema-arkkitehti, joka on Puutatarhataiteen Seuran puheenjohtaja ja työskentelee Maisema-arkkitehtitoimisto Maanlumo Oyssa.*
PERÄLÄ, TIINA	*Tiina Perälä, maisema-arkkitehti, joka toimii Sweco Finland Oyssä ja on erikoistunut mm. historiallisten puistojen ja kartanoympäristöjen suunnitteluun. Aiemmin hän oli Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oyn perustajaosakas.*
PÄÄKKÖNEN, HETA	*Heta Pääkkönen, humanisti, maisema-arkkitehti ja kaupunkisuunnittelija.*
ROSENGREN, CAMILLA	*Camilla Rosengren, eläkkeellä oleva maisema-arkkitehti, joka on Ympäristösuunnittelu Oy-Miljöbyrå Abn osakas ja on erikoistunut kulttuuriympäristökysymyksiin.*
RUOKONEN, RIA	*Ria Ruokonen, maisema-arkkitehti, joka johtaa omaa toimistoaan ja on erikoistunut moderneihin kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin ympäristöihin sekä on Tapiolan maisema-arkkitehtuurin asiantuntija.*
SCHALIN, MONA	*Mona Schalin, taiteen akateemikko, arkkitehtitoimistonsa johtaja ja rakennetun kulttuuriympäristön, historiallisten puistojen sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten restauroinnin asiantuntija.*
SINERKARI, ARMI	*Armi Sinerkari, FM, suomen kielen opettaja ja kielenhuoltaja.*
TEGEL, SATU	*Satu Tegel, eläkkeellä oleva puutarhatieteilijä, joka toimi Helsingin kaupungin kasvillisuusasiantuntijana ja teetti lukuisia kasvillisuusinventointeja kaupungin puistoista ja viheralueilta.*
UOTILA, KARI	*Kari Uotila, FT, arkeologian dosentti, joka johtaa Muuritutkimus Oytä ja tutkii historiallisia puutarhoja useissa luostari- ja kartanokohteissa.*
VIRTANEN, KATRINA	*Katrina Virtanen, FM, Turun yliopiston maisemantutkimuksen väitöskirjatutkija, jonka asiantuntijuusalueita ovat paikkatieto, maisemahistoria ja kokemuksellisuuden tutkimus.*
WECKMAN, EMILIA	*Emilia Weckman, maisema-arkkitehti, joka toimii lehtorina Aalto-yliopistossa ja tekee lisäksi oman toimistonsa WE3 Oyn kautta maisema-arkkitehtuuriin liittyvää asiantuntijatyötä.*
WOLFF, KATI	*Kati Wolff, maisema-arkkitehti, joka työskentelee omassa toimistossaan Kati Wolff Landscape Luxemburgissa ja on väitöskirjatutkijana Aalto-yliopistossa.*

